

Miskolci Keresztény Szemle

ÖKUMENIKUS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

66. (XVII/4.) szám

2021

SZERZŐK

Prof. Berkó Péter
Dr. Bodnár Mónika
Dobos Marianne
Dr. Gyulai Éva
Dr. Sz. Halász Dorottya
Dr. Illés György
Dr. Kecskés Judi
Molnár Dávid
Dr. Lengyel Gyula
Szabó Roland
Twardowski, Jan

Tartalomjegyzék

SIKLÓS JÓZSEF VERSE: Macedon férfi (3)

JAN TWARDOWSKI: Siessünk (*Sajgó Szabolcs fordítása*) (4)

• ÉVFORDULÓK, ÜNNEPEK, ESEMÉNYEK •

BERKÓ PÉTER: Köszöntő a Regio et religio –
Hívek és felekezetek Észak-Magyarországon (múlt és jelen) című
nemzetközi interdiszciplináris konferencián (5)

LENGYEL GYULA: A társadalmi változások hatása
az észak-magyarországi régió családjainak hitéletére (7)

KECSKÉS JUDIT: A baktakéki görögkatolikus közösség
keresztneveinek nyomában (11)

GYULAI ÉVA: Felekezetek az abaúji Csereháton a 18. században (19)

SZABÓ ROLAND: A kányi egyházközség Trianon után (1920–1927) (30)

BODNÁR MÓNIKA: Egy elnéptelenedő görögkatolikus település
– Tornabarakony – egyháztörténete (38)

MOLNÁR DÁVID: A munkáskérdés és a szocializmus megjelenése
az egri főegyházmegye papságának irodalmi tevékenységében (46)

SZ. HALÁSZ DOROTTYA: Izraelita élettörténetek
az abaúji Cserehátról: Csenyete példája (52)

• EGYHÁZAK ÉS TÖRTÉNELEM •

DOBOS MARIANNE: A Szeretet soha el nem múlik (61)

MIRÁK KATALIN: „Ne féljen Böröcz, magát az Isten nem engedi meghalni!” (75)

ZSUGYEL JÁNOS: 2021-ben emlékezünk a Váradi Biblia kiadásának
360. évfordulójára (79)

• EGYHÁZAK ÉS KULTÚRA •

Emlékoszlopot állítottak Erdélyi Zsuzsannának és adatközlőjének (82)

ILLÉS GYÖRGY: Kaffka Margit Miskolcon és Budapesten (86)

SZERKESZTŐSÉGI ÜZENETEK (94)

SIKLÓS JÓZSEF
Macedon férfi

Apcsel 16, 8-10

Kitárt karokkal,
sóvár szemekkel,
remegő lábbal a tengerparton áll –
Pál!
Jöjj Macedóniába,
Jöjj Európába,
segíts!
Mert bajok vannak Európában.
Szárnyaló filozófiánk van,
de utcáinkon koldusok.
Gitár zeng márványpalotákban,
rabszolgák hátán szíj suhog.
Bálványokkal teli a város,
lelkekben űr, riadt magány.
Mi újság? – kérdik, s bomba robban
Athén vagy Belfast piacán.
Lázasan kutat a tudós,
szuperbombát kotyvaszt az üstje,
égnek mered a kölni dóm,
és ég felé száll Auschwitz füstje.
Futnak tőzsdébe, mulatóba,
itt könny, amott közömbös arcok,
trágár, pálinka-szülte nóta,
hazug békék, valódi harcok ...
Métróval száguldunk a mélyben,
sebes huzat szemünkbe vág;
de a mélyből felszínre robban
az elfojtott ösztönvilág ...
Összkomfortos tömbházainkban
ezrivel élünk – egyedül,
és gyűlöli a gyalogjárót,
ki sietve, autóban ül.
Többé egymásra se nézünk,
szemünk a képernyőt lesi.

„Hálás vagyok, elég, amim van”
– szót vajon ki ismeri?
Mint éjjel-nappali robot
gyümölcse – készen áll a ház,
de máris zörget ajtaján
az idegösszeroppanás ...
Autója és luxuslakása,
szép fia van az ifjú párnak,
de mire szól: apu-anyu,
már árva lett, – szülei válnak.
Kollégiumban a diák
fejében már tudás-özön,
– szalámis zsemlét eldobál
és szüleinek nem köszön.
Öregotthonban él a néni,
mi csak kell, megvan mindene,
évszám jön-e valaki hozzá,
hogyan elbeszélgesen vele?
Kórházakban, szakrendelésen
kiadnak sok száz leletet –
e tevékenység mozgatója
ügyintézés – vagy szeretet?
Milliók világvárosokban
minden agyafúrt kényelem
titkát sejtjük, mindent tudunk már,
csak egymás elviselni nem.
Rakéta-röptű életünket
streptomycin, gyomirtó vegyszer
könnyíti – és hány emberünk
volt életében boldog egyszer?
Van-e értelme életünknek?
Semmibe hajló büszke ív ...
Művészetünk és irodalmunk
absztrakt és nonfiguratív ...
S amikor végre úgy tűnik:
Tökéletesen szép az élet –

mint váratlan befejezés:
Nytított gázcsap, revolver, mérég ...
Új szexbombát a sztriptízbárba!
Beatzenét, jógát, heroínt!
Horoszkópot, mágia titkát!
Új mámor kellene megint!
Mámorok láncreakciója:
lelkünkön rettentő bilincs ...
Ennek a gyötrő szomjúságnak

már enyhülése, vége nincs?
Szomjasan várjuk, hogy segítsen
rajtunk az ismeretlen Isten!
Akartak segíteni márciusvad
eszmékkal, féldeci rummal –
Pál!
Jöjj át,
segíts Jézussal, evangéliummal!

JAN TWARDOWSKI

Siessünk

Siessünk szeretni az embereket olyan gyorsan mennek el
cipő marad utánuk meg süket telefon
csak ami nem fontos az cammog, mint a tehén
ami igazán fontos, oly gyors hirtelen történik,
utána a csend normális, egészen kibírhatatlan,
mint a tisztaság, amely legegyszerűbben a kétségbeeséstől születik
amikor valakire gondolunk nélküle maradván

Ne légy nyugodt, hogy van időd mert a bizonyosság bizonytalan,
elveszi érzékenységünket, mint minden szerencse
úgy jár egyszerre a kettő, mint a pátosz és a humor
mint két szenvedély, mely egynél mindig gyengébb,
oly hamar mennek el, mint júliusban elhallgató sárgarigó
mint egy esetlen hang vagy egy ügyetlen meghajlás
becsukják szemüket, hogy lássanak igazán
nagyobb kockázat egyébként megszületni, mint meghalni
mert túl keveset és túl későn szeretünk

Ne írd róla túl gyakran, de írd egyszer s mindenkorra,
és olyan leszel mint a delfin és erős

Siessünk szeretni az embereket, oly gyorsan mennek el,
és azok meg, akik nem mennek el, nem mindig térnek vissza
hisz soha nem tudni a szerelemről
hogy az első az utolsó vagy hogy az utolsó – első

Fordította: Sajgó Szabolcs

BERKÓ PÉTER

**Köszöntő a *Regio et religio* –
Hívek és felekezetek Észak-Magyarországon
(*múlt és jelen*) című nemzetközi
interdiszciplináris konferencián**

Hölgyeim és Uraim, kedves Jelenlévők! A Miskolci Akadémiai Bizottság nevében tisztelettel köszöntöm Önöket. Köszönöm a konferencia szervezőinek: a MAB Történettudományi és Néprajzi Szakbizottságának, a Miskolci Éltestő Lélek Alapítványnak, és a Miskolci Egyetem Kreatív Régió Munkacsoportjának, hogy e nemes ügyet szolgáló konferencia színhelyéül a MAB székházát választották. Kicsit sajnálom, hogy a MAB Hittudományi Szakbizottsága nem vett részt a szervezésben. Azért nem, mert ilyen szakbizottság még nem létezik. És azért nem létezik, mert vannak, akik úgy gondolják, hogy a hit és a tudomány nem fér meg egymás mellett.

Berkó Péter

Talán nincs messze az idő, amikor ebben is lesz változás. A Magyar Tudományos Akadémiának ugyanis új elnöke van, aki meghívásunkra 2–3 éve tartott itt előadást. Ezt a Nobel-díj közelében járó, az egész világon elismert magyar tudóst az előadása végén egy hozzászóló megkérdezte: „Professzor úr, én úgy hallottam, hogy Ön istenhívó ember. Mondja, igaz ez? És Ön szerint összeegyeztethető a hit és a tudomány?” – Freund Tamás professzor (aki azóta már az MTA elnöke) így válaszolt: „Igen, én Isten-hívó ember vagyok. És összeegyeztethetőnek tartom a hitet és a tudományt. Aki hisz Istenben, az a Világmindenség teremtő Urában hisz. Aki pedig tudományos munkát végez, ő az a gondolkodni is képes ember, aki a teremtett Világmindenség élő vagy élettelen természetének és működésének a szabályait kutatja. Ez a két dolog nagyon is megfér egymás mellett.” – Lenyűgöző volt ennek a nagy tudósnek ez a megnyilatkozása.

Ami engem illet, én ugyanígy gondolkozom. A hitem megerősítéséhez néhány éve nagy segítséget kaptam. Rövid leszek, elmondom Önöknek. Sok éve kutatom már a nagy magzati és újszülött-halálózással járó, „méhen belüli, magzati növekedési retardáció” korai felismerésének lehetőségeit. El is jutottam a növekedési retardáció újszülöttkori szűrővizsgálatának kidolgozásáig. A világ nagy érdeklődéssel fogadta ezt az új vizsgálati módszert. De én felismertem, hogy igazán nagyot csak akkor léphet-

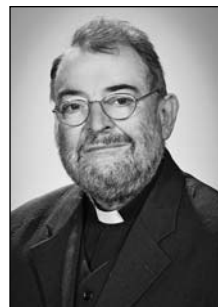
nénk előre, ha a fokozottan veszélyeztetett retardáltakat már terhesség alatt felismerhetnénk. Hiszen legtöbbször méhen belül halnak ők el. – Hiába törtem az agyam. Évek teltek el, már majdnem feladtam. És ekkor jött az isteni segítség. Hatórás szívműtétet előtt a „Quo vadis?” c. könyvet kértem be magamhoz. Elolvastam újra. Nem féltem már a műtétől. A műtét 6 órára tartott és sikerült. A 4. napon későn este volt, a szobatársaim már jóízűen horkoláztak. A retardáció jutott az eszembe, és az évek óta tartó sikertelen próbálkozásaim. – És ekkor megszólalt egy férfihang. Hozzám beszélt, a többiek nem ébredtek fel. Egyszerűen lediktálta, hogy mit kell tennem ahhoz, hogy elkészíthessem a retardáció terhesség alatti szűrővizsgálati módszerét is. Megkerestem a telefonomat, és leírtam a hallottak vázlatát. A hang kivárt, majd folytatta. Aztán befejezte, és eltűnt. Két nap múlva hazaengedtek Miskolcra a Szent Ferenc Kórházba, egy kéthetes rehabilitációra. Én bekértem a laptopomat, és 1 nap alatt elkészítettem a retardáció terhesség alatti felismerésének új „ultrahangos” szűrővizsgálati módszerét bemutató cikkem kéziratát. Amelyet egyébként, néhány héten belül teszünk hozzáférhetővé az Interneten. Ha ez a módszer elterjedne, Magyarországon évente 200–300, a világon évente (ha mindenhol alkalmaznák) 2–3 millió gyermek életét lehetne megmenteni. – Hát ennyi. Tanúsíthatom én is: a hit és a tudomány nagyon is megfér egymás mellett! A hit előreviszi a tudományt. Sok jó előadást, hasznos tanácskozást kívánok Valamennyiüknek!

*(A 2021. szeptember 16–17-én Miskolcon,
az MTA Miskolci Területi Bizottság székházában elhangzott köszöntő)*

LENGYEL GYULA

A társadalmi változások hatása az észak-magyarországi régió családjainak hitéletére

Bevezetés: „Panta rhei” (Minden változik) – ősi filozófiai igazság, több mint 2600 éve. Változás többnyire előremutató tényezője életünknek. Olykor azonban a várt fejlődés helyett regresszió mutatkozhat. Ennek veszélye akkor érhető tetten, hogyha kényszerítően nehezedik úgy az egyénre, mint kisebb-nagyobb közösségekre. Az utóbbi 40–50 év társadalmának gyökeres változásai igen durván érintették régióink családjainak vallásos, hitbeli életét is. Mindezt felekezeti hovatartozástól függetlenül éljük meg.

Lengyel Gyula

Katolikus egyházunkban a múlt század derekán ülésezett a II. Vatikáni Zsinat. Ennek egyik kulcsfogalma az *inaequilibrítas*, azaz egyensúlyhiány. Az ember legalapvetőbb kapcsolatrendszerében, a családban találjuk meg ennek számos tünetét. Elsődlegesen az egyén és környezete elidegenülésében. Évszázadokon keresztül a termőföld, a természet jelentették a mindennapi megélhetés alapjait. Ahol megtermelte betevő falatját, mely biztosította háziállatai gondozását. Az erdők fája duruzsolt az otthonok kályháiban. A gyermekek 5–7 éves koruktól második otthonuknak tekintették és tisztelték a természetet, óvták, őrizték s gondozták. Ellesték a felnőttektől a földművelést, kicsiny kortól tanulták az állattartást. Az öregek, nagyszülők s nem ritkán dédszülők, igaz olykor túlszínezve, de elmondták évtizedek során felgyülemlett, hol vidám, hol szomorkás élményeiket. Egyensúlyban volt a természeti erők és az ember évezredes kölcsönössége. Generációk adták tovább egy-egy tájegység által felkínált megélhetés formáit és lehetőségeit. A fentebb említett alig fél évszázad alatt az urbanizáció egyre növekvő tömegeket csábított városokba, vagy éppen Budapest körzetébe. Ami nemcsak többletterhetek rótt az otthon maradtakra, akik az idősebb generációhoz tartozók, – hanem, s ez a fájdalmasabb – elidegenítette az ifjúságot a természet tisztelététől, megóvásának és őrzésének eddig megszokott kötelmeitől. A városokba integrálódni vágyó fiatalság szakított a népi hagyományokkal. Népviselet, népszokások, rituális szertartások éppúgy, mint a vallás egyre inkább a múlt homályában szívódtak fel. Dag’ Hammarskjöld, az ENSZ egykori főtitkára megállapítása igazolódott be, miszerint a mai generáció tudatosan megtagadta kapcsolatát múltjával, létezése gyökereivel. Csak és kizárólag a jelen ezredmásodperceinek él. Múltját olykor használja háttérdíszletként. A vallási gyökerekből kiszakadás egyik példáját korábbi lelkipásztori állomáshelyemen, Egerben, a Szervita plébánián éltem meg. Területemhez tartozott az Északi lakótelep, régebbi nevén a Csebokszári. Hónapról hónapra jelentek meg az ide beköltöző fiatalok közepes

vagy egész nagy méretű berámázott szentképekkel, s ajánlották fel. Azzal az indokkal, nincs helye a bérházi lakásban, túl nagy teret foglal el s így tovább...

Az urbanizáció újszerű nyelvi értelmezéseket is eredményezett. Ennek érzékeltetésére, Excellenciás és Főtisztelendő Varga László Kaposvári Megyéspüspök Úr gondolatait tolmácsolom, melyet egyik lelkigyakorlatos elmélkedésében példaként sorolt fel:

ami régen tekintély – az ma autonómia;
aki régen házastárs – ma partner, élettárs;
ami régen boldogság – ma életminőség;
ami régen identitás – ma sokféleség
többségi vélemény – ma konszenzus
ami régen kiállás egy vélemény mellett – ma párbeszéd
ami régen egyetemes értékek – ma globális etika.

A generációk fizikai eltávolodásával arányosan jelentkezett a lelki és egzisztenciális közöny és felelősség lazulása idősök és fiatalok között. A generációs szakadék mesterseges áthidalására az utóbbi 30-40 évben nem győzik építeni s megnyitni az időstthonokat, kórházi elfekvőket; legyen az önkormányzati, egyházi vagy magánkézben levő. Mindeközben falvaink elnéptelenednek, vagy legalább is elöregedőben vannak.

Jelenleg Heves megyében vagyok lekipásztor egy 3400 lelkes községben, Erdőtelenken. Az idei naptári évben itt és az oldallagosan ellátott 1250 lakosú Tenk községében, a 11 esküvőből mindössze 2 pár maradt helyben, a többi mind városokban kezd el, illetve folytatja családi életét.

A hit hallásból van. A Nemzetek Apostola örök igazságot fogalmazott meg. A felgyorsuló társadalmi változásokkal leegyszerűsödött a személyek közötti kommunikáció köre. Az a szocializációs erőter, mely századokon át déd- és nagyszülők, szülők és gyermekeik viszonylatában élte a vallásos élet átadásának-átvételének élményszerű megtapasztalását, atomjaira bomlasztotta a régi családi együttélést. Egyetlen generációra zsugorodik a családi élet, de ezzel hármass feladata is beszűkült. A befogadó, megtartó és elengedő szerepe mechanikussá szűrkült. Már nem színesíti a déd- vagy nagyszülők bölcsessége. Az idősebb generáció bölcsességét s a szülők személyes példaadását átveszi az óvoda, napközi, iskola racionálisabb és sokkalta inkább pedagógiai jellege. Ezzel kapcsolatban egy kortárs olasz bíboros gondolatai jutnak eszembe, aki azt vallja: Az együttérzés nélküli erő erőszak. Az igazságosság nélküli együttérzés pusztá érzelem. A szeretet nélküli igazság marxizmus. Az igazságosság nélküli szeretet süket duma. Tovább súlyosbító körülmény, a válások és az élettársi viszonyból született utódok lelki elsvárosodása. Ennek nyomában a hibás apa-, illetve anyakép.

Személyes példám jut eszembe, amikor közel 30 éve egy óvodás hittan csoportnak foglalkozásán, az Istent úgy emlegettem, mint jóságos Mennyei Atyánkat. Mindeközben észleltem, jó néhány kisgyerek arca elszomorodik, szájuk már-már sírásra biggyed... Az atya szó rögtön az otthoni apa képét asszociálta néhányukban, aki talán durva, részeges vagy terrorizálja a családot... Az igazság nélküli szeretet szentimen-

talizmusba, érzelgősségbe süpped, s üres foglalattá válik, amely önkényesen tölthető meg, vallotta emeritus pápánk, XVI. Benedek egyik nyilvános kihallgatás során.

Az elmondottakból kitűnik, hogy nem a változás, mint folyamat, sokkal inkább annak tartalma okozta a hitéleti eltolódásokat és az emberi kapcsolatrendszerek eltorzulásait. Viktor Emmanuel Franktól származik a szellemes megállapítás, miszerint az emberek ebben a világban három okból szenvednek sokat: hibás párkapcsolat, lelkiismeret helytelen kezelése és a hibás Istenkép.

Van-e, s ha igen milyen gyógyszer, állapotjavító magatartás, hogy ezeket a nem kívánt torzulásokat orvosolni tudjuk. A változásokat újfajta egyensúlyokkal lehet, sőt kell kísérnünk úgy ebben a régióban, mint általában legyen az tanya, kistelepülés, falu vagy város. Stabilitást jelent: a szokás, a heti rendszeresség és a jól begyakorolt erények.

- Beszéljünk gyökereinkről, őseinkről gyermekeinknek. Megsárgult fényképalbumokat együtt lapozgatva, a gyermekek, az unokák érzézik, kik az eleik, kiknek génjeivel élnek ma ők. Milyen családi folyamat itt és most élő részesei, aktuális örökséggel felvértezve. Magát vallásosnak tartó szülő számára ne legyen az kérdés, hogy egyházi iskolába járattja a gyermeket. Az Egri Főegyházmegye, s most csak katolikus szempontból nyilatkozom statisztikai adatokkal, Heves és Borsod megyében, közel 60 egyházi óvoda, iskola, szakközépiskola, gimnázium, sőt Egerben egyetem is várja a legfiatalabbakat életkoruknak megfelelően. A szülők életének maradjon megszokott kísérője a hitük. Merjék odaélni gyermekeik elé. Számomra a legintimebb és ma is erőforrást adó élményem, amikor édesapámat imádkozni láttam. Miközben megtapasztalhattam, édesanyám napi rózsafüzér ájtatosságát s több mint másfél órás imádságait. Ma is ott visszhangzanak ennek végén mondott szavai: „most már nyugodt a lelkem, kislfiám”. Tudomásul venni, hogy a hitünk életkorunkkal párhuzamosan alakul, változik.

- 1./ Méhen belüli szakasztól 2–3 éves korig a szokás hit.
- 2./ 3–4 éves kortól 11–13 éves korig a tekintélyi hit.
- 3./ 12–13 évtől 16–18 évig lázadó, kereső hit.
- 4./ 18 évtől 35–38 éves korig a szituálizálódott hit.
- 5./ 38 éves kort követően az érett hit korszaka.

Azonban ennek teljes kibontakozásához elengedhetetlen a szülők, esetleg nagyszülők, idősebb rokonok személyes tanúságtétele, élő hitélete.

- Személyek között, családon belüli kommunikáció. Félelmetes számadat, Magyarországon egy szülő átlagban naponta, 8 percet beszélget a gyermekével. Heti rendszerességgel párbeszédet folytatni, érdeklődve gyermekünk iskolai helyzetéről, faggatni érzéseiben. Megéreztetni vele nyugodtan beszélhet ezekről, tanácsok helyett legtöbbször a meghallgatás már előre viszi lelki érlelődését és harmonikus fejlődését mentális s spirituális értelemben is. Legyen rendszeres a heti legalább egyszeri családi imádság. Amikor felolvass valamelyik szülő a Bibliából. S ebben

már a legkisebb családtagok is jelen legyenek. Rituálé, a hét egy napján gyertyát gyújtva az étkező asztalt körbe ülve, hangosan imádkozik a szülőpár. Folyamatosan bevonni a nagyobb gyerekeket. Feladatok leosztása, lánygyerek teríti meg az asztalt, kisebb fiúcska gyújtja meg a gyertyát... Lányka hozza a vázában a virágot... A legkisebb az imavégén elfújja a gyertyát. A lényeg a közösség, melyben mindenkinek meg van az életkora és lelki érettsége szerinti feladat.

- Jól begyakorolt erényeken mit is értünk? A vásár-ünnepnap közös szakrális megélése. Hazafelé vagy otthon az ünnepi ebéd előtt vagy után az asztali áldást követően visszarefektáljon a szülő, kérdezve a gyermekeket, mi tetszett a pap prédikációjában... Melyik szentírási szakasz maradt meg legjobban, a lélekben? Ünnepek szakrális újrafelfedezése: betlehem-járás, nagyszombat délelőtt Jézus sírja előtt imádkozás – a templombúcsú hagyományába való bevezetés.

Összegezve, ne sajnáljuk az új helyzet nyújtotta lehetőségeinkre sem az energiát, sem az időt. Szem előtt tartva, hogy a személyes szülői, nagyszülői tanúságtételt nem pótolja senki. Annak alázatos tudatában végezzük ezt, ahogy Jézus intette övéit, csak aki megvallja Őt mások előtt, azokat vallja meg Mennyei Atyja előtt.

*(Az MTA Miskolci Területi Bizottság székházában
2021. szeptember 16–17-én Miskolcon megrendezett Regio és Religió
konferencián elhangzott előadás szövege)*

KECSKÉS JUDIT

A baktakéki görögkatolikus közösség keresztneveinek nyomában¹

A NÉVADÁS VÁLTOZÓ MOTIVÁCIÓI

A keresztnevet ma általában a szülők választják gyermeküknek, törekedve arra, hogy a név hangzása illeszkedjék a családnévhez, ne legyen túl gyakori – hiszen nehéz megkülönböztetni a sok azonos nevű kicsit az oviban, különleges legyen a név – ahogyan gyermekük is az –, s becézni sokféleképpen vagy éppen ne lehessen. Néhányan a név hangzásán túl a név jelentését is figyelembe veszik. A széphanzású *Dolóresz* nevet minden bizonnyal elvetik azok, akik előtt a névnek csupán az elődleges jelentése 'fájdalmas anya' ismert, de minden bizonnyal szívesen választják azok, akik azt is tudják, hogy e jelentés Szűz Máriára utal. A családban további névadási motiváció lehet a névöröklés, azonban napjainkban egyre kevesebben örökítik át a nagyszülők nevét, adják tovább az apa vagy anya nevét.

A névadás ugyanakkor nemcsak családi, hanem közösségi esemény is, amelyet a keresztény közösségekben további motivációk is mozgathatnak: a keresztnév által egy védőszent oltalmába ajánlják a gyermeket, a név is kapcsolja a gyermeket a keresztapához vagy keresztanyához, a keresztnév kifejezi a vallási közösséghez való tartozást. S ahogyan a divat, úgy a névdivat is változik, átalakulnak a névadási motivációk is a különböző korokban, közösségekben. Ezért egy település vagy felekezet régi névanyagának feldolgozása a szűkebb (családi) vagy nagyobb (etnikai, felekezeti) közösségek identitásának erősítését, gyökereik megismerését segíti.

E cikk a *Regio et Religio* szellemében a Baktakék, pontosabban Kéty (Kék) görög-katolikus közösség névanyagát mutatja be 1788-tól 1895-ig (a polgári anyakönyvezésig) születési anyakönyvek alapján (forrás: www.familysearch.org/search/catalog). A kutatás célja kettős, egyfelől a Miskolci Egyetem FKIP – Creative Region projektjében zajló tudományos anyaggyűjtés kiegészítése a baktakéki görögkatolikus közösség névhasználatának felekezeti és etnikai sajátosságaival; másfelől tudományos ismeretterjesztés: a néviseleti hagyományok bemutatása a baktakéki általános iskolások számára, ezáltal a „hon- és népismeret” erősítése, valamint az egyházi nevek tudatosabb használatának elősegítése.

A KÉTYI GÖRÖGKATOLIKUS KÖZÖSSÉG ETNIKAI-NYELVI SAJÁTÓSÁGAI

Kéty a 18–19. században (az anyakönyvekben Kéty/Ketty, Kék majd Szárazkék) önálló település volt. 1950-ben egyesült Baktával, így jött létre a mai Baktakék.

¹ Készült a Miskolci Egyetem BTK által vezetett Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Program keretében elnyert Creative region c. kutatási projekt támogatásával.

Kecskés Judit

Az Abaúji felekezeti és etnikai térszerkezetét vizsgáló kutató szerint Kétyre 1730 táján telepítettek be görögkatolikus vallású ruszin jobbágyokat, s a közösség a 18. században az etnikailag-nyelviileg kevertté váló abaúji települések gyűréjében még 1851 körül is őrizte nyelvi és felekezeti egységét (PALÁDI-KOVÁCS 2017. 260.). A népszámlálási adatokra támaszkodó Paládi-Kováccsal párhuzamosan Udvari István is hivatkozta, hogy 1806-ban „*Kétyen a pap Holosnyai János ekkor még ruszinul prédikált*” (UDVARI 1990. 86). A ruszin egyházi nyelvhasználatról tanúskodik továbbá az a két 16. században készült egyházi szláv kódex is, amelyeket a 19. századi kétyi anyaegyházban használtak (KÁRPÁTI 2018–2019), illetve az általam vizsgálat anyakönyvek nyelvének áttekintése is megerősíti, hogy a 19. század első feléig még a liturgia egyházi szláv nyelvű volt. Az anyakönyvek sem az 1827. évi országgyűlés XXII., sem az 1832–36. évi III. törvénycikket követően – amely kimondta, *hol a gyülekezethez magyar nyelven mondatnak szent beszédet, az anyakönyvek is magyarul írassanak* – nem váltottak magyar nyelvre, amelyet csakis a szláv liturgia használatával magyarázható.

A születési anyakönyvek 1788-tól 1810-ig latin nyelvűek voltak, de a latinos névformák mögöl előbukkantak a gyermekek vagy a szülők, keresztszülők nevei között szlávós névformák, (1789: *Jlena, Michail*), cirill betűs lejegyzések (1807: *Gabr6*) vagy a görögkatolikus közösségekre jellemző nevek (1789: *Theodosia*, 1804: *Bafilisuf*). Utóbbi keresztnév KOI (1995) és UDVARI (1996) kutatási szerint Máriapócsan, Bereg és Zemplén megyében is a 3–5. helyen állt a férfinevek gyakorisági listáján a 18. század 2. felének görögkatolikus közösségeiben. 1810 végétől 1811-ig cirill volt az anyakönyvezés, majd 1812-től 1843-ig ismét latin nyelvű lett. 1844–49 között magyar nyelvre váltott az anyakönyv, de 1850-től 1858-ig újfent cirill volt. Ennek az időszaknak az érdekessége, hogy 1852-ben kettős (latin–cirill) fejlécű és kétnyelvű lap is szerepel az anyakönyvben, illetve előfordulnak latinos névformák cirillbetűs átírásban (pl. 1856: *Францiушкь*). 1859 és 1876 között latin, majd 1877-től magyar nyelvűvé vált az anyakönyvezés, de továbbra is fel-feltűntek a szláv közösségekre, ezen belül is a ruszinokra jellemző névalakok (1878: *Iván*, 1883: *Olga*, 1878: *Joán*).

A 18–19. századi keresztneveket a magyar névtani kutatásokban megszokott öt időszakra bontva (I. 1788–1800, II. 1801–1830, III. 1831–1850, IV. 1851–1870, V. 1871–1895), az időszakban domináns névalakkal és a névviselők számát zárójelbe téve ismertetem.

A FÉRFI KERESZTNEVEK FELEKEZETI SAJÁTÓSÁGAI

A gyakorisági sorrendet összegző 1. sz. táblázatból jól látható, hogy 1788-tól 1895-ig a *Joannes (János)* volt a leggyakoribb név Kétyen, s az abszolút számokat tekintve is lényegesen többen viselték, nagyobb volt a megterheltsége, mint többi keresztnévnek. A név gyakorisága megegyezik az országos adatokkal (HAJDÚ 2003. 544–565), de a kétyi közösségen belüli nagy megterheltségét nem pusztán a korszakra jellemző névöröklés² magyarázza, hanem felekezeti motivációk is. Ilyen a szentek ünnepehez

² Az szülő nevének átörökítése az első szülött gyermekre, nagyszülő és oldalági rokon nevének kötelező továbbadása a családban.

kötődő a naptári névadás – a születés vagy a keresztelés napján ünnepelt szent nevét kapta a gyermek –, amely a 18–19. században még a jellemző volt katolikus közösségekre. Továbbá a szentek ünnepe mellett az is befolyásolta a névválasztást, hogy a liturgia alakjai közül, ki tárgyiasult a közösség templomában.

A keleti egyházak három szent főpapja Szent Vazul, Nanzianzi Szent Gergely, Aranyszájú Szent János közül az utóbbi a liturgia szempontjából a leginkább meghatározó volt, s éppen Munkácsi Egyházmegyéhez kötődött a 18. sz. végén Aranyszájú Szent János liturgiájának magyarra fordítása (DOBOS 2020. 392). Másfelől Keresztelő Szent János és János evangélista, s talán még Szucsávai Szent János tisztelete is befolyásolhatta a *János* név helyi gyakoriságát.

Keresztelő Szent János tisztelete a 20. századig nyúlóan meghatározta a baktakéki görögkatolikusok szokásait, így pl. augusztus 29-én (Keresztelő Szent János feje vétele napján) nem ettek tálból, mivel Szent János fejét is tálra helyezték. Sasvári László jegyezte fel ezt a szokást a ruszin görögkatolikus néprajzi hagyományokról szóló írásában saját családi emlékeit felidézve (SASVÁRI 1996. 58). Puskás Bernadett mutatott rá a 17–18. századi fatemplomok ikonográfiáját elemezve, hogy a Munkácsi Egyházmegye falvaiban a 17. században alkotó ikonfestők tették népszerűvé egy időre Szucsávai Szent János tiszteletét a 18. századtól pedig az ikonosztáz tematikák részévé vált Keresztelő Szent János ábrázolása (PUSKÁS 2020. 89). Nem ismerjük pontosan a 17. századi kétyi fatemplom ikonjait, de az 1816–20 között épült kőtemplom ikonosztázan megjelenik Keresztelő Szent János, és a szószékre vezető lépcsőnél kapott helyet egy János evangélistát ábrázoló festmény. A *János* névhez fűződő különböző motívációk (névöröklés, naptári névadás, a közösség számára kiemelt szentek és tárgyiasult megjelenésük) hatása összegződik véleményem szerint, a név nagy megterheltségében.

A névöröklésen túl szintén a felekezeti jelleggel magyarázható a *Michael* (*Mihail*, *Mihály*) országos átlagtól (4–6. gyakori név) eltérő gyakorisága, mivel a közösség kapcsolatát a névvel az ikonosztázon megjelenő Szent Mihály arkangyal is erősítette. Érdeemes megfigyelni, hogy a keleti egyház védőszentjének neve *Nikolaus* (*Miklós*) folyamatosan jelen van a közösség névanyagában. Hasonlóképpen mindvégig jelen van az északi régióra jellemző névként titulált³ *Andreas* (*Andrej*, *András*) név is, sőt a vizsgált időszakban egyre népszerűbbé válik, az 5. helyről a 2. helyre jut fel a gyakorisági listán. Ez a jelenség az országos tendenciával ellentétben áll,

János megkereszteli Jézust a Jordán folyóban

(Forrás: Internet)

³ Hajdú Mihály, Általános és magyar névtan, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 299.

amelyben az *András* név gyakorisága 1725-től folyamatosan csökkent⁴. A névanyagban csak az ikrek nevéként került be az *Adamus* (*Ádám*), főként az *Éva* női névvel kapcsolva, de az igazi „rendszerintani” megújulást csak a 19. század végén a *Gyula* megjelenése okozta. E név a magyar nemzeti öntudat kifejezőeszközeként vált divattossá a kiegyezést követően, s gyakran választották olyan nem magyar vagy egyes etnikumú közösségekben a magyarsághoz való tartozás jeleként. A névanyag megújítása – bármely furcsa is – a felekezeti hagyományokból is merítve is történhet. Az 1878-ban bejegyzett *Irén Miklós* kettős keresztnév könnyedén megtévesztheti a gyakorlatlan olvasót, hiszen az *Irént* ma női névként azonosítjuk. A kettős keresztnév első eleme azonban a katolikus felekezetekben tisztelt Szent Iréneusz – a tulajdonnév (latin) *-us* végződés nélküli alakváltozata, amelyhez kapcsolták a keleti egyház védőszentjének nevét (*Miklós*). A névadásban nem mutatható ki sem a naptári névadás, sem a névöröklés, hanem a görögkatolikus közösséghez való tartozás motíválhatta a névválasztást.

I. sz. táblázat. Férfinevek gyakorisága

	I.	II.	III.	IV.	V.
1.	Joannes (24)	Joannes (51)	Joannes (43)	Joannes (37)	Joannes (37)
2.	Michael (10)	Michael (44)	Michael (22)	Andrej (21)	Andreas (26)
3.	Georgius (9)	Andreas (34)	Andreas, Georgius (18)	Georgij, Mihail (10)	Franciscus, Michael (10)
4.	Petrus (7)	Georgius (31)	Josephus (4)	Josephus, Franciscus, Stephanus (2)	Stephanus (9)
5.	Andreas (4)	Petrus (22)	Petrus, Stephanus, Nicolaus (2)	Ludovicus, Nicolaus (1)	Josephus (7)
6.	Stephanus (2)	Josephus (4)	Elias, Daniel, Paulus (1)		Georgius (6)
7.	Adamus, Franciscus, Nicolaus (1)	Nicolaus (3)			Gyula, Lajos (3)
8.		Antonius, Franciscus, Stephanus (2)			Miklós (2)
9.		Adamus, Gabr, Martinus, Paulus, Thomas (1)			Ádám, Alexius, Bálint (1)

⁴ Hajdú Mihály, im. 398.

A NŐI KERESZTNEVEK FELEKEZETI SAJÁTOSSÁGAI

A női nevek rendszere több eltérést mutat a férfineveketől. Egyfelől *Mária* nevet, amely a gyakorisági lista élén állt, a 1801–1830 között megelőzte az *Anna*, másfelől a *Mária* név a névviselők számát tekintve sem uralta oly markáns különbséggel a névállományt, mint a férfineveknél a *János*. A *Mária* keresztnév gyakoriságához a névöröklésen túl hozzájárult, hogy a liturgiában 6 *Mária* ünnepet is tartottak, továbbá az ikonosztázok „kötelező” eleme volt az Istenszülő ábrázolása. Alapvető eltérés a férfi és női nevek közt az is, hogy míg a férfinevek körében csak az utolsó időszakban található kettős keresztnév, addig a női nevek körében volt az első időszakban is (1788: *Anna Mária*). A névkombináció Szűz *Mária* édesanyjának és az Istenszülő nevét kapcsolja össze. A következő kettős keresztnév az utolsó időszakban fordult elő (*Anasztasia Melánia*), s ugyan két női szent nevéből alkották, de már kevésbé hatotta át a felekezeti jelleg, mint inkább a névdivat. A *Melánia* név 1835-ben (márc. 26.) jelent meg nem naptári névadásként a *Rokiczky* családban. Kizárható a naptári névadás mivel idősebb Szent *Melánia* ünnepe június 8-ra esik, ifjabb Szent *Melánia*é december 31-re. Ugyanehhez a családhoz kötődve tűnt fel név ismét 1839-ben is, de már befolyásolhatta a névválasztást az egyházi ünnep is, mivel decemberben keresztelték a gyermeket, igaz, nem 31-én. S miután *Rokiczky Péter* 1826–60 között parochus volt Kétyen és filiáiban, a személyét és családját övező tisztelet tette divattossá, terjesztette el a nevet a filiákban is (pl. 1866-ban pl. Alsógagyban kereszteltek *Melánia* nevű gyermeket). Az egy személyhez, családhoz köthető újítás azonban az egyházi névhasználaton belül mozogva frissítette fel a keresztneveket, tágitotta a közösségben használatos nevek számát.

Az *András* névvel azonos tulajdonságot mutat a *Barbara*, mindkettő az észak-keleti régió jellemző nevének tekinthető. A név mögött álló szláv ejtésre [varvara] utal véleményem szerint az 1851–70 közötti anyakönyvekben megjelenő *Varvara* névalak is. A *Barbara* még nem vált külön a 18–19. században a ma önálló névnek tekintett *Borbálától*, amit a kétyi anyakönyvek is jeleznek: a latin nyelvű részekben következetesen *Barbara*, míg a magyar nyelvű bejegyzésekben *Borbala/Borbála* név szerepelt. Nemcsak a *Barbara/Varava* keresztnévhez kötődően mutatják az anyakönyvi bejegyzések a szláv névalakok használatát, hanem 1801–30 között a *Helena/Jlena/Elena* névváltozatokkal, 1851–1870 között a *Catharina (Katalin)* név *Ekatyerina/Kamapüna* lejegyzéseivel.

A II. időszakban jelent meg új névként a *Theresia*, amely gyakorisága növekedett a településen, ugyanekkor az országos adatokban inkább stagnált a népszerűsége (II., 9., 9., 9., 10. helyen szerepelt) jöllehet a gyakori név körébe tartozott. A III. időszak új neve a *Veronica* volt. Ez az újszövetségi név az országos adatok szerint 1770-től három időszakon át gyakorisága növekedett (I. 1770–1800-ig 17., II. 1801–1830-ig 15., III. 1831–1850-ig 13., IV. 1851–1870-ig 13.), majd az V. időszaban 1871–1895 között visszaesett a népszerűsége 17. helyre⁵. Ha megfigyeljük a név moz-

⁵ HAJDÚ, im. 556–569.

gását a kétyi anyagban, jól kirajzolódik – két időszaknyi csúszással – ugyanaz az emelkedési hullám, divatgörbe.

2. sz. táblázat. Női nevek gyakorisága

	I.	II.	III.	IV.	V.
1.	Maria (12)	Anna (56)	Maria (40)	Maria (32)	Maria (34)
2.	Anna (9)	Maria (49)	Anna (31)	Anna (30)	Anna (21)
3.	Elisabetha (8)	Elisabetha (33)	Elisabeth (10)	Barbara (28)	Barbara/Borbala (20)
4.	Catharina (4)	Barbara (18)	Barbara, Julianna (9)	Julianna (10)	Juliana (7)
5.	Barbara (2)	Catharina (12)		Catharina (6)	Melánia, Teréz (6)
6.	Eva, Helena, Zsuzsanna Anna Maria (1)	Julianna (7)	Catharina, Constanina, Melánia (2)	Melánia (3)	Katalin, Veronica (2)
7.		Helena (5)	Theresia, Zsuzsanna, Veronica (1)	Theresia (2)	Irénea, Olga, Anastasia Melánia (1)
8.		Eva (3)		Elisabetha, Veronica (1)	
9.		Theresia (1)			

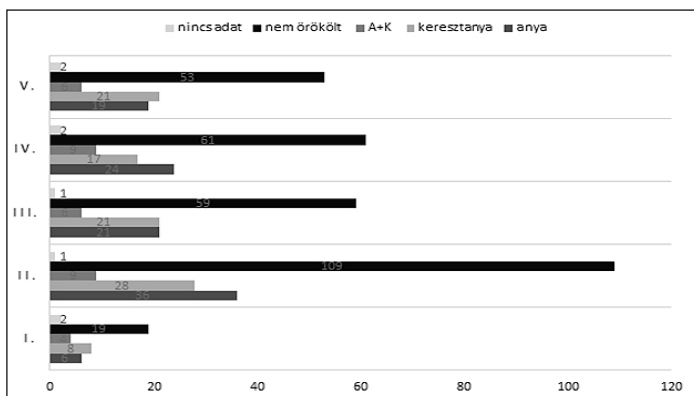
HAGYOMÁNY ÉS MEGÚJULÁS A NEVEKBEN

A 18–19. századi kétyi görögkatolikus közösség névhasználatára zártan mondható. A kettős keresztnemeket nélkül a férfiak körében 1788–1800 között 9, 1801–1830 között 15, 1831–1850 között 11, 1851–1870 között 9, 1871–1895-ig 13 névgyedet használtak. Ugyanebben az időszakokban a női nevek száma mindvégig kevesebb volt (8, 9, 11, 9, 10), ami eltér az általános tendenciától, hiszen a szakirodalom éppen azt mutatja, hogy több női nevet használnak a közösségek, mivel a női nevek rendszere a nyitottabb a névdivatra, kevésbé jellemzi a névöröklés. S míg általában a közösségekben folyamatosan gyarapodik a használatba vett női és férfi keresztnemek aránya, ez a tendencia is inkább csak a férfinevekre mondható el Kétyen. A női nevek stagnálás a találó kifejezés. Egy-egy névanyag természetes gyarapodását megkötheti a nagyarányú névöröklés, amely a családon belül görgeti a szülők, nagyszülők, keresztszülők és néhány oldalági ős nevét, ezért megvizsgáltam a névöröklést a kétyi női keresztnemekben (ld. 1. sz. diagram).

I. sz. diagram. A női nevek öröklődése

Látható, hogy mind az öt vizsgált időszakban nem öröklött neveket kaptak a lánygyermek a legnagyobb arányban. Az

anya és keresztanya nevének átörökítése korszakonként váltakozó, 1788–1800 között inkább a keresztanya nevét, 1801–1830 között inkább az anya nevét, 1831–1850 között az anya és keresztanya nevét azonos arányban adták a lányoknak. 1851–1870 között ismét az anya neve szerepelt nagyobb számban, de az utolsó szakaszban 1871–1895 között már kicsivel többször fordult elő a keresztanya nevének átörökítése. Az anyáról vagy keresztanyáról származó nevek, azzal a speciális esettel, amikor az anyag és a keresztanya között névazonosság volt, együttesen sem érik el nem öröklött nevek számát. Ha tehát nem a névörökléssel, akkor a felekezeti jellemzőkkel magyarázható, hogy nem gyarapszik a közösség által felhasznált nevek száma. A felekezeti tényező egyfelől a naptári névadás, másfelől a ruszin görögkatolikusok hagyományaiban gyökerező szentek iránti tiszteleti névadás.

HOGYAN SZOLGÁLHATJA A RÉGI NEVEK ISMERETE A MAI BAKTAKÉKIEK NÉVADÁSÁT?

A tulajdonnév a szókincsünk része, ugyanolyan fontos eleme, mint az egyes tárgyakat megjelölő közsavak (pl. *tábla, kréta, penna*). Változik a használatuk, ahogyan a *penna* 'toll' szót is elavult, s helyette a *toll*, újabban *töltőtoll*, *golyóstoll* szavakat alkalmazzuk. A bemutatott keresztnevek egy település névkincsét alkotják, hagyományaihoz tartoznak. Egy részüket ma már nem tartjuk divatos névnek, de a jövőbeli hagyományápolásnak részévé válhat e nevek újjáélesztése. A hagyományápolás nemcsak a névegyedekre terjedhet ki, hanem a régi névadási motivációkra is, így újra fellendíthető a névöröklés motivációja. A kevésbé divatos, de a közösségben régóta használt nevekhez pl. *János, Mihály; Borbála, Erzsébet, Mária* érdekes becéző alakokat társítva pl. *Janó, Misó, Bori, Borka, Lizi, Betta, Betti, Marica, Ria* kedvet kaphatnak a szülők a hagyományos nevek továbbadására. Közülük néhány ma már anyakönyvezhetővé is vált pl. a *Lizi, Betta, Betti*. Látható, hogy a névválasztás előtt állók számára kincsésládá a régi anyakönyv, hiszen a 18–19. századi anyag bővelkedik különleges nevekben pl. *Alex, Éliás, Konstancia, Melánia*. Irányadó lehet azok számára is, akik a ruszin kisebbség

séghez való tartozásuk kifejezésére keresnek neveket pl. *Andrej, Olga, Varvara*, vagy a görögkatolikus közösséghez való tartozásukat szeretnék ily módon is megerősíteni pl. a *Miklós, János, Anasztázia, Mária* első vagy másodikként adott keresztnévvel.

BIBLIOGRÁFIA

DOBOS 2020

DOBOS András: A magyar nyelvű liturgia emlékei. In: TERDIK Szilveszter (szerk.): *Orcád világossága – Görögkatolikusok Magyarországon*. Magyarországi Sajtójogú Metropolita Egyház, Debrecen: 2020. 386–392.

HAJDÚ 2003

HAJDÚ Mihály: *Általános és magyar névtan*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003.

KÁRPÁTI 2018–2019

KÁRPÁTI László: Két 16. századi egyházi szláv kódex a miskolci Herman Ottó Múzeum gyűjteményében. *Történelem és Muzeológia – Miskolci Internetes Folyóirat* 5. (2018–2019)/1–2. (http://tortenetitar.hermuz.hu/wpcontent/uploads/2020/04/013_karpatti.pdf)

KOI 1995

KOI István: Zemplén megyei ruszin keresztnévek Mária Terézia korából (1773–74). *Névtani Értesítő* 17. (1995) 88–103.

PUSKÁS 2020

PUSKÁS Bernadett: A fatemplomok építészete és művészete a 17–18. században a Munkácsi Egyházmegyében. In: TERDIK Szilveszter (szerk.): *Orcád világossága – Görögkatolikusok Magyarországon*. Magyarországi Sajtójogú Metropolita Egyház, Debrecen: 2020. 76–92.

SASVÁRI 1996

SASVÁRI László: Ruszin hagyományok görögkatolikuságunk néprajzában. Budapest: Etnikum, 1996

UDVARI ISTVÁN 1990

UDVARI István: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása. *Vasvári Pál Társaság Füzetei* 3. (1990).

UDVARI ISTVÁN 1996

UDVARI István: Archistratéga Szent Mihály Arkangyal című ünnepű máriapócsi templom anyakönyve (1749–1795). *Névtani Értesítő* 18. (1996) 44–53.

(Az MTA Miskolci Területi Bizottság székházában
2021. szeptember 16–17-én Miskolcon megrendezett Regio és Religió
konferencián elhangzott előadás szövege)

GYULAI ÉVA

Felekezetek az abaúji Csereháton a 18. században¹

Az abaúji Csereháton mint összefüggő területen, részben koherens történeti háttérrel képező falvaival, a török háborúk utáni században máig meghatározó módon rajzolódott meg a vidék vallási és felekezeti térképe. A 16. század utolsó harmadától, végétől ez a terület, hasonlóan a régió borsodi, további dél-abaúji és dél-zempléni vidékeihez, a reformáció kizárólagos „felségterülete” lett, úgy is mondhatnák, a kálvini irányzat, a református egyház egy jó évszázadra „elfoglalta” a korabeli Felső-Magyarország ezen vidékét, a középkori katolikus egyház helyébe lépve, átveve a római katolikus vallás középkori templomait is. A csereháti falvak kezdetben a kassavölgyi református seniorátushoz tartoztak, ebből alakult ki az abaúj-tornai református egyházmegye, a Csereháton sűrű egyházi hálózattal, anyaegyházakkal [Forró, Felsőgagy, Bakta, Hernádpetri, Garadna, Vajda (Krasznokvajda), Méra, Alsó- és Felsőszend, Szászfá, Szemere)] és hozzájuk kapcsolódó leányegyházakkal (*DIENES 2017*). A Cserehátra jellemző kis- és középbirtokos nemesi családok, mint kegyúri családok is áttértek a reformációra a 16. század második felében, és a vidék katolikus egyházi birtokosai, így a szépesi és jászói prépostság sem lépett fel térítő szándékkal a török korban református jobbágyaival szemben.

Gyulai Éva

EVANGÉLIKUSOK

A 18. századi vallási és felekezeti változások a Csereháton is összefüggnek a vidék török kori elnéptelenedésével és benépesítésének szükségességével, görög-katolikus és római katolikus vallású, ruszin, illetve kisebb részben szlovák telepések megjelenésével, majd a rekatolizációs folyamatok felgyorsulásával. A csereháti vezető református birtokos családok közül a fáji Fáy és a krasznik-vajdai Szent-Imrey család tehetősebb, nagyobb politikai és társadalmi potenciállal rendelkező ága áttért a katolikus vallásra, és kegyúrként a középkori eredetű templomokat is, többször az erőszakot sem nélkülözve, visszafoglalta a katolikus vallásgyakorlat számára (GYULAI 2020/a, GYULAI 2020/b). Érdekes, hogy a vidék kora újkori egységesen református felekezeti „pajzsán az első rést” nem a görögkatolikus ruszin nemzetiségű telepés jobbágyok, hanem a Liptó vármegyéből származó evangélikus szlovákok ütötték. A Liptó vármegyébe költözött evangélikus Fancsaly Joób család ugyanis felföldi birtokáról hozott

¹ Készült a Miskolci Egyetem BTK által vezetett Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Program keretében elnyert Creative region c. kutatási projekt támogatásával.

új lakosokat abaúji falujába, Fancsalra, de nemcsak birtokosokat, hanem 1719-ben egy művelt szlovák evangélikus lelkésznek is új otthont és állomáshelyet adott. A 18. századi fancsali evangélikus hívekről és vallásgyakorlatukról kivételes forrás Clementis János (Dovalló/Dovalovo, Liptó vm., 1692–Fancsal, 1763) több évtizeden át vezetett latin naplója (GYULAI 2018), ill. a szintén általa 1737-ben megkezdett, majd 1760-ig vezetett evangélikus kereszteleési, esketési és halotti anyakönyv. Fancsalon egy igen értékes biblikus cseh nyelvű agenda, kéziratos liturgikus kódex is fennmaradt a 18. század közepéről a helyi evangélikus egyház tulajdonában.

Clementis János fancsali lelkész és lelkézsztársai Fancsal központtal egy kis *quasi* evangélikus esperességet hoztak létre a 18. közepén Dél-Abaúj, Észak-Borsod és Nyugat-Zemplén területén, gyülekeztek és magán istentiszteleti helyek működtek Fancsalon, Arnóton, Szirmabesenyőn, Cekeházán (ma: Abaújszántó része), a zempléni Monokon, a csécsi (ma: Čečejevce, Szlovákia), illetve a kurittyáni, alsófügedi (ma: Encs része) földesúri kastélyokban és udvarházakban. Több helyen, így Monokon és Szirmabesenyőn a Dessewffy, illetve az Andrássy katolikus grófi kegyurak a 18. század végére megszüntették az evangélikus vallásgyakorlatot, de a csereháti Fancsal, a borsodi Arnóttal együtt az lutheri reformációt követő felekezet stabil bázisa maradt (GYULAI 2018. 48–70.).

Biblikus cseh nyelvű agenda a Fancsal-Hernádvécei Evangélikus Egyház tulajdonában a 18. század közepéről (Gy. É. felv.)

GÖRÖGKATOLIKUSOK

A Cserehát felekezeti viszonyainak alapvető változásához a 18. század elején megjelent görögkatolikus vallású ruszinok is hozzájárultak, akik Sáros, Szepes, Abaúj, Gömör, Zemplén vármegyékből vallásukat és papjaikat is magukkal hozták új pátriájukba (KACSINKÓ 2012). Csereháti központjaikban előbb ún. lemkó stílusú fatemplomok, majd a 18. század végétől kőtemplomok is épültek. Kassa szabad királyi város birtokán, Garadnán, már 1729-ben a ruszin parókus lakik egy korábbi jobbágy, Szabó András telkén (*Andreas Szabo, quam [sessionem] possidet ruthenicus sacerdos*. MNL OL UeC 107/65). Az 1646. évi ungvári unióval létrejött észak-magyarországi görögkatolikus egyház a 17. század végén De Camillis János munkácsi püspökké való kinevezésével (1689) szilárdult meg, így a 18. században Csereháton létrejött görögkatolikus parókiák és leányegyházai a munkácsi püspökségbe tagozódtak be. A Cserehát legrégebbi görögkatolikus parókiáit Abaújszolnokon és Garadnán létesítették, a hagyomány szerint még a 18. század elején, sőt korábban, a garadnait, a helyi hívek szerint, egyenesen

„emberemlékezeten túl”. Anyaegyház volt a 18. század második felében Kéty vagy Kék (ma Baktakék része) és Kány, illetve Homrogd és Felsővadász is. A parókiáknak mint anyaegyházaknak a legtöbb cserhádi faluban volt leányegyházuk, egy-egy materhez több filia is tartozott (VÉGHSEŐ et al. 2017. passim). A görögkatolikus anyaegyházakban, illetve több leányegyház területén hagyományos (sárosi és zempléni típusú) fatemplomokat építettek. Az abaújszolnoki 18. századi görögkatolikus fatemplom részben restaurált berendezése a közeljövőben Nyíregyházán megnyíló Görögkatolikus Egyházművészeti Múzeumba került, és több részét az „Orcád világossága – A görögkatolikus egyház művészete Magyarországon” című kiállításon (Vigadó, Budapest, 2021. aug. 3–szept. 19.) is kiállították [TERDIK–SZABÓ (szerk.) 2020. 216–225.]. A fatemplom a 19. század végén még állt Abaújszolnokon, 1875-ben Myskovszky Viktor rajzot is készített róla [KÁRPÁTI 1999; TERDIK–SZABÓ (szerk.) 2020. 217.]. A kéki (baktakéki) görögkatolikus templomot még a 18. század első harmadában alapították, az egykori, 16. század végén készült ortodox kéziratok liturgikus könyveket pedig még a 19. században is használták az abaújszolnoki, illetve baktakéki, kányi görögkatolikus parókusok (KÁRPÁTI 2018–2019).

A kányi templom spirituális értékein túl kivételes művészeti örökséget képvisel, akár csak az egykori kéki vagy szárazkékai, ma baktakéki görögkatolikus egyház is, amelyben az alapításnál régebbi liturgikus kincsek is vannak, így 17. század ikonok is vannak.

KATOLIKUSOK

Míg az evangélikusok és görögkatolikusok megjelenése nem okozott konfliktust a 18. században a református egyházzal, a Cserhát vallási viszonyait alapjaiban megváltoztató rekatolizáció már nem egyszer súlyos konfliktusokkal ment végbe. A katolikus egyház térnyerését a kormányzat, illetve Abaúj vármegye hatalmi jogosítványai sokban elősegítették, a plébániák alapításához mindenképpen hozzájárult a birtokosok vallásváltása is. A krasznikvajdai Szent-Imrey család és a faji Fáy család egyik ága – Fáy Gábor (†1749) királyi és helytartótanácsi tanácsos, abaúji alispán, illetve Szent-Imrey Gábor (1680–1739) főtitest leszármazói – nemcsak áttértek a katolikus vallásra a 18. század első felében, hanem birtokaikon erőteljes térítésbe is kezdtek, amelyet a középkori eredetű kőtemplomoknak a reformátusoktól való elvételével erősítettek meg, vagy inkább alapoztak meg. Rajtuk mint birtokosokon és keyurakon kívül ugyanis

Az abaújszolnoki görögkatolikus templom restaurált oltára (Keresztrefeszítés, szárnyain Dávid és Nátán prófétákkal). Görögkatolikus Egyházművészeti Múzeum, Nyíregyháza (forrás: www.migorkat.hu)

a 18. század első felében még kevés számú hívő tartozott a római katolikus felekezethez. Érdekes, hogy a templomfoglalás ott kezdődött, ahol a kegyúr nem katolikus vagy katolizált birtokos volt, hanem az evangélikus többségű Kassa szabad királyi város: Forrón, majd a visszafoglalt templom körül kialakult plébánia és vallásgyakorlat volt a kiindulópontja a további katolikus templomfoglalásoknak. 1756-ban már a forrói plébános és a kegyúr, Fáy Ferenc miskolci katolikus plébános foglalja vissza a felsőgagyai templomot, amelynek plébánosa majd segít elvenni a reformátusoktól a krasznokvajdai templomot (GYULAI 2020/a, GYULAI 2020/b).

A katolicizmus térnyerése, a visszavett, illetve újonnan épült katolikus templomok berendezése a kor barokk művészetének nem egyszer kiváló alkotásait hozta el a Cserehátra. A forrói plébániatemplom mai csodálatos függőképei régebbiek, mint a plébánia újraalapítása, a Fáyak 1780-as években új templomot építenek kastélyuk közelében Fájon, kivételesen artisztikus főoltárral, igaz, az egri püspökség 1788-ban még nem plébániát, csak lelkészséget állít fel a templomhoz. A felsőgagyai plébániatemplom gyönyörű barokk berendezését a kegyúr Fáy Ferenc (1725–1785) – ekkor már váradi kispépost – patronátusának köszönheti, aki címerét is elhelyezte a szószéken. A Szent-Imrey család katolizált ágából származó Szent-Imrey József (1721–1776), aki nem kevés ravaszsággal szerezte meg a vajdai templomot, nemcsak barokk berendezéssel látja el a vallásának visszaszerzett krasznokvajdai plébániatemplomot, hanem az 1759-ben végbement templomfoglalás után nem sokkal, 1764-ben bizánci stílusú Szűzanya-ikont is rendel egy egri barokk festőnél [TERDIK–SZABÓ (szerk.) 2020. 217.], amely máig látható a plébániatemplomban.

A paphiány igencsak jellemző az újonnan alapított csereháti plébániákra és leányegyházakra, ezt a nehézséget a régió két működő kolostora, a 17. században alapított szendrői ferences kolostor és az 1729-től működő miskolci minorita rendház szerzeteseinek missziós szolgálata enyhítette, akik azonban csak adminisztrátorok és nem rendes (*ordinarius*) plébánosok lehettek. A reformátusoktól visszafoglalt Hernádvécsén a szendrői ferenceseket alkalmazták a plébánián (GYULAI 2020/a. 167–168.), a faji plébánia első papjának 1788-ban somlói Ambrus Egyed miskolci minorita szerzetest rendeltek (*Schematismus D. Cassoviensis* 1839. 225.), a patrónusok azonban nem tudták a krasznokvajdai plébániát fenntartani, ezért a 18. század végén Fáy már csak lelkészség, (Soós 1985. 504.), de 1796-ban ugyancsak a minorita Ambrus Egyed a faji káplán (*BARSI 1991. 182.*).

A csereháti Deteken is alapítanak lelkészséget (káplánságot), ahol 1789-ben az imregi (ma: Brehov, Szlovákia) származású Matyasovszky Miklós (†1842) miskolci minori-

K. Jakab egri festő: Szűzanya-ikon, 1764. Krasznokvajdai r. k. plébániatemplom (Gy. É. felv.)

ta teljesít szolgálatot (*Schematismus D. Cassoviensis* 1839. 223.), 1790 januárjában ő kezdi meg a római katolikus keresztelési anyakönyvet vezetni. Matyasovszkyt 1795-ben a besztercei (ma: Banská Bystrica, Szlovákia) származású Méró Antal miskolci minorita váltja a deteki káplánságban (*BARSÍ 1991. 181.*), ahol a környékbeli falvak (Beret, Tengerfalva, Bakta) katolikusait is pasztorálja.

Az újdonsült cserهáti katolikus birtokos családok vallási elkötelezettségét jelzi, hogy a második, illetve harmadik generáció tagjai között már klerikusokat is találunk. Szent-Imrey József fivére, Imre (1723–1780) ferences szerzetes lett, a kassai ferences rendház (ma: Kassa/Košice, Hlavna 81.) 1764. évi átépítése idején ő volt a kassai ferencesek gvérdiánja, a kassai tisztet 1760–1773 között töltötte be, kisebb megszakításokkal, később a rozsnói ferences rendház gvérdiánjának nevezték ki, itt is halt meg (SZABÓ 1940. 28.; 52–53.). Szent-Imrey Józsefnek a fia, az 1754-ben Ferenc néven született Antal (1754–1794) is belépett egy szerzetesi közösségbe, majd a rendek II. József általi feloszlata után 1789-től tornai (ma: Turňa nad Bodvou, korábban Turnianske Podhradie, Szlovákia) plébános, tornai plébánosként halt meg 1794. március 19-én. A 10 éves korától 6 éven át a kassai jezsuitáknál nevelődött Szent-Imrey Antal a premontrei kanonokrend tagja lett Jászón (ma: Jasov, Szlovákia). Választásában bizonyosan szerepet játszott, hogy keresztapja Sauberer András (1700–1779), eredeti nevén: Anton, jászóvári premontrei prépost volt, aki 1770-ben sikerrel szerezte vissza a jászói prépostság önállóságát, és építette fel a Pilgram-féle nagyszabású barokk épületegyüttest Jászón. Sauberernek egyébként is volt érdekeltsége a Cserهáton, hiszen Nyésta a középkortól jászói prépostsági birtok volt, így a nyéstai egyház felett a prépostok gyakorolták a patronátusi jogokat. Sauberer András így 1762-ben katolikus plébániát alapított Nyéstán, amelynek templomát is felépítette.

Sauberer egyébként a krasznokvajdai Szűz Mária Szent Nevének titulását elnyert plébániatemplom 1761. szeptember 13-ikán, azaz névünnepén tartott templomszentelésén is részt vett (GYULAI 2020/a. 171. 47. jegyzet). Sauberer keresztfia, Szent-Imrey Antal (Ferenc) Kassa után az egri papi szemináriumban tanult, 1770-ben disputált egyházjogból (BRITSKEY 2021. 112.). Primitciáját az atya által elfoglalt krasznokvajdai templomban mondta 1778-ban, igaz, ezt Szent-Imrey József már nem érthette meg. Szent-Imrey Antal krasznokvajdai elsómiséjén Szenczi (Szenczy vagy Szentzy) István (†1787), a mor-

A nyéstai plébániatemplom
Angyali Üdvözet-főoltárképe, 18. század.
ELBK MI F Ltsz. N61395 (1995)
(Forrás: <http://fototar.mi.btk.mta.hu>)

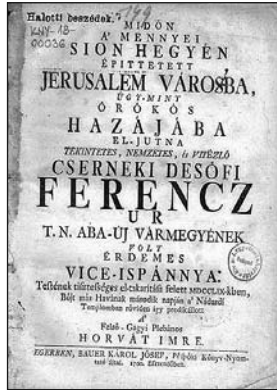
vaországi Louka (Klosterbruck) premontrei apátságához tartozó nagyvárad-hegyfoki premontrei prépostság adminisztrátora, várad kanonok tartott ünnepi prédikációt, amelyet nyomtatásban is megjelentett (SZENCZI 1778). Antal testvére, Szentimrey István (1756–1793) is klerikus lesz, Hevesen szolgál plébánosként. A Fáy családból Fáy Dávid Alajos (1721–1767) Dél-Amerikában is szolgált jezsuita misszionárius lett (SZITTYAY 1915; HETS 1978; BABARCI 2013, 88–152.). Fáy Dávid testvére, a felsőgályi templomot visszaszerző Fáy Ferenc (†1785) is egyházi pályát futott be a miskolci katolikus plébániától a várad kisprépostságig.

A helyi nemesség és a katolikus klerikusok rokoni kapcsolatba is kerülhettek, a forrói és krasznokvajdai templomfoglalásnál vezető szerepet vitt incsici Horváth Imre felsőgályi plébános (GYULAI 2020/a. 168–171.) nővérét, incsici Horváth Annát (†1730) a Devecserben lakó fái Fáy Mihály (1745–1816) vette nőül (BODNÁR 2018–2019. 144.). Horváth Imre felsőgályi plébános mondta a gyászbeszédet Dessewffy Ferenc (1710–1759) abaúji alispán, Bakách Viktória bárónő férje abaújnádasdi (ma: Trstené pri Hornáde, korábban Nadošec, Szlovákia) temetésén is (HORVÁTH 1760). Az alispánt veje, a katolizált sóvári Soós László, Dessewffy Katalin férje birtokán, a nádasdi templom sóvári Soós-kriptájában temették el.

REFORMÁTUSOK

A református egyháznak, bár erősen veszített pozíciójából a 18. századi rekatolizáció idején, több helyen sikerült – részben a református birtokosoknak köszönhetően – „birtokon belül” maradnia a Csereháton, így a középkori alsószendi templom továbbra is a reformátusoké, de új református templom is épült a szomszédos Felsőszenden (ma: Szalaszend részei). A felsőszendi református templomnak ráadásul egyedülálló berendezést készítettek 1828-ban Máramaroszigeten. A kivételesen gazdag, szinte mesészerűen díszített szószékre a református kegyúri família, a 19. század elején Sáros vármegyéből, Kísszébenből (ma: Sabinov, Szlovákia) ide került deteki és tengerfalvi Meczner nemesi család címerét kifaragták.

Szászfá mint egykori anyaegyház a 18–19. században is az abaúji reformáció egyik központja, a kegyúr és a hívek 19. század elején új templomot építenek, egyedülálló copf berendezéssel. Pamlényban is a reformátusoké maradt a 17. században épült,

Horváth István felsőgályi plébános temetési prédikációjának és Szenci István Szent-Imrey Antal primiciájára írt beszédének címlapja (1760; 1778)

vagy inkább megújított templom, amely gyönyörű festett berendezést kapott 1778-ban. Erről egy provinciális kőbe vésett felirat is árulkodik a templom bejáratánál: FUND(at)UM IN AN(n)O 1608 / REN(ovat)UM A(nno) 1778 SUB CU- / RAT(or) E N(obili) MICH(aele) VETSEI [Alapított az 1608. évben, felújított Vetsei Mihály kurátorsága alatt az 1778. évben].

A pamlényi református templom felirata, 1778
(Gy. É. felv.)

A Meczner család címere
a felsőszeni (ma: Szalaszend)
református templom szószékhén
(1828) (Gy. É. felv.)

A kizárólagosságából, illetve jelentőségéből, presztízséből súlyosan veszített református egyház 18. századi megújulásának legtanulságosabb, sőt legmeghatóbb emléke a krasznokvajdai új református templomocska felépítése a falu szélén. A kis templomot a Szent-Imrey földesúri és kegyúri család református ága építtetett az elvett kőtemplom helyett a vajdai református híveknek 1797-ben. A vajdai templom felszentelésére a szépsi református esperes, Tasnádi Székely István (1746–1800) tudományos igényű teológiai prédikációt írt „Logike latreia” [Okos istentisztelet] címmel, amely nyomtatásban is megjelent (TASNÁDI SZÉKELY 1797). A templomszentelő esperes, a vajdai református hívek nevében így köszöni meg az új istentiszteleti helyet az Istennek:

Micsodák voltunk mi nemigen sok idővel ezelőtt? Gyermekek – erőtelen és rebegő gyermek, de már most Te véled szólhatunk, beszélhetünk, és a te csudáidat hirdethetjük. Óh, s vajon micsodák lehetünk még Tenálad a teljes örökkévalóságban, aholott hova tovább nevedkedhetünk a léleknek erejében, a bölcsességben és a kegyelemben.
(TASNÁDI SZÉKELY 1797. 4.)

IZRAELITÁK

„Új” vallás, illetve felekezet a zsidóké a 18. századi Cserháton, hiszen korábban nem volt állandó zsidó lakosa a területnek. A 18. század első felében Abaúj vármegye csereháti járásának már több falujában megjelentek a zsidó lakosok, a legelsőket 1738-ban írja össze Abaúj vár-

A krasznokvajdai református templom,
épült 1797-ben (Gy. É. felv.)

megye a Helytartótanács utasítására. Ekkor Deteken a Pálffy nevű földesúr udvarházában egy Lőrinc nevű „vagabundus” él, ami azt jelenti, hogy a Magyarországon kívüli földesura nem ismert. 3 fős családjával pálinkafőzőt árendál a deteki földesúrtól. Tengerfalván (eltűnt falu Szalaszend mellett) egy Jakubovics György nevű pálinkafőző lakik Szemere Zsigmond földesúr telkén, lengyelországi ura a varsói sztarosza (*Sztarosza Varsavszyk*), vele lakik veje, Matisz Márkus, mindkettőjüknek 5 fős családja van. Alsószend zsidó pálinkafőző-bérlőjét, aki Kandó Zsigmond földesúr árendotora, Jakubovics Salamonnak hívják, lengyelországi földesura Lubomirsky herceg. Alig egy évtized múlva feltűnően megsaporodik a vidék zsidó közössége, 1746-ban Deteken (figei/fügei) Csathó Zsigmond földesúr birtokrészén egy Márk nevű, Pereszlényi földesúrnál pedig egy József nevű, 6 Ft megyei adót fizető zsidó árendátort, azaz bérlőt írnak össze a vármegye megbízottai, de Szalán (ma: Szalaszend) és Tengerfalván, illetve Fancsalon is él egy-egy zsidó személy, ugyancsak 6 Ft-os adóval (EMBER 1963. 224–225.; 693.).

A Belső Cserehát falvait tekintve a II. József-féle népszámlálás (1778) adatai szerint több helyen viszonylag népes zsidó közösség alakult ki a 18. század utolsó harmadára. Fulókércs: 6 háztartás 30 fő, Beret: 5 háztartás 30 fő, Büttös: 2 háztartás 21 fő, Krasznokvajda: 5 háztartás 30 fő, Kány: 1 háztartás 13 fő, Felsőagyag: 3 14 fő, Alsóagyag 3 11 fő, Hernádvecse: 4 háztartás 20 fő, Abaujvecser: 3 háztartás 18 fő, Fancsal: 3 háztartás 19 fő. Forrón a földesúri joghatóságot képviselő Kassa szabad királyi város mezővárosában, illetve a forrói uradalom falujában, Garadnán egyetlen zsidó lakost sem írtak össze, de nem élnek izraeliták Tengerfalván (ma: Szalaszend része), Szarazkékek (Baktakék), Litkán sem az 1770-es években. (POZSGAI 2004. 124–127.). Fényes Elek geográfiai szótára (FÉNYES 1836–1840. III.) szerint Vécsén, Baktán, Bereten és Szalán az 1830-as években zsinagógájuk, feltehetően imaházuk vagy imatermük, közösségi helyiségük is volt a zsidó közösségeknek (SZ. HALÁSZ 2020. 311.)

A Cserehát aprófalvas vidékén sem a 18., sem a 19. században nem alakult ki jelentős zsidó közösség és hitközség, a falvak izraelita felekezetű népessége megmaradt a vidéki zsidóság hagyományos társadalmi munkamegosztásában betöltött szerepénél és funkciójánál: kezdetben a pálinkafőzők és kocsmák bérleténél, majd a települések kiskereskedelmének szinte kizárólagos működtetésénél. A helyi zsidó kiskereskedők több évszázados működésének és társadalmi gyakorlatának kivételes emléke a mára már szinte elpusztult, a helyi népi építkezés mintái alapján 1903-ban épült pamlényi zsidó bolt, amelynek deszkából ácsolt oromfalára az építető házaspár nemcsak névbetűit fűrészelte be, hanem egy

Az 1903-ban épült pamlényi zsidó bolt deszkaoromzata (Gy. É. felv.)

Dávid-csillag ábrázolását is. A vidék legtöbb parasztházának deszkaoromzatát ugyanis tulajdonosaik keresztrel jelölték meg, hogy felekezetük már az utcáról egyértelmű legyen (GYULAI 2021).

* * *

A kutatásban nyújtott segítségért Maczák Ibolya irodalomtörténész úrhölgynek tartozom hálával.

FORRÁSOK

ELKH BTK = Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont

MI F = Művészettörténeti Intézet – Fotótár

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

UeC= E 159 A Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et conscriptiones

BIBLIOGRÁFIA

BABARCSI 2013

BABARCSI Dóra: Magyar jezsuiták Brazíliában, 1753–1760. Szeged: SZTE BTK Történettudományi Doktori Iskola–Modernkori Történeti Program, 2013

BARSI János: A minoriták Miskolc társadalmi életében megtelepedésüktől a 19. század elejéig. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 27. (1991) 177–191.

BITSKEY 2021

BITSKEY István: *Hitvita, história, szellemi örökség*. Budapest: Kossuth, 2021 (*Kulturális örökség-sorozat*)

BODNÁR 2018–2019

BODNÁR Tamás: Abaúji birtokosok a 19. században. *Történelem és Muzeológia – Internetes Folyóirat Miskolcon* 5. (2018–2019)/1–2. 143–148.

DIENES 2017

DIENES Dénes: *A Tiszáninnyi Református Egyházkerület története: A kezdetektől a Türelmi Rendeletig* Sárospatak: Hernád Kiadó, 2017

EMBER 1963

EMBER Győző: A magyarországi országos zsidóösszeírások a XVIII. század első felében. *Magyar-Zsidó oklevéltár* 7. 1725–1748. (1963) 49–851.

FÉNYES 1836–1840

FÉNYES Elek: *Magyar országnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben* I–VI. Pest: Trattner Károly, 1836–1840

GYULAI 2018

GYULAI Éva: *RÉGI DIÁRIUM – Clementis János fancsali evangélikus lelkész naplója 1719–1760*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 2018 (*Officina Musei* 25.)

GYULAI 2020/a

GYULAI Éva: Templomfoglalás Krasznokvajdán 1759-ben a református és a katolikus narratívában. In: MÓRÉ Tünde–TASI Réka (szerk.): *Interkonfesszionális és irodalom a kora újkorban*. Budapest: reciti, 2020 (*Reciti Konferencia Kötetek* 8.) 153–187.

GYULAI 2020/b

GYULAI Éva: Szentkultusz és katolikus restauráció: a Szentkirályok ábrázolása a Cserehát 18. században alapított katolikus templomaiban. *Miskolci Keresztény Szemle* 2020/2. (62.) 23–31.

GYULAI 2021

GYULAI Éva: *Egy pusztuló (elpusztult?) népi műemlék az abauji Csereháton: a pamlényi zsidó bolt (1903–2021)*. Miskolc, 2021 (Kézirat)

HETS 1978

HETS Aurelián: Fáy Dávid indián misszionárius. *Szolgalat* 38. (1978) 45–53.

HORVÁTH 1760

HORVÁTH Imre: *Miűn a mennyei Sion hegyén építettett Jerusalem városba, úgy-mint örökös hazájába el-jutna Cserneki Desűfi Ferencz ur... Testének tisztességű eltakarítása felett 1759-kben a Nádasi templomban röviden így predikállott a felsű-Gagy Plébános Horvátb Imre*. Eger: Bauer Károly József, 1760

KACSINKÓ 2012

KACSINKÓ Adrián Gábor: *A hazai ruszinság története, különös tekintettel a csereháti ruszínokra*. Magánkiadás, 2012

KÁRPÁTI 1999

KÁRPÁTI László: Az egykori abaujszólnoki görög katolikus fatemplom Myskovszky Viktor rajzain és az egyházlátogatási jegyzűkönyv alapján. *A Herman Ottó Műzeum Évkönyve* 38. (1999) 674–694.

KÁRPÁTI 2018–2019

KÁRPÁTI László: Két 16. századi egyházi szláv kódex a miskolci Herman Ottó Műzeum gyűjteményében. *Történelem és Muzeológia – Internetes Folyóirat Miskolcon* 5. (2018–2019)/1–2. 171–176.

NÁTAFALUSSY 1872

NÁTAFALUSSY Kornél: *A Sz. István első vértanúról címzett nagyváradi-hegyfoki prépostság története* (Különnyomat *A jászúvári prémontrei kanonokrend Névtárából*). Kassa: Werfer Károly, 1872

POZSGAI 2004

POZSGAI Péter: II. József népszámlálása Abauj és Torna megyében I. A forrásközlés, a forráskritika és a feldolgozás szempontjai. *Történeti Demográfiai Évkönyv* 2004. 83–155. *Schematismus D. Cassoviensis* 1839

Schematismus venerabilis cleri dioecesis Cassoviensis. Kassa: Werfer Károly, 1839

SOÓS 1985

SOÓS Imre: *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése – Az egri főegyházmegye schematizmusa* 2. Budapest: Szent István társulat, 1985

Sz. HALÁSZ 2020

Sz. HALÁSZ Dorottya: *Zsidűsors Abauj-Torna vármegyében, az Encsi járásban*. In: BERECZ Anita et al. (szerk.): *Vörös és fehér: Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. század fordulójától*. Eger: Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 2020. 307–323.

SZABÓ 1940

SZABÓ Adorján: *A kassai ferencesek a régműlt századokban*. Kassa: Athenaeum, 1940

SZENCZI 1778

SZENCZI István: *Filius accrescens az az: a papi méltóságra és hatalomra fel nevekedő Fő tisztt. Szent-Imrei Antal Ferentz ur a praemonstratena canonica szent szerzetbéli járszai canonianának egyik érdemes tagja, ki midőn felséges ur istennek maga első áldozadyát bé mutatná a krasznik vajdai templomban tartatott rövid prédikációban élő nyelven elő adott.* Kassa: Landerer Mihály, 1778

SZITTYAY 1915

SZITTYAY Dénes S. J.: Egy magyar hithirdető a Pombál-féle egyházüldözés rémnapjaiban. *Magyar Kultúra* 2. (1915): 418–427, 468–71, 518–522, 420–421

TASNÁDI SZÉKELY 1797

TASNÁDI SZÉKELY István: *Róm. XII. v. I. LOGIKE LATREIA AZ AZ OKOS ISTENI TISZTELET,* a melly által, s a melly végre Fel-szenteltette a... a KRASZNIK-VAJDAI Helvétziai Vallást tartó Keresztyének számára építettett UJJ TEMPLOMOT Tekintetes, Nemzetes és Vitéztlő K. V. SZENTIMREY SIGMOND ÚR, T. Sz. I. S. P. s A. E. által Septembernek 17-dik napján. Kassa: Ellinger József, 1797

TERDIK–SZABÓ (szerk.) 2020

TERDIK Szilveszter (szerk.)–SZABÓ Irén (szerk. munkatársa): *Orcád világossága – Görögkatolikusok Magyarországon.* Magyarországi Sajtójogú Metropolitai Egyház, Debrecen: 2020

VÉGHSEŐ et al. 2017

VÉGHSEŐ Tamás et al.: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. A munkácsi egyházmegye parókiarendezési iratai 1782–1787. 2. Abaúj, Torna, Borsod és Gömör vármegyék.* Nyíregyháza: Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2017 [*Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontes*, 9 (2).]

(Az MTA Miskolci Területi Bizottság székházában
2021. szeptember 16–17-én Miskolcon megrendezett Regio és Religió
konferencián elhangzott előadás szövege)

SZABÓ ROLAND

A kányi egyházközség Trianon után (1920–1927)

AZ EGYHÁZKÖZSÉG A MÚLT SZÁZADFORDULÓN

A kányi görögkatolikus egyházközség a XIX. század folyamán a Csereháti esperesi kerület egyik legnagyobb és legerősebb közössége volt. Az Eperjesi Egyházmegye 1903. évi schematizmusa szerint a hívek száma így alakult:

A Kányi Gk. Egyházközség hívei, 1903

KÁNY (anyaegyház)		180
Filiák	Büttös	109
	Perecse	206
	Krasznik	20
	Buzita	170
	Reste	73
	Jánok	73
	Péder	3
	Litka	14
	Vajda	37
	Lyuba	8
	Cseb	11
	Alsólánc	15
	Összesen	919

Forrás: Schematismus 1903

Látható, hogy a közel ezer hívőt magába foglaló egyházközség híveinek java része a környező falvakban élt, és a hívek harmadát szakították el az anyaegyházról 1920-ban. A kicsiny községben, Kányban impozáns templom épült, gazdag berendezéssel, gyönyörű falfaragásokkal és ikonokkal. A környező falvak lakosai az évszázadok alatt rendszeresen jártak a kányi templomba, adományaikkal támogatták a paróchiát. A századfordulón jelentős templom és paróchia-épület felújítás is történt *Dolby Mihály* (1886–1912) lelkészkedése idején. 1898-ban új egyházi iskola is épült Kányban. Köz-

vetlenül a háború előtt egy 84 kg-os harangot is vásároltak. Ezen költségek viseléséhez az anyaegyház mellett a fliák is hozzájárultak. Említésre méltó, hogy az Amerikába kivándorolt kányiak is támogatták az egyházközségi felújításokat és beruházásokat.

Trianon után

1920-ban Trianon tragikus következményei mélyen érintették a Kányi egyházközséget is, elveszítette ugyanis fliáinak nagyobbik részét. Cseh-Szlovákiához kerültek: Buzita, Reste, Jánok, Péder, és Alsólánc (ma: Buzica, Rešica, Janík, Peder, Nižný Lánc, Szlovákia) a tanyákkal együtt. Csonka-Magyarországon maradt Kány, mint anyaegyház, valamint a következő fliák: Büttös, Perecse, Krasznokvajda, Litka és néhány tanya.

A trianoni döntés éppen kettéhasította az egyházközséget. Ebben az időben *Mincsik Emil* volt a kányi lelkész (1920–1927), akinek az egyházmegyei központtal, illetve feltetéseivel való levelezésekből megismerhetjük azt a viszontagságos helyzetet, amibe csöppent az egyházközség. A *Miskolci Görögkatolikus Egyházmegyei Levéltárban* őrzött iratokból képet kaphatunk a paróchia anyagi helyzetéről, a lelkipásztori nehézségekről és az árván maradt egyházközségek hovatartozásának kérdéséről, illetve végleges rendezéséről.

• A hívek lelkipásztori ellátása

Az előző kányi lelkész, *Szedlák Imre* (1916–1919), abban a tudatban, hogy az egyházközség területét nem érinti a demarkációs vonal, kérte az esperest, hogy bízjon meg egy szomszédos papot a kányi adminisztrálással. Ámde – írja későbbi levelében – „látva nevezett parochia old. adminisztrálásának nehézségeit... kányi parochiámat továbbra is megtartom.” *Szedlák Imre* később mégis eltávozott a Felvidékre, mert az eperjesi püspöki helynök, *Rusznák Miklós* *Mincsik Emilt* nevezte ki kányi lelkésznek 1920. január 13-án.

Mincsik Emil a paróchia átvétele után szerette volna az egyházközség fliáit az évszázados gyakorlat szerint ellátni, ám erre már nem volt lehetősége. Az eperjesi helynök arról értesíti, hogy „a bratislavai ministerium nem hajlandó megengedni azt, hogy Cs.-Szlovákiában lakó hívei istentiszteletre Kányba járhassanak.” Kéri a lelkészt, tegyen javaslatot, hogy melyik görögkatolikus lelkész végezhetné ezután a lelkipásztori ellátást az elcsatolt községekben.

1922. február 25-én keltezett levelében *Mincsik Emil* felsorolja nehézségeit, amelyek súlyosbítják a lelkészi szolgálatot: „járhatatlan utak, hibás postaforgalom, a vasutttól való távolság, a csempészek folytán állandó nyugtalanságban tartott község, a hívekkel való érintkezés hiánya stb. stb.” Azt írja, hogy elvették kedvét minden lelkipásztori működéstől. Továbbá: „a templom rossz, paróchiám környezete rendetlen, a hívek nagy része megszállott területen van, [...] ha rövidesen nem változnak a viszonyok inkább lemondok a papságról, de itt nem maradok, mert emberfeletti küzdelemre nem vagyok képes.”

1922. május 7-ei levelében értesíti a múcsonyi püspöki biztost, hogy a napokban ásták le Cseh-Szlovákia határoszlopait. „Kány községe kb. a határtól 1 k.méternyire marad Csonka-Magyarországon, azonban a hozzátartozó” falvak és tanyák a megszállott területre esnek. 1920 után még erős volt a remény a környék lakóiban, hogy a határmegállapításnál a nyelvhatárt jobban figyelembe fogják venni, ez a remény most teljességgel összeomlott. Sürgeti a püspöki biztost, hogy hívja fel a világi hatóságok figyelmét a problémára.

1923. december 14-iki levélében sorolja a papi működés nehézségeit: „holnap nem mehetek temetni Buzitára, kedden nem mehetek gyóntatni, keresztelés végett jövő híveimet meg lövöldözik”. Kiemeli, hogy e falvak Horvátiból vagy Szesztárol a távolság miatt nem pasztorálhatóak, Kány pedig nem állhat fenn e filiák nélkül. Hitét és kitartását bizonyítja másik írása, melyben arról szól, hogy a Felvidékről lehetetlen hírek érkeznek, de „papságunk java nem rendült meg hitében”.

Mincsik Emil 1925. december 10-én írt hosszú levelet *Papp Antal* akkor már miskolci érseknek, az egyházközség helyzetéről. Hívei ellátásáról így ír: „évente 4-5-ször átmegyek határátlépési igazolvánnyal, meggyóntatom őket, alkalomadtán eltemetem őket, betegeket meglátogatom, a kereszteleseket nagyrészt a helybeli rom. kath. urak végzik, és anyakönyv vezetés végett a gör. kath. gyermekek adatait átküldik.”

Határátlépési igazolvánnyal a kányi kántor és harangozó is rendelkezett, azonban *Robály István* kántortól az igazolványt előző évben megvonta a magyar hatóság megbízhatatlansága miatt. A parókus kéri az érseket, utasítsa a kántort ennek visszaszerzésére, vagy helyezze át más állásra, ami egyezik a hívek és a hatóságok óhajával is.

Papp Antal érsek válaszában közli a lelkésszel, hogy az ő joghatósága csak Magyarországra terjed ki, ezért átiratot intézett Eperjesre, hogy jelzett filiák kánoni ellátásáról gondoskodjanak. Az érsek így fogalmazott: „a paróchiához tartozó hívek tekintélyes része cseh imperium alá került [...] így nem adminisztrálható magyar területről, mert az Ap. Szentszék kegyes intézkedése folytán [...] az Administratura joghatósága csak a munkácsi és eperjesi egyházmegyéék Magyarországon fekvő területeire terjed ki, s a kérdéses leányegházaknak – legalábbis *ideiglenesen* (kiemelve tölem: Sz. R.) az eperjesi püspökség joghatósága alá tartozó Szeszta hitközséghez kell csatlakozniuk.”

• Az egyházközség anyagi helyzete

Az 1922. február 25-én keltezett levelében Mincsik Emil kéri a múcsonyi püspöki biztost, hogy segítse kérvényét elintézni, amelyben kéri a megszállott területen lévő filiák híveinek párbértartozása rendezését. Megpróbálná személyesen is elintézni, de „oly szigorú a határozat, hogy sem be sem kivinni semmit sem lehet, sőt magam is csak katona fedezet mellett és esetről esetre való kérelemmel tudok néha napján átmenni. Ha így marad a helyzet a kányi paróchia nagyobb segély nélkül teljesen elveszett.”

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak küldött levelében Mincsik Emil arról ír, hogy a megélhetése lehetetlen Kányban, mert a 24 hold szántóföldből csak 16 hasznavehető, a többi vízmosásos kavicsos talajú terület: „Elvesztettem a megszállott területi hívek által fizetendő 26 köből rozs illetményemet [...] temetési, keresztelési, avatási, szt. mise stóláimat, melyek évente kb. 10.000 koronát tesznek ki. [...] Saját vagyonom feláldozásával tudtam megélni”. Kéri a hiányzó illetményeinek kiutalványoztatását. Tudjuk, hogy ezt hiába kérte.

Érdekes jelentést írt Rohály István kányi tanító a paróchusnak, mint iskolaszéki elnöknek 1922. március 16-án. E szerint az iskolának a haditanáccsal szemben 1918. okt. 31-ig beszállásolás, épületrongálás címén kártérítési igénye nincs. Ámde „a forradalmat követő cseh invázió, majd a vörös (kommün) éra alatt iskolánk óriási, a hitközség által... helyre nem hozható károkat szenvedett”. Felsorolja, hogy falitérképek, földgömb, szemléltető képek, természet-tudományi tárgyakhoz kapcsolódó eszközök, mértani testek, továbbá ajtók, ablaküvegek vagy teljesen összetörve, vagy megrongálva vannak. A hiányok összege így 3200 korona.

1922. március 25-iki levelében a parókus panaszkodik, hogy nincs failletménye, mert a 6 holdas erdő csak két év múlva lesz vágható; valamint, hogy a hitközség híveinek fele megszállott területen él, „sem paróchiális, sem pedig lelkési fenntartásomhoz hozzá nem járult, 1921–1922 évi párbér és stóla illetményeit” sem fizették meg. Kéri *Kobulniczky Cyrill* esperes erélyes pártfogását. Másik levélben kéri a püspöki biztost a két év elmaradt illetményeinek (50 mázsát kitevő párbérről beszél) rekompenzálására. Megtudjuk, hogy az eddigi kérelmekre eddig még nem érkezett válasz.

1922. július 10-én kelt levélben a lelkész jelzi templomfelújításra vonatkozó szándékát, amely célra már 300 000 korona összegyűlt, de még kétszer annyira van szükség. Kérdezi, hogy államsegély helyett lehetne-e könyöradományt kérni, mert „úgy hiszem a falvakból sokat kapnánk és az állampénztárt sem terhelnék, a cél pedig el lenne érve”.

Az 1925-ös már említett, hosszú levelében Mincsik Emil paróchus megisméli, hogy a határon túli hívek sem párbért, sem egyházi adót nem fizetnek. Azzal érvelnek, hogy papjuktól erőszakkal vannak elvágva, és nem tudják látogatni az anyaegyházat. A paróchus hibáztatja is híveit, mert „a hébe-hóba megengedett templomba járásokat csempészeti üzletek kötésére használták fel”.

- A levelekben megemlítik egy 1920/21. évben végzett paróchiális építkezés ügyét is, amely adósságba sodorta a közösséget. A gazdasági épületek elodázhatatlan felújításához és a mocsaras udvar feltöltésére az építési anyagokat a megszállt területről szereztek be az összes filiák gondnokaival egyetértésben. 1921-ben a határon túli hívekre 9839 cseh koronát vetettek ki, ezt az összeget az ott lakó hívek számaránya szerint számolták ki. A csehszlovák hatóság azonban megtiltotta a beszedést, és egy idő után már a hívek sem akartak fizetni. Indoklá-

suk ugyanaz volt: ha papjukkal nem érintkezhetnek, akkor nem törlesztenek semmit. „Határon túli híveim szám arányuknál és vagyonuknál fogva az egész hitközség lakosainak több mint felét képezik” – írja Mincsik. Kéri a püspököt, hogy engedélyezze a magyarországi hívekre eső rész behajtását, a hiányzó részt pedig a minisztériumtól segélyként kieszközölni. A magyar területi híveiről írja, hogy Abaúj-Torna vármegye legterméketlenebb földje az övék, termésük az átlagosnál kisebb. Segítségükkel felépült a gazdasági épület, megújult a templom, bádoggal lett a torony fedve, kavicssal feltöltve a paróchiális udvar, körbe lett kerítve a templom és paróchia udvara. Percsén templomhelyet sikerült szerezni. „Lehetetlen híveimtől több anyagi áldozatot kívánni.”

- Hivatkozik lelkész az 1877-es canonica visitatio rendelkezésére, miszerint az egyházi földeket a híveknek kell megmunkálni, de ezen kötelezettségüket a helyiek elfeledték. Kéri az érseket, hogy kötelezze a hitközség tagjait ezen köteleességre.
- Panasolja, hogy Kányban mindkét temető az egyház tulajdona, de azokat a politikai község használja legelőnek, illetve kovácsház épült rajta, ellentételezések nélkül. Kapcsolatba is lépett az alispánnal a telekkönyvek diplomáciai úton történő megszerzése érdekében. Kéri a püspököt engedélyezze az elbitorolt temetők visszavételét.
- Kányi anyaegyház 33 km-re került a vasútállomástól, 47 km-re a beszerzési piactól, így az építkezések és a fuvarozás költségei óriási terhet rónak a paróchiára. A hitközség elhatározta, hogy 15 km-es fuvart a hívek ingyen végezzenek, ezen felül pedig az egyház pénztárából fél árat vegyenek fel. Kéri az érsek úr kegyes jóváhagyását e gyakorlatra.

A csereháti esperes véleményében megerősíti, hogy a lelkész által előadott problémákat személyes otlitékor maga is megtapasztalta. Azt is tapasztalta, hogy az iskolás gyerekek igencsak tudatlanok, ezért fel is szólította a tanítót a lemondásra. Papp Antal érsek egyébként az említett tanítót áthelyezte Perére, így ez a probléma Kányon elhárult. A püspök meleg hangú levélben kérte az illetékes minisztériumot ezután, hogy segítsék Kányt a lehető legmagasabb összegű segéllyel. A minisztérium, Istennek hála, megítélte és utalványozta a 10 millió korona segélyt, az érsek hatáskörébe utalva az összeg felhasználását.

• Az egyházközség hovatartozása

1920-ban az Eperjesi Egyházmegye 20 paróchiája maradt Csonka-Magyarországon. A terület papjai mozgalmat indítottak annak érdekében, hogy a Magyarországon maradt paróchiákat csatolják a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez. Ezt *Kobulniczky Cyrill* garadnai paróchus, csereháti esperes is támogatta, de nem a teljes beolvadás, hanem egy vikariátus formájában. *Szémán István* volt egyházmegyei főtanfelügyelő, a papság mozgalmával szemben 1922. március 6-án memorandumot nyújtott be *Csernoch János* hercegprímáshoz. Az emlékiratban elismeri, hogy a lelkészek

személyes érdekei a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez való csatolás mellett szólnak. Ugyanakkor rámutat arra, hogy a papság mozgalma figyelmen kívül hagyja azokat a magasabb egyházi és nemzeti érdekeket, amelyek e paróchiák különállását indokolják. Végül ez utóbbi álláspont nyert a különálló Miskolci Apostoli Adminisztratura felállításával.

Mincsik Emil levélben érdeklődik esperesétől, hogy miként fogják e paróchiákat Csehországból irányítani, mi lesz a levelezés nyelve, melyik naptárt használják majd. Minden ködösnek látszik a számára, de javasolja „az okos tartózkodó politika” folytatását. Máskor (1924. január 2.) megjegyzi, hogy „az egyházfegyelem a nullával egyenlő”. Volt olyan pap, aki Dioniszij Nyárády eperjesi püspök-adminisztrátort nem akarta beengedni templomába, sőt a népet is a főpap ellen lázította. Véleménye szerint helyes döntés volt nem csatlakozni Hajdúdoroghoz, és a jelenlegi helynökség megfelel a követelményeknek. Arról is volt már akkor szó, hogy a Tiszán inneni paróchiák csatlakoznának a 20 eperjesi egyházközséghez. Ez 2011-ben végül megtörtént, a Miskolci Exarchátus területének kibővítésével.

Rusznák Miklós eperjesi helynök két lehetőséget látott a korban a paróchiák helyzetének végleges rendezésében: vagy csatlakozást Hajdúdoroghoz vagy egy önálló egyházmegye felállítását, mint írja „Miskolci Egyházmegye” címmel. Ez valósult meg később, 2015-ben a Miskolci Egyházmegye felállításával. Egyetlen dolgot utasított el Rusznák helynök: a latin vikariátushoz való csatlakozást. Véleménye szerint egyelőre a jelenlegi állapot is fenntartható, hiszen e közösségek nincsenek Eperjestől elzárva. *Zapotoczky Igor Konstantin* abaújszántói esperes szerint az lenne a megoldás, ha Vaskovics Antal múcsonyi helynöknek nemcsak „elvi, hanem tényleges hatalom is adatnék”. Szerinte azonban az Eperjestől való elszakadás vágya nem oly általános, ahogyan ez pl. megjelent a *Görögkatolikus Tudóstó* c. lapban a garadnai esperes tollából. Zapotoczky tiltakozik az ellen, hogy „oda vagyunk vetve az állam és nemzetellenes propagandának”. Ilyen propaganda sehol máshol nincsen, írja. „Minket az eperjesi administrator úr ruszin nacionalis érzelmei... nem gátolnak abban, hogy híveinket magyar nyelven és hazafias érzésben, de elsősorban vallásos és hithű gör. kath. szellemben... neveljük.”

Vaskovics Antal által a hajdúdorogi püspökhöz küldött felterjesztésben olvasuk, hogy a dorogi püspökség liturgikus nyelve az ógörög, míg az eperjesinek az ószláv. A Magyarországon maradt 20 paróchia papsága féltette az ószláv nyelvet. A szláv nyelvnek azonban szimbolikus szerepe volt, mert a magyar paróchiákat is hozzákapcsolta a ruszin egyházmegyéhez és a szláv politikai és kulturális világhoz. „... a gör. kath. lakosság kivétel nélkül és kifogástalan kiejtéssel beszél magyarul, de túlnyomó részük beszél tótos rusznyák nyelven is...”, ezért is végzik „magyarral vegyítve, de oroszul is” az istentiszteleteket. Ebben nemcsak a megszokás ereje, hanem a vallásos kegyelet is nagy szerepet játszott. Az 1910-es statisztika színnyagynak mutatta ki e terület lakosságát, mégsem lettek Hajdúdoroghoz csatolva e közösségek. Az akkori döntéshozók ugyanis nem akarták a magyar elemet teljesen száműzni az Eperjesi Egyházmegyéből, remélve, hogy a magyar nyelvhatár egyre

északabbra fog tolódni. Trianon után ennek reménye teljesen elveszett. A helynök javaslata tehát a Hajdúdoroghoz való csatlakozás, vagy amíg ez nem lehetséges, addig egy önálló apostoli adminisztrátor kinevezése, aki „színmagyar származású, papi erényekkel ékeskedő férfiú legyen.

Miklós István hajdúdorogi püspök válaszában érdeklődik ezen egyházközségek nemzetiségi viszonyairól és a magyar nyelv oltári használatáról. Kérdezi, hogy van-e a papság vagy a hívek részéről melegebb vonzódás „a szláv politikai és kulturális világhoz”. Tudjuk, hogy nem volt. Kérdése még, hogy ténylegesen féltik-e a papok a rutén liturgikus nyelvet a dorogi egyházmegyétől. Valójában nem féltették.

A kányi egyházközségben az 1800-as évek legvégéig megmaradtak a *szláv* nyelvű istentiszteletek és prédikációk, ám a filiákban – ahol más vallású és inkább magyar nemzetiségű hívek voltak többségben – már a XIX. században is *magyarul* tartották a temetési búcsúztatásokat. A XX. század elején már biztos adatunk van arról, hogy az anyaegyházban is magyarul végeztek minden szertartást. Ez azért érdekes mert más vidékeken – pl. a nagyobb nyírségi paróchiákon vagy Hajdúdorogon – már az 1800-as évek közepén is szinte teljesen magyarul folytak az istentiszteletek. Kány, mivel kicsi és zárt közösség volt, így tovább meg tudta őrizni szláv identitását.

Az 1920-as népszámlálás szerint Kányban még volt 42 ruszin nemzetiségű, de csak heten nem beszéltek magyarul. A későbbiekben már nincsenek magukat ruszinnak valók a községben. Az 1941-es schematizmus megállapítja a hívek nyelvéről, hogy magyar. A korábbi eperjesi schematizmusokban ruszin-szláv és magyar volt feltüntetve. A ruszin nyelvet egyébként az 1970-es (1980-as) évekig még beszélték a községben, erre a mostani idősek még világosan emlékeznek.

A Miskolci Apostoli Adminisztratura 1924-es felállításával Kány egyházi helyzete véglegesen rendeződött, és része lett az újonnan alapított magyar görögkatolikus egyházkormányzati egységnek.

ÖSSZEGZÉS

Mincsik Emil paróchus 1927-ben elhagyta Kányt és Csobádra lett kinevezve. Ebben az időben a közösség már a Miskolci Apostoli Adminisztratura része lett és Papp Antal érsek személyében minden segítséget megkapott a lelkipásztori és anyagi működéshez. A két világháború között az adósságok felhalmozása és a tartozások kiegyenlítése nehezítették meg Kány anyagi helyzetét. A lelki és istentiszteleti élet azonban fejlődésnek és virágzásnak indult, köszönhetően a vallásos híveknek és a lelkipásztorok buzgalmának. 1940-es években, Petrássevics Miklós lelkészége idején az anyagi helyzet is konszolidálódott. 1938 és 1945 között az elveszített filiák jogilag is visszakérültek Kányhoz, ami egy kegyelmi időszak volt a közösség életében.

FORRÁSOK

Miskolci Görögkatolikus Egyházmegyei Levéltár, Miskolc
Csereháti esperesi kerület iratai (1920–1927)
Kányi egyházközség iratai (1920–1927)
Canonica visticatio, 1877
Kányi paróchia iratai
A múcsonyi püspöki biztos iratai (1920–1925)
Miskolci Apostoli Administratura iratai (1925–1927)

BIBLIOGRÁFIA

Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demografiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1923 (*Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat* 69. köt.)

KOBULNICZKY Cyrill: Kassai Vikáriátus. *Görögkatolikus Tudósító*, 1922. márc. 4.

PIRIGYI István: *A Miskolci Apostoli Exarchátus története*. <https://www.byzantino-hungarica.com/index.php/tortenelem-01/pirigy-istvan-a-miskolci-apostoli-exarchatus-tortenete>

SZÁNTAY-SZÉMÁN István: A Miskolci Apostoli Kormányzóság első tizenöt éve (1925–1940), In: *A Miskolci Görög Szertartású Katholikus Apostoli Kormányzóság története, területi és személyi adatai fennállásának 15. éves évfordulóján*. Miskolc: Ludvig István, 1940. 3–21.

*(Az MTA Miskolci Területi Bizottság székházában
2021. szeptember 16–17-én Miskolcon megrendezett Regio és Religió
konferencián elhangzott előadás szövege)*

Egy elnéptelenedő görögkatolikus település – Tornabarakony – egyháztörténete

FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉS, KÖZIGAZGATÁSI BESOROLÁS

Tornabarakony a *Bódva-völgye* és a *Cserehát* kistájakhoz sorolható település, azon belül is a *Tornai-dombság* belsejében, a *Barakonyi-patak* völgyében, erdővel övezett területen fekszik. A Barakonyi-patak a Rakacába torkollik, aminek vizét az 1960-as évektől egy víztározóban gyűjtik össze, majd onnan a Bódvába folyik. Közigazgatásilag a történeti *Torna vármegye alsó járásához* tartozott, Abaúj és Torna vármegyék egyesítését (1881) követően a *Tornai járás*, a trianoni határmegvonás után a *Bódvaszilasi járás* települése volt, ez utóbbit 1928-ban átnevezték *Tornai járásnak*. A második világháború utáni években (1945-1950 között) Abaúj vármegye *Bódvaszilasi járásának* része volt. Az 1950-től bevezetett közigazgatási reform óta Borsod-Abaúj-Zemplén megye *Edelényi járásához* tartozik (SERESNÉ SZEGŐFI 1983. 455.).

Egyházigazgatási szempontból térségünk görögkatolikus egyházai előbb az *egri római katolikus püspök* joghatósága alá, majd 1771-től – miután XIV. Kelemen pápa létrehozta az önálló *munkácsi görögkatolikus püspökséget* – az alá tartoztak. 1818-ban a munkácsi egyházmegyéből kihasították az *eperjesi görögkatolikus egyházmegyét*, ennek létrehozását követően két másik Torna vármegyei településsel együtt Barakony is ennek lett a része. Előbb a *cserehádi esperesi kerülethez*, majd az 1877. október 3-i 2386. számú püspöki határozat értelmében 1878-tól a *felső-borsodi esperesi kerülethez* sorolták (JANKA 2014. 9–10., 16–17.)

Az első világháborút követően Tornabarakony Magyarországon maradt, így további sorsa szorosan összefügg azon települések sorsával, melyeket szintén elszakítottak püspöki székhelyétől. A trianoni határmegvonás következtében húsz (másutt huszonegy) eperjesi és egy munkácsi egyházmegyes görögkatolikus egyházközség maradt Magyarországon. Az átmeneti időszak kezdetén az itt maradt eperjesi parókiákat Vaskovics Antal múcsonyi parókus kormányozta általános helynöki minőségben. E parókiák

A tornabarakonyi görögkatolikus templom, épült 1869-ben, felszentelték 1870-ben

sorsáról 1924 nyarán a Szentszék oly módon igyekezett gondoskodni, hogy ideiglenes egyházkormányzati egységeket hozott létre annak érdekében, hogy a püspöki székhelyeiktől elszakított egyházközségek kormányzata biztosított legyen, miközben arra is ügyelt, hogy ne szülessen végleges döntés az érintett egyházmegyéék feldarabolását illetően. Ilyen megfontolásból jött létre a *Miskolci Apostoli Kormányzóság* (más névvel *Adminisztrátúra* vagy *Exarchátus*) – Tornabarakony is ide került – amit aztán a pápa 2015-ben egyházmegyei rangra emelt. Tornabarakony tehát jelenleg a *Hajdúdorogi Metropólián* belül létrehozott *Miskolci Egyházmegyééhez* tartozik. 2015 szeptemberében az egyházmegye név szerint felsorolt 60 parókiája és 2 szervezőlelkészsége között nem találtam meg Tornabarakony nevét.¹ Ennek oka minden bizonnyal az volt, hogy a kihaltfélben levő egyházközség parókusi szolgálatát nem Magyarországról, hanem a közeli Szlovákiából a tornahorvái (Chorvát) parókus jóvoltából látták el, és van ez jelenleg is. Napjainkra ezt a hiányosságot részben felszámolták, Tornabarakonyt az egyházmegye honlapján a *Borsodi Esperesi Kerület* települései között találjuk.²

A TELEPÜLÉS NÉPESSÉGE

Az a térség, ahol ma Tornabarakony található, a tatárjárást követően a Barakonyi család tulajdonába került, majd a 17. század végén leányági örökösödés útján lett a Gyulai családe (SÁRKÖZY 2006. 20; GYÖRFFY 1987. I. 783.), oly módon, hogy a költőként is ismert Barakonyi Ferenc egyik lánya, Klára 1674 előtt az 1694-ben báróságot szerző Gyulai Ferencnek lett a felesége (1674. augusztus 11-én született Ferenc nevű fiuk Torna várában) (CZOBOR 1911. 6; NAGY 1868. 263.). A Gyulai család még a 19. században is bírta a települést (FÉNYES 1851. I. 89.). A Gyulaiak az egyházi schematizmusok szerint 1841-ig a falu templomának patrónusai voltak,³ az 1844-es schematizmusban fordul elő először, hogy nem a földesúr, hanem az egyházmegye van feltüntetve patrónusként.

A források arra utalnak, hogy mindvégig apró település volt és az évszázadok során többször elnéptelenedett. A tatárjárás után már elpusztult településként kapta meg a Barakonyi család, aki udvarházat épített itt magának és névadója lett az új településnek. Arra vonatkozóan nincsenek dokumentumok, hogy mikor és hogyan telepítették újra, de a település a török korban is küzdött az elnéptelenedéssel. Az 1543. évi dikaösszeírásban mindössze egy portával szerepelt, 1598-ban 7 házat írtak benne össze, ebből egy elpusztult volt. 1678-ban teljesen elpusztultként írták össze (CZOBOR 1911. 7.; SÁRKÖZY 2006. 20.), viszont ezt megelőzően már görögkatolikus ruszin telepesei lehettek, mert a schematizmusok szerint görögkatolikus parókiája 1648-ban már létezett.⁴ Amennyiben ez igaz, lakosoknak, mégpedig görögkatolikus, minden bizonnyal

¹ <http://www.exarchatus.hu/> (2015. 09. 22.)

² <http://www.exarchatus.gportal.hu/gindex.php?pg=28522654> (2021. 08. 23.)

³ Az 1814. és 1816. évi munkácsi görögkatolikus schematizmusok szerint a földesúr özvegy Gyulayné, az 1823-as eperjesi görögkatolikus schematizmus szerint a patrónus gróf Gyulay Ignác, az 1833-as és 1835-ös szerint gróf nádaskai Gyulay Ferenc, az 1837-es és 1841-es szerint gróf marosnémeti és nádaskai Gyulay Ferenc.

⁴ Lásd az Eperjesi Egyházmegye 1882–1908 közötti schematizmusait. Barakony (1908-ban már Tornabarakony) a felső-borsodi esperesi kerület települései között található.

ruszin lakosoknak is lenniük kellett, akiknek sorsát viszont nem ismerjük, feltehetőleg tovább vándoroltak, vagy kihaltak, mivel a korabeli összeírások hol pusztá, hol alacsony lélekszámú településként rögzítik. A falut tehát többször újra népesítették, de minduntalan kiüresedett. 1696 körül ismét elkezdték a falu újjáépítését, s ekkori földesura, Gyulai Ferenc kérelme alapján újdonsült lakói öt év, majd 1702-ben további öt, végül 1714-ben újabb hat év adómentességet kaptak (CZOBOR 1911. 7.; SÁRKÖZY 2006. 20.). Hogy az adómentességgel hozható-e összefüggésbe, vagy a telepítés sikeretelenségével, nem tudni, de tény, hogy az 1715. évi és 1720-as összeírásokban nem szerepel. A két világháború között megjelent vármegy-monográfia szerint kuriális község volt (MOLNÁR szerk. 1935. 220).

A felsorolt adatok tehát azt bizonyítják, hogy a 17. században és a 18. század elején többször is megkísérelték az elnéptelenedett település újratelepítését, de sikertelenül. Ám leszögezhető, hogy az újbóli (immár 18. századi) benépesítése a Gyulai család nevéhez köthető. Ennek idejét Paládi-Kovács Attila 1730–1740 közé teszi (PALÁDI-KOVÁCS 1973. 335.). További források ezt megerősítik, illetve tovább pontosítják, eszerint a betelepülésre az 1730-as évek első felében, 1732–1735 között került sor (SÁRKÖZY 2006. 20.). Bél Mátyás 1735 körül készült kéziratos munkájában ezt olvassuk: „a sokáig pusztán állott helységet gróf Gyulay – akinek örökös birtoka – népesítette be újra nemrégiben a rutének egy telepének ideköltöztetésével. [...] Sok-sok elmúlt esztendőktől fogva magyar lakosaitól megfosztatván, pusztá volt, míg a legutóbbi években újra be nem népesült, miután Gyulay Ferenc ezredes úrnak, mint örökös földesurának az engedményéből orosz nemzetből való telepesek költöztek valahonnét ide (BÉL 2002. 90., 101.). Ez a hosszan elhúzódó telepítési folyamat végre sikeres volt. Ezt támasztják alá a fellelhető népességi statisztikák, melyekből kiolvasható, hogy a görögkatolikusok mellett római katolikus népesség is megtelepedett a faluban, mert az elmúlt 250–280 évben jelentős volt a számuk, arányait tekintve a 20. századra megközelítette az 50%-ot.⁵

A lakosság etnikai viszonyaira és nyelvhasználatára vonatkozóan említést érdemel, hogy az 1777–1852 között vezetett első anyakönyvben a bejegyzések felváltva hol latinul, hol magyar, hol cirill betűs ószláv nyelven olvashatók. A bejegyzett családnevek között számos szláv hangzásút találunk, mint Viszlavszki, Csukerda, Fancsalszki, Iroczi stb.

A görögkatolikus sematizmusokban a nyelvhasználatra utaló adatokat 1823-tól tüntetik fel. Nem teljesen világos, hogy ez a lakosság nyelvhasználatára, vagy a liturgikus nyelvre vonatkozik-e, de valamilyen szinten a kettő összefügg. Barakony esetében a schematizmusban feltüntetett adatok szerint a nyelvhasználat 1823–1890 között folyamatosan *Slavo-Ruthenica et Hungarica*, ami megengedi azt a feltételezést, hogy már esetleg a betelepülés időszakában is nemcsak felekezeti, de etnikai szempontból is vegyes, tehát nem egynyelvű, kizárólag ruszin lakosságról beszélhetünk. 1898-tól a schematizmusokban magyar nyelvet jeleznek. Más források is a kettős nyelvhaszná-

⁵ Lásd a schematizmusokat, melyekben 1898-tól nemcsak a görögkatolikusokra, de a többi felekezetre vonatkozó számadatokat is közlik.

lat tényét erősítik meg. Az 1877. évi *Canonica visitatio* szerint az iskolás gyerekek a ruszin és a magyar nyelvet is jó szinten ismerik. Tehát a kétnyelvűség gyakorlatilag a 19. század egész folyamán, már annak első negyedétől kimutatható, a ruszin nyelv elhagyására a 19–20. század fordulóján, a 20. század elején került sor.

A statisztikákból kiderül, hogy a lakosságszám a 19. század közepe táján, illetve második felében érte el csúcspontját, ezt követően előbb lassú, majd rohamos fogyatkozás mutatkozik. Ennek okai nyilvánvalóan összefüggésbe hozhatók a terület lakosságeltartó képességével, az ezzel szorosan összefüggő tengerentúlrá irányuló kivándorlással, később a gazdasági szerkezet átalakulásával, az erőszakos kollektivizálással, a társadalmi szerkezet átalakulásával és sok egyébbel. A település jelenkori elnéptelenedésének és a társadalom e problémára adott reagálásának elemzése már túlmutat a jelen dolgozat keretein. A 2001-es statisztikai adatok szerint Tornabarakony lakosságának száma 30 fő volt. Ám a lakosok többségében egyedül élő, idős emberek voltak, akiknek egy jelentős része a téli időszakra városban vagy más településeken élő gyermekeihez, rokonaihoz költözött. Ennek következtében a 21. század elejétől novembertől március/ápriliséig alig néhányan tartózkodtak a faluban, a templomot is csak 4–5 fő látogatta. A település előregedését jól példázza, hogy esküvő, keresztelő nincs, vagy alig van a faluban, inkább temetésekre kerül sor. 2018–2019-ben életvitelszerűen 2–3 ember élt a faluban. Napjainkra ez a szám egy kicsit megnőtt egy Erdélyből érkező gyermekes család megtelepedésével. A település az 1980-as évektől kezdődően egyre inkább üdülőfalu-jelleget ölt, nyári időszakban, hétvégeken, ünnepekkor népesedik be, amikor a Kassáról, Debrecenből, Miskolcra, Hatvanból, Budapestről és további más városokból ide érkező háztulajdonosok, valamint az országos kéktúra útvonalon kiránduló turisták népesítik be (vö.: VISZÓCZKY 1996).

EGYHÁZTÖRTÉNET

Tornabarakonyt a Miskolci Görögkatolikus Egyházmegye honlapján a Borsodi Esperesi Kerület települései között találjuk, az alábbi adatokkal: az egyházközség alapításának éve 1648, az anyakönyvek 1777-től hozzáférhetők, temploma 1870-ben épült. Templombúcsújának ünnepe az Istenszüllő születése (vagyis Kisboldogasszony, szeptember 8.). Parókusának nevét nem adják meg, e helyett „*ellátja Tornahorvát*” bejegyzés szerepel.⁶ Felsorolt 15 filiaijában a görögkatolikus népesség száma elenyészően csekély. A 2000-es évek elején a faluban és filiaiban mintegy 200 görögkatolikus lelket tartottak nyilván, ám a gyakorló hívek száma alig haladta meg az ötvenet, akik legtöbben ekkor már Bódvaszilason éltek, ezért a tornabarakonyi anyaegyház székhelyét ide helyezték át (VISZÓCZKY 340–341.). Bódvaszilason 1993-ban szentelték a görögkatolikus kápolnát Szent Illés próféta tiszteletére, amit egy régi típusú családi ház átalakításával hoztak létre, melynek hátsó traktusában paplakot is kialakítottak (BODNÁR 2008. 732.). Az egyik görögkatolikus portál szerint Tornabarakony 2012 óta már csak filia, s a parókia Bódvaszilason található. Korábbi legnépesebb filiai, Raka-

⁶ <http://www.exarchatus.gportal.hu/gindex.php?pg=28522654> (2021. 08. 23.)

caszend és Martonyi már 1957-ben leváltak Tornabarakonyról, Rakacaszend önálló anyaegyház, Martonyi pedig ennek filiája lett.⁷

Napjainkban tehát ún. oldallagos szolgálat keretén belül a tornahorvátai parókus látja el a tornabarakonyi híveket. Fülöp érsek atya kezdeményezésére kezdődött ez a gyakorlat Mondok István idejében, aki 2006–2012 között volt Tornahorvátai parókusa. Jelenleg pedig Matyi Róbert tornahorvátai parókus lát itt el igény szerint szolgálatot. Egyébként nem egyedi eset, hogy Barakony és Horvátai kisegíti egymást. A tornahorvátai görögkatolikus egyház kézirásos krónikájában a következőket olvashatjuk: *Paulovics János* (aki 1800–1830 között szolgált Horvátiban) *68 éves korában gyengélkedvén, s szeme világát elveszítvén nyugalomba kérezkedett. Gyöngélkedése alatt a horvátai parókiát Méhay András barakonyi lelkész kezelte.*

Tornabarakony egyetlen temploma van. A görögkatolikus kőtemplom Tirpák János papságának idejében, 1869-ben épült, felszentelésére 1870. január 13-án került sor Istenszülő születésének tiszteletére, Kutka Antal által. Ezt megelőzően fatemploma volt a falunak, mely a helyiek ismerete szerint leégett. Egy korábbi templom emléket a schematicusok is megerősítik, melyek 1823–1868 között egy Szent János apostol és evangélista tiszteletére szentelt templomról tesznek említést.

Az 1877. évi *Canonica visitatio* szerint 1870-ben felszentelt új templomba átkerült néhány berendezési tárgy és szakrális eszköz a régi templomból. Az új templom eredetileg ikonosztáz nélkül épült, de a régi templomban volt ikonosztáz, melynek sorsa ismeretlen, talán ez is a tűz martaléka lett. Ám a királyi ajtó és a régi körmeneti kereszt megmaradt, ezek sokáig – mintegy száz évig – a parókia padlásán porosodtak. A töredékesen fennmaradt királyi ajtó arra enged következtetni, hogy riboticsei munkáról lehetett szó, hasonlóan, mint a néhány km-re fekvő Baktakék és Abaújszolnok esetében (KÁRPÁTI 1999. 683.). Bár az 1877. évi *Canonica visitatio* utasítja a barakonyiakat, hogy amint módjukban áll építsenek a templomba ikonosztázt, erre több mint száz évig nem került sor. A templomban álló ikonosztáz 1979-ben készült, a szentélyben látható *Szűz a jellel* c. ikonnal együtt Kárpáti László munkája (BODNÁR 2008. 732.).

A templomon és berendezési tárgyain kívül további szakrális emlékek is vannak a faluban. Van egy 19. századi kápolna, valamint a falu méretéhez viszonyítva viszonylag sok keresztet. Ezekről korábbi írásaimban már értekeztem. Itt most csak egyetlen, a legújabb szakrális kisemlékről szólnék röviden.

A tornabarakonyi görögkatolikus templom ikonosztáza, Kárpáti László alkotása (1979)

⁷ <http://www.exarchatus.gportal.hu/gindex.php?pg=28522654> (2021. 08. 23.) Miskolci Egyházmegye - G-Portál (gportal.hu)

A Mária-szobor, Réti Szabó Sándor faragása és 2013. augusztus 4-én, Lippai Csaba egykori tornabarakonyi parókus ünnepi ezüstmiséjét követő felszentelése

2013. augusztus 4-én került felszentelésre az egykori tornabarakonyi parókus (1988-1992), jelenleg debreceni börtönpasztorációt folytató Lippai Csaba ünnepi ezüstmiséjét követően a templom közelében, de a templomkerten kívül felállított Mária-szobor. Alkotója Réti Szabó Sándor faragó. E szakrális jel felállítása igazi népünnep volt a faluban. Abban a faluban, mely a kihalás szélén áll, melyet jobbra a nagyvárosokból vidékre kíváncsozó emberek töltenek meg időszakosan, akiknek túlnyomó többsége ráadásul nem is görögkatolikus hitvallású. Ám akik ennek ellenére összetartozásuk szimbólumaként tekintenek a templomra és a templomi ünnepekre. Akik azon fáradoznak, hogy új lokális hagyományokat teremtsenek, de ezt a régi hagyományokra építve, s részben a görögkatolikus egyházi hagyományok keretén belül kívánják megtenni. A település lakóinak vallásgyakorlata ugyan alapvetően megváltozott a 20. századi gyakorlathoz képest (VISZÓCZKY 2004),⁸ mivel már alig vannak „öslakosok”, viszont 2010-ben a „betelepülők” kezdeményezték a tornahorváti parókus szolgálatát, az általuk szervezett alkotótáborban került kifaragásra a 2013-ban felállított Mária szobor és a sor folytatható.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Chronika Ecclesiae Horvatiensis: Tornahorváti (Chorvát) község gk. egyházának kéziratos krónikája (Historia Domus). Korábban helyben, jelenleg a Kassai görögkatolikus egyházmegye (Košická eparchia) levéltárában (Kassa/Košice, Szlovákia)

Inventarium 1897 = Inventarium Ecclesiae greco-catholicae Parochialis Barakonyensis in Comitatu Abaúj-Tornensi, Districtu Felső-Borsodensi. Miskolci Görögkatolikus Egyházmegyei Levéltár, Miskolc

⁸ Erről részletesen lásd.

Visitatio canonica 1877 = Visitatio canonica Ecclesiae parochialis Barakonyensis in Dioecesi Eperiesiensi, Comitatu Tornensi, et Districtu VADiaconali Cseréhátensi sitae Anno Domini 1877 die 14 Septembris ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino Episcopo Eperiesiensi Domino Nicolae Tóth instituta. Miskolci Görögkatolikus Egyházmegyei Levéltár, Miskolc

BIBLIOGRÁFIA

BÉL 2002

BÉL Máttyás Torna vármegye leírása. In: *Torna vármegye és társadalma 18-19. századi források tükrében*. Szerk.: RÉMIÁS Tibor. Bódvaszilás-Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 2002. 51–110.

BODNÁR 2008

BODNÁR Mónika: Torna megye görög katolikus falvainak néprajzi képéhez. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 47. (2008) 725–734.

CZOBOR 1911

CZOBOR Alfréd: Barakonyi Ferenc. *Történelmi Közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa múltjából* II. (1911)/1. 5–8.

FÉNYES 1851

FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára*. Pest, 1851

GYÖRFFY 1987

GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I. kötet. Budapesti Akadémiai Kiadó, 1987

JANKA 2014

JANKA György: *A 100 éves Hajdúdorogi Egyházmegye története*. Nyíregyháza: Hajdúdorogi Egyházmegye, 2014

KÁRPÁTI 1999

KÁRPÁTI László: Az egykori abaujszolnoki görög katolikus fatemplom Myskowszky Viktor rajzain és az egyházlátogatási jegyzőkönyv alapján (1876, 1877). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 37. (1999) 677–695.

MOLNÁR szerk. 1935

MOLNÁR Endre (szerk.): *Abauj-Torna vármegye (Magyar Városok és Vármegyék Monografiája XVII.)* Budapest: Magyar Városok és Vármegyék Monografiája Kiadóhivatal, 1935

NAGY 1868

NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pótlék kötet. Pest: Ráth Mór, 1868

PALÁDI-KOVÁCS 1973

PALÁDI-KOVÁCS Attila: Ukrán szórványok a 18-19. században a mai Magyarország északkeleti részén. In: *Népi Kultúra – Népi Társadalom VII. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973. 327–367.

SÁRKÖZY 2006

SÁRKÖZY Sebestyén *A történeti Torna megye településtopográfiája a kezdetektől a 18. század elejéig*. Perkupa-Miskolc: Galyasági Településszövetség, 2006:

SERESNÉ SZEGŐFI szerk. 1983

SERESNÉ SZEGŐFI Anna (szerk.): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye történeti helységnévtára 1870–1983*. Miskolc: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1983 (*Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek* 16–18.)

VISZÓCZKY 1996

VISZÓCZKY Ilona: Az aprófalvak mint néprajzi problematika. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 33–34. (1996) 682–685.

VISZÓCZKY 2004

VISZÓCZKY Ilona: A hitgyakorlás formáinak változása egy előregedett közösségben. Egy észak-magyarországi falu, Tornabarakony példája. In: *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 6/II. Veszprém: Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 2004. 335–346.

A Munkácsi és Eperjesi Egyházmegye Schematizmusai:

<https://byzantinohungarica.com/index.php/sematizmusok-osszeirasok> (2021.9.10.)

(Az MTA Miskolci Területi Bizottság székházában
2021. szeptember 16–17-én Miskolcon megrendezett Regio és Religió
konferencián elhangzott előadás szövege)

A munkáskérdés és a szocializmus megjelenése az egri főegyházmegye papságának irodalmi tevékenységében

A 19. század második felében Európa szinte összes államában nagy horderejű gazdasági és társadalmi változások játszódtak le. A technikai fejlődés magával hozta többek között az ipari termelés átalakulását és a természettudományos felfedezések hatására az addig hagyományos, vallásos hitre épülő világnézet megrendülését. Az ipari munkaszervezés megváltozásával az addig hagyományosan kézműiparból élő és többnyire városokban összpontosuló kisiparos réteg mellett megjelentek a nagyvállalatok által igazgatott gyárak munkástömegei. A gazdaságiból következő társadalmi átalakulás szociális válságot teremtett, melyet a katolikus egyház vezetése csak a 19. század második felében ismert fel igazán. A „munkáskérdés” a huszadik század hajnalára Európa szerte ismert jelenséggé vált, a megszilárduló tőkés gazdasági rendszer lehangosabb kritikusai pedig a különböző szocialista irányzatok követői lettek. Ezek az ideológiák materialista alapon viszonyultak az alapvetően transzcendens világnézetű egyházakhoz, valamint a munkások nyomorának egyik felelőseként is a papságot tették meg, mely szerintük hatalmas feudális jövedelmekből származó vagyonát az emberek megtevéstése által igyekszik átmenteni a tőkés viszonyok közé. A különböző szocialista irányzatok megjelenésével együtt, elsősorban a munkások és a nép tömegei között megforduló alsópapság soraiból egyre többen érezték fontosnak a szociális válság enyhítését, valamint tanulmányozták hitükkel alapvetően szembe helyezkedő eszméket.

A katolikus klérus már a 19. században felismerte a munkáskérdés fontosságát és ez alól az egri főegyházmegye papjai sem voltak kivételek. Wilhelm Emmanuel von Ketteler mainzi püspök 1864-es „Munkások kérdése és kereszténység” című könyvével a modern keresztényszociális gondolat körvonalait vázolta fel. Könyvét az Egerben tevékenykedő egyházmegyés pap, Katinszky Gyula fordította le magyarra, és az érsekiség tulajdonában lévő líceumi nyomda adta ki. A fordító Bartakovics Béla érseknek, „a magyar katolikus egyházi irodalom nagylelkű pártfogójának” ajánlotta művét. A könyv előszavában pedig azt írta, hogy a fordításra „illetékes helyről nyert buzdítást” és leginkább két dolog miatt tartotta indokoltnak. Egyrészt, mert hazánkban a gyáripar ugyan még elmaradott, de „jövője van”, másrészt, ha az industrializáció „bekövetkezik, az nem fog másképpen történni, hanem úgy, mint egyéb országokban, azaz, a munkások szellemi és anyagi alásüllyedésé[vel] és elsatnyulásával, hacsak előbb nem hintünk szét oly eszméket, melyek ezen veszélyes elfajulásnak elejét vegyék, s a munkásosztály helyzetének jövőendő kifejlődését, az egyedül igazi, azaz keresztény alapra fektessék” (KETTELER 1864. 4–5).

A munkáskérdésnek első magyarországi interpretációja tehát egy fordítás volt. Az 1860-as évek végére azonban már kezdtek megjelenni az első önálló gondolatok is. A hazai közvéleményt ugyan még sokáig a kiegyezés körüli közjogi viták foglalták le, a társadalom soraiban szolgálatot teljesítő papok és egyházközei személyek figyelmét felkelte az iparos osztály kiszolgáltatott helyzete. Az iparosok anyagi és lelki jólétéért aggódó egyházi és világi személyek közös fórumai lettek az ún. legényegyletek. A német területről származó legényegyleti mozgalom egyik legfontosabb hazai képviselője, a később pápai lovaggá avatott Tóth István az 1860-as évek elején Egerben telepedett le, miután forradalmár és szabadságharcos múltja miatt több éven keresztül Csehországban élt, ahol a vallásos jellegű munkásegyletek szervezésének legfőbb módszereit is megtanulta. Egerben létrehozta a helyi katolikus legényegyletet, és egy úgynevezett olvasótár szerkesztéséhez is hozzájárított. Nyomdász lévén, a kiadványokat díszes, alaposan kidolgozott külső jellemzi. A két számot megért sorozatban az ipari munkákat segítő szakmai cikkeken túl tanulságos történetek és kisebb értekezések igyekeztek példaként bemutatni a hanyatló iparos osztály számára a művelt, polgárosult, ugyanakkor vallásos munkás ideálját.

A Kath. Legényegyleti Olvasótár második számának belső címlapja Lengyel Miklós, az egylet második elnöke fényképével

(*Egri Főegyházmegyei Könyvtár, a Szerző felv.*)

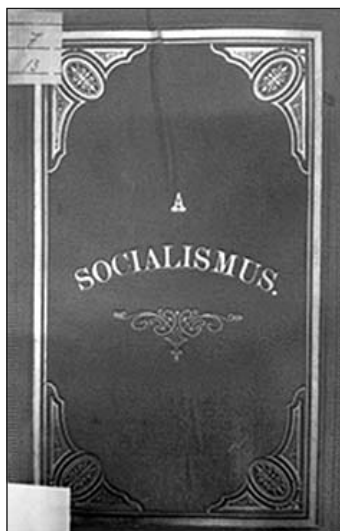
A papság a legényegyleti mozgalmon kívül íásaival is igyekezett példát mutatni a vallástól még nem teljesen elszakadt iparosoknak. Az *Egri Egyházmegyei Irodalmi Egylet* 1875-ben azzal a céllal jött létre, hogy az irodalmi tevékenységet folytató papok munkáját támogassa. Az elvont teológiai és szakmai szövegeken kívül, nyitott volt a nagyközönség felé is. *Egri Népkönyvtár* címen indított periodikát, melynek egyik első darabja Krassy Félix „Átok-e v. áldás? 1-2 csöpp méz a munkásnép keserű kenyérére” című műve volt. A munka tömören, egyszerű nyelvezettel igyekezett bizonyítani, hogy a szociális válság ellenszere elsősorban a munkások hitéletének megerősítése.

Krassy munkájához hasonlóan Ambrus István szemináriumi prefektus és teológiai tanár 1888-ban megjelent, és az *Egyházmegyei Irodalmi Egylet* pályázatára beküldött „A Socialismus” című munkája is hasonló konzekvenciákat vont le. Az egyesület pályázatának célja az volt, „hogy a jelenkori szocializmus keletkezése és veszélyeinek kifejtésével bizonyíttassék be, hogy a szociális bajok az anyaszentegyház nélkül hatályosan nem orvosolhatók”. Ambrus művében ismertette Marx és Engels, valamint a szocialista elődök (Saint Simon, Fourier stb.) nézeteit, bemutatta a különböző országok munkásmozgalmaikat és végül megfogalmazta a katolikus egyház álláspontját is a

munkáskérdéssel kapcsolatban. Konklúziója szerint a szegény munkásra „a földön nem mosolyog [...] mennyországg, de ez utóbbit ne is a földön, hanem a síron túl keresse” (AMBRUS 1888. 214.).

A munkáskérdés mellett tehát a szocializmus is megjelent a klérus irodalmi tevékenységében. Ennek okait többek között az 1870-es évektől jelentkező komplex gazdasági válságokban (1873-ban például egyszerre tombolt a kolera, az éhínség és tört ki pénzügyi válság) és, nem utolsósorban, egy konkrét eseménysorozatban, az 1871-es párizsi Kommünben és annak következményeiben is kereshetjük. A porosz-francia háborút követő zűrzavaros időszakban ugyanis először kerültek hatalomba nyíltan szocialista és radikális baloldali erők a francia fővárosban, amelyek közül a szélsőségesebbek a háborús és polgárháborús viszonyok között egyházüldözést is folytattak. A Kommün leverését követő véres megtorlások során pedig a nemzetközi munkásmozgalom tevékenysége is megélenkül, köszönhetően annak, hogy a Párizsból elmenekülő kommünárok Európa-szerte tovább folytatták agitációjukat. Magyarországon például a mérsékelt, többnyire gazdasági követeléseket megfogalmazó, bár a kommünárokkal szimpatizáló Általános Munkásegylet tagjait az 1872-es hűtlenségi perben elítélték, ami az egylet megszűnéséhez vezetett. Csak a Kommün egyik vezetőtszégéből visszatérő Frankel Leó élesztette fel politikai párt formájában 1880-ban.

A munkások szocialista jellegű szervezkedése az országgyűlés főrendiházában is hamar téma lett ezután. Dr. Samassa József egeri érsek, a polgári házasság bevezetéséről szóló egyik vitáján 1883. december 10-én elhangzott beszédében azonban nem a szocialisták konspirációja ellen szólalt fel, hanem a szocializmus ideológiai tartalma ellen. Úgy fogalmazott, hogy „A szocializmus [...] a maga szempontjából igen helyesen és teljes logikai következetességgel jár el, midőn a házasságot mint első isteni intézményt támadja meg, és a maga szempontjából igen helyesen állítja egyik hírneves írójuk, Marx, hogy a népuralmat józan ösztöne vezérli, midőn tiltakozik a család ellen. Nagyon félszeg tehát a köznapi szabadelvűség viselkedése, mely, [...] a házasságot mint egyszerű polgári szerződést akarja tekintetni. A szocializmus ezt úgy fogadja, mint részletfizetést, teljesen meg lévén győződve arról, hogy a házasságnak romba kell dőlnie, ha azt vallási jellegéből kivetkőztetik. [...] És vajon miért estek kétségbe e gonosz művének sikere fölött, ha még a legközeltekintőbb szellemek sem idegenkednek eszméjétől? [...] ez általános társadalmi rend felforgatásának képviselői a rend képviselőire, mint szövetségeseikre tekintenek.” (*Egeri Hetilap*, 1883. dec. 10. 48o.)

AMBRUS István „A Socializmus”
című munkájának címlapja
(Egeri Főegyházmegyei Könyvtár,
a Szerző felv.)

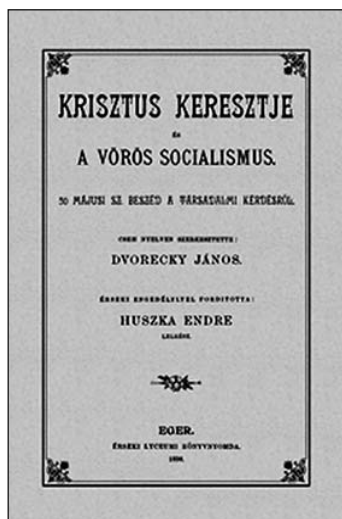
Samassa érsek szerint tehát a Tisza Kálmán vezette kormány liberális politikája és a szocialisták társadalmi alapértékeket (család, házasság, magántulajdon stb.) támadó radikális nézetei között azonosság van, jelen esetben „ius connubii” (házassághoz való jog) kapcsán. Az érsek beszédéhez hasonlóan, a szocializmus az egyházmegyes papság publikációiban is a korszakban terjedő szekularizáció egyik melléktüneteként jelenik meg.

A munkáskérdés, mint a papság számára is létező probléma gyakorlati probléma volt, amelyet az egyház legfeljebb pasztorációs munkával és némely esetben segélyalapítványok létesítésével tud enyhíteni a nép soraiiban. Ezzel szemben az egyház számára kihívást jelentő szocializmus problematikája többnyire egy komplex válság egyik megbúvó tünete volt, amelyet az 1890-es évek végéig nem konkretizáltak. Az első munka, mely megtörte ezt a tendenciát, a cseh származású Jan Dvoreczky, „Krisztus keresztje és a vörös szocializmus” című könyve volt. A könyv harminc darab májusi prédikációt tartalmaz a társadalmi kérdés témaköréből. A fordítást az egri egyházmegyében szolgáló Huszka Endre végezte el, a borító tanulása szerint külön érseki engedéllyel. A könyv 1898-as megjelenésének idejére a nemzetközi munkásmozgalomban is jelentős változások zajlottak. A második internacionálé ekkor már közel egy évtizede működött és megalakulása után rögtön a szocialista tömegmozgalmak világszintű felfuttatásáról határozott. Ennek köszönhetően Magyarországon is megünnepelték a május elsejéket, és megalakult a Magyarországi Szociáldemokrata párt is, melyből csakhamar az agráriumból élő lakosság felé nyitottabb szakadár frakciók váltak ki, melyek elsősorban az alföldön fejtették ki tevékenységüket. Az agrárszocialista mozgalmak a kilencvenes évek második felére elérték az egyházmegye déli területeit és ott sokszor anarchia és fosztogatások formájában öltöttek testet.

Ezek a konkrét események nagy sajtóvisszhangot kaptak. Letörésükre a Bánffy Dezső által vezetett kormányzat főként az erő politikáját választotta.

Gyakoriak voltak az elégedetlen parasztság és csendőrség közti összecsapások. Leginkább a városi munkásság felé nyitott szociáldemokraták igyekeztek elhatárolni magukat az erőszakos eseményektől, és próbáltak mindinkább beilleszkedni a salonképes politikai pártstruktúrába. Ennek ellenére több törvényhatóságban, így Heves vármegyében is úgynevezett „szocialista ellenes bizottságok jöttek létre”, melynek tagságában magasabb beosztású egyházi személyek is helyet kaptak.

A századfordulót követően egy pályakezdő agilis plébános, Nagy János szólalt fel leghangosabban a szocialista szervezkedés ellen. Az egri iparos szülőktől származó

Jan DVORECZKY (Dvoreczky János): „Krisztus keresztje és a vörös szocializmus” című művének címlapja

(Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár)

Dr. Nagy János 1903-ban jelentette meg „Mit ígér és mit ad a szociáldemokrácia” című munkáját. A káté formájában kiadott mű formailag a reformáció korának hitvita irodalmára emlékeztet. A szocialisták téziseinek egyházi cáfolata pontokba szedve tételesen jelenik meg benne. Nagy János 1911-ben egy újabb témába vágó művet „A szociáldemokrácia tükre” című könyvét is kiadta, melyben összefoglalóan, éles kritikával illette a szocialistákat. A XIII. Leó pápa által az egyházban ekkora már széles körben elterjedt keresztényszociális program mellett „A Szociáldemokrácia tükre” című munkában már a szocialisták választójoghoz és egyéni szabadsághoz való viszonyáról, valamint a zsidósággal való szoros összefonódásáról is érkezett a szerző.

Dr. Nagy János a szocializmus legnagyobb veszélyben lévő áldozatait, a városi iparos, kispolgári rétegben jelölte meg. Az egyházmegye távolabbi, iparosodottabb részén ekkor már az új társadalmi alakulat, a gyári munkásság volt jelen. Az Ózdon plébánosként szolgálatot teljesítő, európai műveltséggel és tájékozottsággal rendelkező Dr. Csepel Lajos munkáinak fő fókuszát is a társadalmi kérdés jelentette. Nagy János első munkájával egy időben, 1903-ban jelent meg a „Nagyipari keresztény szocializmus” című munkája, melyet 1906-ban az „Agrár, kisipari és kereskedelmi szocializmus” követt. Egy évvel később „Keresztény szociológia” címen jelent meg nagy, összefoglaló, egyetemi tankönyvnek szánt műve, ami után a népszerű formában megírt „Szociális káté” című könyv következett.

Vázlatos áttekintésünket az első világháború kitörésének évében megjelenő munkával zárjuk. Kriston Endre 1914-ben az irodalmi egyesület felhívására készített „A két Darutestvér” című munkájában hétköznapi falusi környezetbe ágyazva mutatta be a keresztény hite mellett megmaradó és az attól elforduló és a szocialistákhoz pártoló testvér történetét. A munka a már említett Egri Népkönyvtár sorozatban látott napvilágot, mely jól mutatja, hogy a munkáskérdés és annak nyomán jelentkező szocialista ideológiát a kezdeti elméleti érdeklődés után a dualista korszak végére már akkut problémaként kezelte a katolikus papság az egri főegyházmegyében is, így indokoltnak tartotta a szocializmus vallásos kritikájának minnél szelesebb körben való terjesztését.

* * *

Az előbbieken röviden bemutatott írások és megnyilatkozások sokáig rejtve maradtak a történeti múlt iránt érdeklődők előtt. A második világháborút követően hatalomba került kommunisták a magyarországi munkásmozgalmat egyöntetűen

**Dr. Nagy János
szocialista-ellenes írásainak
címlapja**

(Egri Főegyházmegyei Könyvtár)

baloldali képződményekként, míg az egyházakat a társadalmi kérdés elől elzárkózó, kiváltságaihoz görcsösen ragaszkodó monolit intézményként mutatták be. A magyar munkásmozgalom kezdetét bemutató és sokszor a hatalom megrendelésére megszülető történeti munkák elsődleges célja az volt, hogy a történelmet az osztályharc dialektikájára leegyszerűsítve megteremtse a jogtalanul hatalomba került elit múltját és ezáltal biztosítsa hamis legitimitását. Az alábbi rövid áttekintés abból a célból született, hogy múltunknak eme elfeledett szeletét megismertethesse a kedves olvasóval.

BIBLIOGRÁFIA

- AMBRUS István: *A Socialismus*. Eger: Érseki Lyceumi Köny- és Könyomda, 1889
- CSEPELA Lajos: *Nagyipari keresztény szocializmus*. Miskolc: Klein és Ludwig, 1903
- CSEPELA Lajos: *Agrár, kisipari és kereskedelmi keresztény szocializmus*. Miskolc: Klein és Ludwig, 1906
- CSEPELA Lajos: *Keresztény szociológia*. Miskolc: Klein és Ludwig, 1907
- CSEPELA Lajos: *Szociális káté*. Eger: Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1908.
- DVORECZKY János: *Krisztus keresztje és a vörös szocializmus*. Eger: Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1898.
- Kath. Legényegyleti Olvasótár*. Első füzet. Szerkeszti s kiadja Tóth István. Eger: Érseki Lyceumi Köny- és Könyomda, 1864
- Kath. Legényegyleti Olvasótár*. Második füzet. Szerkeszti s kiadja Tóth István. Eger: Érseki Lyceumi Köny- és Könyomda, 1866
- KETTELER, Wilhelm Emmanuel von: *Munkások kérdése és kereszténység*. Eger: Érseki Lyceumi Köny- és Könyomda, 1864
- KRASSY Félix: *Átok-e vagy áldás? Egy-két csöpp méz a munkásnép keserű kenyérére*. Eger: Érseki Lyceumi Köny- és Könyomda, 1880 (Egri népkönyvtár V.)
- KRISTON Endre: *A 2 Daru-testvér*. Eger: Lyceumi Nyomda, 1912 (Egri népkönyvtár. Új folyam)
- NAGY János: *Mit ígér és mit ad a szociáldemokrácia?* Budapest: Szent-István-Társulat, 1903.
- NAGY János: *A szociáldemokrácia tükre*. Budapest: Szent-István-Társulat, 1911.

(Az MTA Miskolci Területi Bizottság székházában
2021. szeptember 16–17-én Miskolcon megrendezett Regio és Religió
konferencián elhangzott előadás szövege)

Izraelita élettörténetek az abaúji Cserehátról: Csenyéte példája¹

Csenyéte az abaúji Cserehát egyik aprócska települése. Napjainkban túlnyomórészt romák lakják, de a második világháború előtt a keresztények mellett zsidó lakosai is voltak. Bár a vézskorszak idején már mindössze két család alkotta a falu izraelita közösségét, egy évszázaddal korábban jóval népesebb volt. Tanulmányomban a helyi zsidóság történetének rekonstruálása a cél, fókuszban az 1944-ben jelen lévő Fried és Péterfreund családokkal.

Fényes Elek 1837-ben közölt adatai szerint Csenyéte lakóinak száma 722 fő volt. A többségi keresztény társadalmat 320 katolikus és 342 református hívő képviselte, mellettük 60 volt a zsidó lakosok száma, ami meglehetősen magas, 8,3%-os arányt jelentett. 1880-ra a falu lélekszáma (416 fő), s vele együtt a zsidóké is megfogyatkozott, az ekkor 36 fős közösség a korábbihoz képest mégis jelentősebb, 8,7%-os arányt tett ki. Az elkövetkezendő évtizedekben az izraeliták száma és aránya is csökkent, s 1941-ben már mindössze 9 főt számlált a közösség, mellyel a település lakosságának 1,5%-át adta (FÉNYES 1837. 35.; KEPECS 1993. 52–53.).

A 19. század második felében három zsidó családot sikerült azonosítani Csenyétén: a Selymes, Fried és Spitz familiákat. Közülük az elsőre vonatkozó adatok a leginkább hiányosak. Az bizonyos, hogy Selymes Hermann 1885-ben helyben született, középiskolába pedig Kassára járt. Édesapja amellet, hogy üzlettulajdonos volt, gazdálkodott is, de egyéb családi körülmények nem ismertek, mint ahogyan az sem, hogy mikor került el Selymes Hermann a szülőfalujából Hidasnémetibe, ahol 1911-ben fűszer-, rőfös- és vegyeskereskedést alapított, majd az első világháborús harcokból hazatérve községi képviselőként is működött. Lakhelye az 1930-as években is Hidasnémeti volt (MOLNÁR 1935. 307–308.).

Selymesékkal ellentétben a Fried család a vézskorszakig Csenyétén élt, s az ő történetükről jóval több adattal rendelkezünk. Fried József és felesége, Gertner Léni az 1860-as évek elején már bizonyosan a falu lakói voltak. 1862-ben itt látta meg a napvilágot Mózes Mór, majd 1869. május 11-én Izsák Ignác nevű gyermekük. Mindkét fiú megnősült: az idősebb az 1870-es születésű, Füzérről származó Weiss Zálit (Weiss Samu és Hani lányát) vette feleségül, Ignác pedig az 1877. február 27-én, Schwechaton született Schwarcz Zsófiát (Schwarcz Ignác és Deszberg Katalin lányát). Mór és Záli 1888. évi házasságkötésének egyik tanúja a szintén csenyétei illetőségű Spitz Izrael volt. A házaspár kocsmát nyitott, ami 1924-ben is üzemelt, és ugyanebben az évben Fried Mór és Társa 27 kat. hold birtokosaként is szerepelt a szomszédos Litkán. Azt nem tud-

¹ Készült a Miskolci Egyetem BTK által vezetett Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Program keretében elnyert Creative region c. kutatási projekt támogatásával.

Fried Ilona és fia,
Rosenberg Imre, fénykép, 1940 k.
(Forrás: www.centropa.org)

ni, hogy követte-e gyermekáldás az idősebb Fried fiú esküvőjét, de a kisebbik testvér, Ignác házassága igen termékenynek bizonyult, hat gyermek született. A család megélhetését szatócsboltjuk biztosította, de mellette gazdálkodtak is: szántóföldjük volt és állatokat (juhok, szarvasmarhát) tartottak. Friedék vallásos életvitelt folytattak annak ellenére, hogy idővel a hitgyakorlás nehézségekbe ütközött. Ahogy csökkent a helyi izraeliták száma, egyre nehezebbé, majd lehetetlenné vált tíz felnőtt (tizenhárom év feletti) férfi összehívása a minjenzhez. A helyi imaszoba használaton kívül került, s a világháborúk közötti években már a szomszéd községbe, Felsőgagyra jártak imádkozni szombatonként a családtagok.²

Fried Ignác és Schwarcz Zsófia legidősebb, Ilona nevű gyermeke 1898. július 10-én született. 22 évesen ment férjhez Rosenberg Manóhoz (1893–1937), akivel Abaújszántón alapítottak családot. Vendéglőt üzemeltettek, majd bor- és szesznagykereskedést nyitottak, s az 1930-as években az Egyesült Államokba is exportáltak. A férj korai halála miatt három gyermekük közül az 1921-ben elsőként született Imre vette át az üzlet vezetését. Húgai, Éva és Judit 1925-ben és 1931-ben jöttek világra.³ Friedék második gyermeke, Olga 1899. november 5-én született, házastársa Lang Béla (1892–1944) lett. László és Magda nevű gyermekeikkel Fonyban éltek, egy vendéglőt vezettek.⁴ 1908. február 10-én érkezett meg a Fried család harmadik leánygyermeke, Ella, aki 1929 májusában a hajdúböszörményi Adler Lajos jegyese lett. A pár a házasságkötés után Miskolcra költözött, ahol abroncsüzletük volt, gyermekük nem született.⁵ Náluk dolgozott Fried József, az első fiú a családban. Ő 1909. április 13-án született, nem nősült meg.⁶ Az 1911. február 17-én világra jött kisebbik fiúról, Miklósról kevés a fennmaradt információ. Valószínűleg a szüleivel élt, nem alapított családot, foglalkozása ismeretlen.⁷ Végül 1914. december 22-én született meg a legkisebb gyermek, Klára, aki foglalkozása szerint varrónő volt. Löwy Sándor ügyvédhez ment feleségül, Miskolcon éltek, s 1944-es deportálásuk idején épp gyermeket vártak.⁸

² *Magyar Közlöny*, 1947. ápr. 30.; MOSES FRIED–Geni; ZALI FRIED–Geni; *Cimtar 1924*. 653., 1028.; ROSENBERG IMRE–Centropa; ROSENBERG KLÁRA–Centropa; GAZDA 1991. 19.; Ágnes Sztahon–VHA.

³ *Magyar Közlöny*, 1947. ápr. 30.; ILONA ROSENBERG–Geni; ROSENBERG IMRE–Centropa.

⁴ ROSENBERG IMRE–Centropa; *Magyar Közlöny*, 1947. ápr. 30.; OLGA LANG–Yad Vashem; BELA LANG–Yad Vashem. A közöltekkel ellentétben a Yad Vashem adatai szerint Olga 1902-ben, Béla pedig 1900-ban született.

⁵ Adler Fried Ella, Csenyéte: FAHIDI Éva–Allendorf; *Pesti Hírlap*, 1929. máj. 5.; ROSENBERG IMRE–Centropa.

⁶ ROSENBERG IMRE–Centropa; JOZSEF FRIED–Yad Vashem.

⁷ MIKLOS FRIED–Yad Vashem.

⁸ *Magyar Közlöny*, 1947. ápr. 30.; CLARA LOWY–Yad Vashem; KLARA LOWY–Yad Vashem.

A 19. század végi Csenyétén azonosított harmadik izraelita család első ismert tagja Spitz Izrael. Az 1944-ben jelen lévő Péterfreundok az ő leszármazottai voltak. Spitz Izrael földbirtokos 1897-ben 384 kat. holdon gazdálkodott. Birtoka túlnyomó része szántóföld volt, de állattartással – elsősorban juhtenyésztéssel, valamint szarvasmarha- és lótarással – is foglalkozott. A gépesített gazdaság két községben helyezkedett el (a másik falu Litka lehetett) és 12 cselédet foglalkoztatott.⁹ Spitz Izrael és felesége, Fried Teréz négy gyermeket nevelt: Irmát, Józsefet, Hermannnt és Klárát. A családfő halála 1924 és 1931 közé tehető, mivel az édesapa 1924-ben még 365 hold föld tulajdonosaként szerepelt a nyilvántartásban (ugyanekkor Litkán is volt 136 holdja), az 1931. évi azonban már csak az örökösöket tüntette fel. Közülük Hermann 1924-ben 47 holdat birtokolt. Az ő felesége az 1942-re már megözvegyült Horovitz Etelka volt, akivel minden valószínűség szerint Litkán éltek. (Az 1897-es gazdacímtár itt földbirtokos gazdálkodóként tartja nyilván Spitz Hermannnt.) A többi testvér közül Józsefről és a feltételezhetően hajadon Kláráról annyi tudható, hogy 1942-ben még életben voltak, de nem Csenyétén tartózkodtak. A legtöbb információ Irmáról maradt fenn, akinek 1944-ben is ez a község volt az otthona.¹⁰

Schwarz Zsófia
(Fried Ignácné) és lánya,
Fried Klára
(Forrás: www.centropa.org)

Spitz Irma 1877-ben Litkán született, férje Péterfreund Sándor volt. A házaspár átmenetileg Szepeskörtvélyesre (ma: Spišský Hrušov Szlovákia) költözhetett, mivel gyermekeik közül kettő biztosan ott született: Zoltán 1901-ben és Margit 1904-ben. Margit, miután férjhez ment, az 1920-as évek második felétől Budapesten élt. A legkisebb gyermek, Miklós születési dátumát nem ismerjük, és valószínűleg sosem nősült meg. 1944-ben is a szülői házban lakott özvegy édesanyjával és Zoltán családjával.¹¹ Péterfreund Zoltán tehetséges futballista volt, az 1920-as években több csapatban játszott Miskolcon, Budapesten, Szemerén és Encsen. 1927-től, valószínűleg édesapja halála miatt kezdett háttérbe szorulni a sportolói karrierje, majd visszatért szülőfalujába, hogy a családi birtokon gazdálkodjon. 1930-ban még Encsen focizott, s feltételezhető, hogy ekkor ismerte meg a forróenci Fried Erzsébetet, akit a következő év nyarán eljegyzett. 1932. november 12-én jöttek világra ikergyermekeik: Ágnes és István.¹²

⁹ *Gzadacímtár 1897.* 264–265.

¹⁰ REBEKA IRMA PETERFREUND–Yad Vashem; US HMMA. RG-39.039M. 68.; *Címtár 1924.* 653., 1028.; *Címtár 1931.* 19.; *Gzadacímtár 1897.* 264.

¹¹ REBEKA IRMA PETERFREUND–Yad Vashem; ZOLTAN PETERFREUND–Yad Vashem; MARGIT DENES–Yad Vashem; MARGIT DENES DEUTSCH–Yad Vashem; *Ujság*, 1926. okt. 10.; *Pesti Hírlap*, 1928. ápr. 15.; ÁGNES SZTAHON–VHA.

¹² *Magyar Jövő*, 1925. márc. 10., 1926. jún. 10. és 1927. okt. 22.; *Nemzeti Sport*, 1926. jan. 20., 1926. szept. 12. és 2017. máj. 8.; *Reggeli Hírlap*, 1927. jan. 30., 1928. márc. 31. és 1930. szept. 17.; *Sporthírlap*, 1929. júl. 13.; *Ujság*, 1931. jún. 18.; ÁGNES SZTAHON–VHA; ISTVÁN FARKAS–VHA.

Az ikrek születésének köszönhetően a csenyétei zsidóság létszáma 1930 és 1941 között két fővel gyarapodott. Az azt megelőző évtizedben, 1920 és 1930 között azonban története legnagyobb fogyását szenvedte el a közösség: 19-ről 7 főre csökkent, ami több, mint 63%-os veszteségnek felel meg.¹³ Az ország első világháborús vereségét és a trianoni békeszerződést követően erősödő antiszemita közhangulat ellenére a visszaesés természetes módon következett be, mint láthattuk, a jelenlévő családok idősebb tagjainak halála, illetve a gyermekek többségének házasságkötése és elköltözése eredményezte. Nincs okunk feltételezni, hogy az elvándorlás hátterében lokálisan érvényesülő vallási-etnikai ellentétek szerepet játszottak volna.

Csenyétén ugyanis meglehetősen jó viszonyt ápoltak a keresztény és zsidó szomszédok. Csakúgy, mint a hazai zsidóság túlnyomó többsége, a helyi izraeliták magyar anyanyelvűek és magyar érzelműek voltak, csak válásukban különböztek. Magyarságtudatuk mélységének korai példája

a Kossuth Lajos szobrának felállítására indított országos akció volt 1894-ben, melynek részeként a Spitz családból Irma és Etelka (Hermann felesége) kezdtek gyűjtésbe Litkán és a környező falvakban. Az így befolyt 10 forint 50 korona összeghez Csenyétéről Spitz Irma 1 forintos, Fried Ignác 50 koronás adománnyal járult hozzá (*Pesti Hírlap*, 1894. ápr. 21.).

A Péterfreund-ikrek 1933-ban (amatőr fénykép
(Forrás: <https://vhaonline.usc.edu>)

Fried Erzsébet és férje,
Péterfreund Zoltán, 1938
(Forrás: <https://vhaonline.usc.edu>)

A község zsidó lakosai belesimultak a többségi társadalomba, integrációjuk sikeresnek bizonyult. Az izraelita gyerekek a keresztényekkel együtt látogatták a helyi elemi iskolát, közösen játszottak, különbség csak a felekezeti oktatás terén volt. A kimondottan vallásos Fried családban a fiúk Talmud-tanulmányokat is folytattak, a neológ Péterfreundéknál azonban ennek nem volt jelentősége. Ők, bár a nagyobb ünnepeket együtt töltötték, nem voltak rendszeres templomba járók sem.¹⁴

A fellelhető adatok alapján a felnőtt keresztény-zsidó kapcsolatokat szintén harmónia jellemezte, „enyhe zsidózás” volt csak tapasztalható

¹³ Népszámlálás 1920. 100–101.; Népszámlálás 1930. 202–203.; Népszámlálás 1941. 194–195.

¹⁴ ROSENBERG IMRE–Centropa; ÁGNES SZTAHON–VHA; ISTVÁN FARKAS–VHA.

A csenyétei műkedvelők,
közöttük Péterfreund Zoltán (fent balra)
(*Színházi Élet 1926/1. alapján*)

telét a helyi református egyház harangbeszerzési alapja kapta, minek eredményeképpen 1928-ban elkészült a templom nagyobb (180 kg-os) harangja. Pütkösd alkalmával azután két darab is bemutatásra került. Ezek bevétele a nagy háborúban elesett hősök tiszteletére emelendő emlékmű felállítására szánták. Péterfreund ezen tevékenységek során „fáradhatatlan segítőtársa” volt barátjának, sőt társrendezőként és színészként is szerepelt. Zoltán hasonlóan jó viszonyt ápolt a későbbi tanítóval, Csajka Imrével, akivel gyakran saját otthonában vívtak kártyacsatákat, a vészkorszak idejére azonban mindez továtűnt. Az ekkor már nyilas elveket valló tanító a zsidó lakosság összegyűjtésének kezdetén beverette az ablakokat a munkaszolgálaton távollévő korábbi barátja családtagjaira.¹⁵

A Fried és Péterfreund családok életében elsőként az országos hatályú zsidóellenes törvények és rendelkezések hoztak negatív változást. Az 1942. évi XV. törvénycikk következtében a Spitz-örökösök elvesztették birtokaikat, és megérkeztek a munkaszolgálatra behívó parancsok is. Az igazi sorsforduló azonban az 1944. március 19-i német megszállással vette kezdetét, amikor már csak Fried Ignác és felesége, valamint özv. Péterfreund Sándorné, fia Miklós, menyé Péterfreund Zoltánné (sz. Fried Erzsébet), unokái Ágnes és István, továbbá özv. Fried Vilmosné (sz. Jónás Fáni, Erzsébet édesanyja) tartózkodtak Csenyétén.

Csenyété az 1938 óta megnagyobbodott ország terü-

az 1930-as évek előrehaladtával is. A világháborúk közötti időszakban Péterfreund Zoltán különösen tevékeny és sokszínű szerepet vállalt a falu életében gazdasági, politikai és kulturális téren. Amellett, hogy gazdálkodott, községi képviselő és az Egységes Párt titkára is volt, továbbá Csíkdelnei Incze Antal tanító barátjaként részt vett Csenyété szellemi életének formálásában. Incze 1926-ban műkedvelő kört alakított, s még ugyanebben az évben húsvét és pütkösd tiszteletére jótékonysági színelőadásokat szervezett. A húsvéti előadás 5 millió koronás bevétel

Péterfreund Miklós, 1933

(Forrás:

<https://vhaonline.usc.edu>)

¹⁵ ISTVÁN FARKAS–VHA; MOLNÁR 1935. 289.; *Magyar Jövő*, 1926. ápr. 10. és 1926. máj. 29.; ÁGNES SZTAHON–VHA; *Magyar Hírlap*, 2005. jan. 27.

letén kijelölt hat gettószítási-deportálási zóna közül az első, Kassa központú, Kárpát-alját és Észak-Magyarországot magában foglaló zónában feküdt, ahol legkorábban kezdődött a zsidóság koncentrációja. Csenyétén már április 16-án este megjelentek a csendőrök, s mindössze fél órát engedélyeztek a csomagolásra. Az összegyűjtött embereket először Felsőgyagra vitték, ahol át kellett adniuk az értékeiket, majd Szepsibe, ahonnan személyvagonokban utazva Kassa felé indultak, s végül az ottani téglagyári gettóba kerültek. Innen május 16-a és június 3-a között öt transz-

A Pétefreund-testvérek és édesanyjuk Auschwitz felszabadítása után, 1945. január vége
(Forrás: <https://vhaonline.usc.edu>)

porttal 16 707 főt deportáltak Auschwitz-Birkenauba, köztük a csenyétei Fried és Pétefreund családok tagjait.¹⁶ Pétefreund Zoltánné, Ágnes és István kivételével valamennyien a haláltábor áldozatai lettek. A gyerekek és édesanyjuk a táborban zajló, ikrekkel folytatott kísérleteknek köszönhették a túlélést, édesapjuk azonban sosem tért haza a munkaszolgálatból. Zoltán húga, Margit, aki korábban Budapestre ment férjhez, szintén életét veszítette. A nyilas hatalomátvételt követően a nyugati határszélre indított erőltetett menetek során kerülhetett Ravensbrückbe, ahol 1944 végén hunyt el.¹⁷

A Fried család 1944 előtt Csenyétéről eltávozott tagjaira részben hasonló sors várt. Rosenberg Manóné sz. Fried Ilona és Judit nevű lánya Auschwitz-Birkenauban lelta halálát, a két idősebb gyermek azonban megmenekült, Éva a tábor, Imre pedig a munkaszolgálatot élte túl. Lang Béláné sz. Fried Olga és férje a haláltáborban vesztették életüket, de gyermekeik, László és Magda megmaradtak. Adler Lajosné sz. Fried Ella valószínűleg túlélte a megpróbáltatásokat és Allendorffban szabadult fel, férje azonban elpusztult. Fried József és testvére Miklós a keleti fronton teljesített munkaszolgálatból nem tértek haza, és Auschwitz-Birkenauban

¹⁶ US HMMA. RG-39.039M. 68.; ÁGNES SZTAHON–VHA; ISTVÁN FARKAS–VHA; Miklos Fried–Yad Vashem; SZ. HALÁSZ 2020. 313–314.

¹⁷ ÁGNES SZTAHON–VHA; ISTVÁN FARKAS–VHA; MARGIT DENES DEUTSCH–Yad Vashem; MARGIT DENES–Yad Vashem.

lelte halálát (valószínűleg férjével együtt) a legkisebb testvér, a deportáláskor várandós Löwy Sándorné sz. Fried Klára is.¹⁸

A túlélők közül egyetlen Fried-leszármazott sem tért vissza Magyarországra tartósan. Szétszéledtek a világban, s Ausztriában, Izraelben és Kanadában kezdtek új életet. A Péterfreund család megmaradt tagjai ugyan hazatértek, de Csenyété helyett Encset, Miskolcot és Budapestet választották lakhelyül.¹⁹ A község egy évszázaddal korábban még népes izraelita közössége így 1945-ben végleg megszűnt létezni.

FORRÁSOK

NYOMTATOTT FORRÁSOK

Címtár 1924

Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára. Budapest: Rudolf Mosse, 1924

Címtár 1931

Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára = Ungarns Adressbuch für Handel, Industrie, Gewerbe und Landwirtschaft. Budapest: Rudolf Mosse, 1931

Gazdacímtár 1897

A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. II. köt. *Gazdacímtár.* Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1897

KEPECS 1993

A zsidó népesség száma településenként (1840–1941). Szerk.: KEPECS József. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1993

Népszámlálás 1920

Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1923 (*Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat* 69. köt.)

Népszámlálás 1930

Az 1930. évi népszámlálás. I. rész. Demográfiai adatok községek és külterületi lakóhelyek szerint. Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1932 (*Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat* 83. köt.)

Népszámlálás 1941

Az 1941. évi népszámlálás. 2. Demográfiai adatok községek szerint. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, 1976

Folyóiratok, lapok

Magyar Közlöny

Reggeli Hírlap

Magyar Hírlap

Nemzeti Sport

Sporthírlap

Magyar Jövő

Pesti Hírlap

Színházi Élet

Ujság

¹⁸ ILONA ROSENBERG–Yad Vashem; JUDITH ROSENBERG–Yad Vashem; OLGA LANG–Yad Vashem; BELA LANG–Yad Vashem; ELLA ADLER–Yad Vashem; JOZSEF FRIED–Yad Vashem; MIKLOS FRIED–Yad Vashem; CLARA LOWY–Yad Vashem; ROSENBERG IMRE–Centropa.

¹⁹ ROSENBERG IMRE–Centropa; ÁGNES SZTAHON–VHA; ISTVÁN FARKAS–VHA.

A TANULMÁNYBAN SZEREPLŐ SZEMÉLYEKRE VONATKOZÓ FORRÁSOK

FAHIDI ÉVA: Allendorf foglyai emlékdal. Adler Fried Ella, Csenyéte. <https://allendorf.fahidieva.hu/adler-fried-ella-csenyete> (2021.08.24.)

ILONA ROSENBERG–Geni

Ilona Rosenberg. <https://www.geni.com/people/Ilona-Rosenberg/6000000140738986990> (2021.08.24.)

MOSES FRIED–Geni

<https://www.geni.com/people/Moses-Fried/6000000140746028878> (2021.08.23.)

ROSENBERG IMRE–Centropa

Rosenberg Imre. <https://www.centropa.org/cs/node/84080> (2021.08.25.)

ROSENBERG KLÁRA–Centropa

Rosenberg Imre anyai nagyanyja és nagynénje, Klára. <https://www.centropa.org/hu/photo/rosenberg-imre-anyai-nagyanyja-es-nagynenje-klara> (2021.08.25.)

ZALI FRIED–Geni

<https://www.geni.com/people/Zali-Fried/6000000140746048905> (2021.08.23.)

VHA = USC SHOAH FOUNDATION VISUAL HISTORY ARCHIVE (VHA):

ÁGNES SZTAHON–VHA

Ágnes Sztahon. Interview Code: 50227. <http://vhaonline.usc.edu/viewingPage?testimonyID=53045&returnIndex=0> (2019.09.05.)

ISTVÁN FARKAS–VHA

István Farkas. Interview Code: 50246. <http://vhaonline.usc.edu/viewingPage?testimonyID=53101&returnIndex=0> (2019.09.07.)

YAD VASHEM: The Central Database of Shoah Victims' Names

BELA LANG–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=3618953&ind=1> (2021.08.28.)

CLARA LOWY–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=990900&ind=1> (2021.08.28.)

ELLA ADLER–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=7043615&ind=1> (2021.10.12.)

ILONA ROSENBERG–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=1003021&ind=1> (2021.08.28.)

JOZSEF FRIED–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=5280921&ind=52> (2021.08.28.)

JUDITH ROSENBERG–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=990901&ind=1> (2021.08.28.)

KLARA LOWY–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=5325193&ind=1> (2021.08.28.)

MARGIT DENES DEUTSCH–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=6536024&ind=2> (2021.08.28.)

MARGIT DENES–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=5803697&ind=1> (2021.08.28.)

MIKLOS FRIED–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=5280980&ind=24> (2021.08.28.)

OLGA LANG–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=4077115&ind=7> (2021.08.28.)

REBEKA IRMA PETERFREUND–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=5787621&ind=1> (2021.08.28.)

ZOLTAN PETERFREUND–Yad Vashem <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=5787620&ind=1> (2021.08.28.)

US HMMA:

United States Holocaust Memorial Museum Archive (US HMMA). Selected Records of the National Land Mortgage Bank of Hungary (MOL Z), 1939–1945. RG-39.039M. 68. https://collections.ushmm.org/findingsaids/RG-39.039M_01_fnd_hu.pdf (2021.08.29.)

BIBLIOGRÁFIA

FÉNYES 1837

FÉNYES Elek: *Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben*. III. köt. Pest: Trattner-Károlyi, 1837

GAZDA 1991

GAZDA Anikó: *Zsinagógák és zsidó községek Magyarországon. Térképek, rajzok, adatok*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1991

MOLNÁR 1935

Abauj-Torna vármegye. Szerk.: MOLNÁR Endre. Budapest: Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1935 (*Magyar városok és vármegyék monográfiája* 17.)

Sz. HALÁSZ 2020

Sz. HALÁSZ Dorottya: Zsidósors Abauj-Torna vármegyében, az Encsi járásban. In: BEREZ Anita–GÁL Máté–PÉTERFFY Gergely (szerk.): *Vörös és fehér. Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. század fordulójától*. Eger: Líceum Kiadó, 2020. 305–321.

(Az MTA Miskolci Területi Bizottság székházában
2021. szeptember 16–17-én Miskolcon megrendezett Regio és Religió
konferencián elhangzott előadás szövege)

DOBOS MARIANNE

A Szeretet soha el nem múlik

IN MEMORIAM P. DR. BOGDAN ADAMCZYK

Három hónappal 56. születésnapja, és ugyancsak három hónappal annak a napnak a 30. évfordulója előtt, melyen először érkezett Magyarországra, égi behívót kapott 2021. április 9-én. Váratlanul. Hirtelen. Soron kívül. Március 4-én megkapta fogadott hazája állampolgárságát a lengyel mellé, Küldött fényképeket az átadásról, melyeken ragyogott. Mindig mosolygó arca sugárzott a boldogságtól. Választott papi jelmondata szerinti küldetését: „Vonulj ki földről, rokonságod köréből, és atyád házából arra a földre, melyet majd mutatok neked,” (Ter.12, 1–3) okmány is igazolja, hogy beteljesítette. Ugyanis amikor a szerzetesrendek, 1990-ben a szétszórás után, végre újra alakulhattak, a magyar tartományfőnök segítséget kért lengyel kollégájától. Tíz évre három fiatal szerzetest kapott „kölcson”. Miskolcon – nevezhetjük a hivatás bölcsőjének – kezdődött, és már régen letelt a tíz év. Bogdan atyánknak azonban végső nyughelye is. Teste ott pihen a minorita, Nagyboldogasszony templom altemplomában.

Dobos Marianne

A nagybetűs Véletlen segített, hogy ha el sem tudtunk búcsúzni tőle, és ő sem tudott elköszönni tőlünk, valahogyan, igen különleges módon mégis küldött nekünk üzenetet. Rajtam keresztül, mindannyiunknak, akik szerettük, tiszteltük drága pástorunkat. Miután valamikor régen rendeltünk az antikváriumtól könyvet, rendszerezen kapunk tőlük értesítést, ha beérkezik egy már esetleg hónapok óta többek által is keresett immáron „ritkaság”. Nem akarjuk-e megvásárolni?

Egy ilyen a 2009-ben a RÁCIÓ kiadó gondozásában megjelent *Sorsfordító karácsonyok* című könyvemet – benne Bogdan atyával készült interjúmmal a 86. és 99. oldalak között – ajánlották megvételre augusztusban. Természetesen csak akkor, ha aki megrendelte, a szegedi Szent Miklós templom plébánosa, nem veszi át. Jeleztük, hogy hónapokkal ezelőtt meghalt, így biztosan nem tudja átvenni, küldjék egyenesen a címünkre. Mert mindennek a maga szabályzat szerinti útját kell járnia, a könyv megjárta előbb Szegedet, és csak jó hét múlva érkezett a futárral hozzánk. Nagyon meghiúsított, hogy Bogdan – miközben elrendezte a rendház ritkaságokkal tele könyvtárát – még márciusban, de az is lehet, már előbb megrendelte ezt a könyvemet, most már így nevezem „könyvünket” is. Szégyen, de nem emlékeztem arra, hogy az *Akkor is karácsony volt* trilógiám, 1944-es

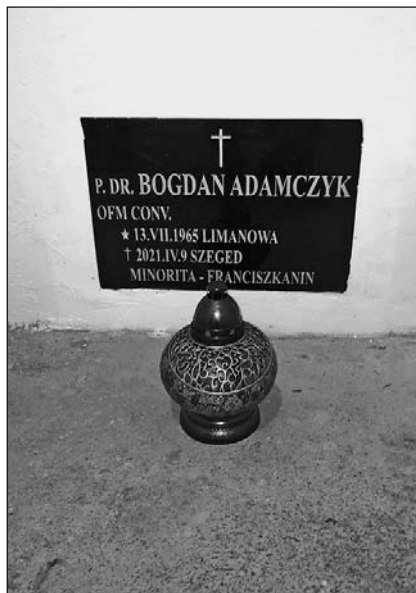
az ostrom, 1956-os a forradalom és szabadságharc, 1989-es a rendszerváltás idejéről készült interjúköteteim írásaiból készített összefoglaló negyedikbe beleillesztettem a vele folytatott beszélgetésünket is. Most látom csak, milyen jó, hogy mint túlvilágról érkezett üzenet, több mint tíz évvel a megjelenése után a kezembe került. Szeretettel adom közre, most az első, általa meg nem élt karácsonyra.

Soha többé nem halljuk szent beszédeidet amelyekből annyit tanulhattuk, de őrizhetjük emlékül az ebben az írásban megfogalmazott gondolataidat:

„ÉDES JÉZUS, LÉGY VENDÉGÜNK...”

A rendszerváltás előtt nehezen lehetett külföldre utazni. Kisebbik fiam megtalálta a módját: sportoló volt, élvonalbeli, de érettségije után – egy időre – egyetem helyett artistának állt. Itthon soha nem lépett fel, annál többet külföldön. És nemcsak az akkor még fennálló Szovjetunióban, hanem a svéd és a bécsi televízió adásában, Kolumbiában, és másfél évig járta – Tapatól a nyugati partig és vissza – az Egyesült Államokat, a Ringling Brothers cirkuszvállalat művészeként. Ez ott az élvonalat jelentette. Engem is vendégül láttak egy hónapig, utazgattam velük, és meglátogattam San Franciscoban élő unokatestvéreimet is. Náluk került kezembe az *Új Világ*, „az amerikai magyar családok lapja”. Az 1987. június 19-i számból, Fersey János *A Fekete Madonna* New Yorkban című beszámolójából idézek: Történelmi ünnepség keretében helyezték el május 28-án a NewYork-i St. Mary’s Home kápolnájában a czeštochowai Fekete Madonna képét, amit Leon Sliwinski, a franciaországi lengyel ellenállás ezredese a Vatikánon keresztül hozott Msgr. Varga Bélához. Amerika területén ez az első czeštochowai ikon; a lengyelek Varga Bélának ajánlották fel, annak emlékére, hogy balatonboglári plébános korában sok tízezer lengyel menekültnek nyújtott segítséget a második világháború alatt. Varga Bélával együtt celebrált szentmisét öccse, Varga Andor, a jezsuiták egyik legmagasabb rangú papja, a Fordham egyetem professzora és Michael Zembruski pálos szerzetes. Az oltárral szemben térdelt Sliwinski ezredes. Az Isteni Szeretet Lányainak amerikai–magyar apácai áldoztak a szentmisén. Az ezeréves lengyel–magyar barátságra angol nyelvű beszédben emlékezett Varga Béla.

A két szabadságszerető, sokat szenvedett nép a Szűzanya – Lengyelország királynéja, Magyarország Nagyasszonya – oltalma alatt áll. Visszanézett a drámai évekre, amikor a világ egyetlen lengyel középiskolája Balatonbogláron volt, ahol négy zászló lenggett: a magyar, a lengyel, a pápai zászló és a francia trikolor, a német táborokból menekült

francia hadifoglyok tiszteletére. Varga Béla kiemelte Keresztes-Fischer Ferenc belügy-miniszter döntő jelentőségű szerepet és áldozatkészséget több mint százezer lengyel menekült megsegítésével kapcsolatban. Végül elmondta, hogy a cseštochowi Madonna mentette meg őt magát, amikor a Gestapo állomásainkeresztül Svájcba kísérte Tadeusz Celtet, a lengyel ellenállás egyik vezéralakját, a londoni lengyel kormány vakmerő futárját. Leon Sliwinkit is a Madonna mentette meg, amikor Franciaországban elfogta az olasz–német Gestapo: kiesett a zsebéből a cseštochowi Madonna képe – és attól kezdve nem kínozták többé.

A Madonna képe 1382-ben került a monostorba. Egyes történetírók szerint Szent Lukács műve, de valószínűbb, hogy Krisztus után az ötödik vagy hatodik században festették. A Szűzanya arcképe valószínűleg füsttől megfeketedett. Arcán két mély vágás látható, állítólag ellenséges katona kardjával végigvágott rajta. A lengyelek hite szerint a Madonna mindig megvédte Lengyelországot ellenségeitől; a svédek pl. el-múlt századokban mindig megtorpantak Cseštochowa előtt.

A lengyel nép meg van győződve arról, hogy a Fekete Madonna csodatevő; az is csoda, hogy a lengyel nép több mint száz évet túlélt Lengyelország feldarabolása után. Ma 37 millió Lengyelország lakossága és 20 millió lengyel él, valóságos diaszpórában. Minden évben négymillió lengyel zarándokol Cseštochowába. Mióta betiltották a Solidarność-ot, a Fekete Madonna kicsinyített mása a lengyel szabad szakszervezetek ereklýje, az összetartás és a passzív rezisztencia szimbóluma.

A cseštochowi monostort 1380-ban magyar szerzetesek, a pálosok alapították. Tizenhat pálos ment akkor Budáról Cseštochowába. Évszázadok alatt azonban a magyarországi pálos-rend – az egyetlen magyar szerzetesrend – elsorvadt. Ezért 1934-ben 16 lengyel pálos jött Cseštochowáról Magyarországra, hogy megerősítse a rendet. Köztük volt Zembrzusi „Mihály atya”, aki kitűnően megtanult magyarul. Egész fiatal korában ő volt a pálos provinciális, aki Serédy Jusztinian bíboros-hercegprímás megbízásából a lengyel menekültek lelki-segélyakcióját szervezte és irányította.

Gondosan őrzi a régi képeket, amelyeken a balatonboglári lengyel iskolában fehér reverendában, mint fiatal pap, áll Varga Béla mellett. Mihály atya, aki ma Brooklynban dolgozik, Hans Frank, a megszállt Lengyelország náci kormányzójának emlékirataiból idézett: „...amikor Lengyelországban minden fény kialudt, egyetlen fény maradt: a cseštochowi Madonna és az Egyház...”

Megrázó vallomás ez a volt ellenség részéről...

Varga Béla a szentmise után ebéden látta vendégül lengyel barátait: Leon Sliwinkit, Mihály atyát, Harry Z. Bau híres újságíró, aki a Fehér-tengernel volt szovjet munkatáborban, és később Monte Cassinónál haditudósító lett, nagy magyarbarát lengyel hazafi, és Czeslaw Czaplinszki fényképész, aki júniusban II. János Pál pápát kísérte Lengyelországba. Magyar részről a templomi ünnepségen és az ebéden jelen volt: Kővágó József, a Magyar Bizottság alelnöke, aki rövid beszédben a lengyel–magyar szabadságharcokról emlékezett meg; dr. Varga László és Tassy Jenő, a Voice of America New York-i tudósítója. Majd nem sok idő elteltével már itthon is lehetett emlékezni, írni mindezekről, ünnepség keretében megemlékezni a két nép évezredes

barátságának erről a tanújeléről. Az akkor induló *168 óra Viva Polska!* címmel mondja el a történetet:

A héten jubileumi megemlékező ünnepséget tartanak Balatonbogláron az ott 1939-ben létesült lengyel gimnázium és líceum diákjai. Az ünnepségre meghívtak az Egyesült Államokban élő Varga Bélát, aki a háború éveiben lelkipásztoruk és tanítójuk volt. (Később, 1945 és '47 között ő volt a magyar nemzetgyűlés elnöke, a Kisgazdapárt egyik vezetője. Lapunk június 20-i számában Bolgár György szólaltatta meg.) Leveletet – amelyet az alábbiakban idézünk – július 8-án, Krakóban keltezték. Varga Béla magnószalagon válaszolt. A meghívó és a válasz szöveget, exkluzív közzétételre, Lukács János philadelphiai professzor adta át a Gondolat-jel szerkesztőségének.

Drága Tisztelendő Atyánk! Monsignore Varga Béla!

A balatonboglári lengyel gimnázium és líceum tanulói igazi meghatottsággal gondolnak a szép Balaton partján töltött iskolás évekre. Nagyon jól emlékszünk Rád is, Atyánk! Körülvettél bennünket szeretettel, és a rólunk való gondoskodásban nem ismertél határt. A vezetésed alatt álló balatonboglári plébánián több száz lengyel polgári és katonai menekültnek adtál biztos menedéket. Megóvtad a német táborokból megszökött francia, belga, holland és angol pilótákat. Ennyi év eltelte után is, mi mindnyájan Neked köszönjük iskolánk megszervezését és működtetésének lehetőségét a háború öt éve alatt. Nagyszerű tanulási és pihenési lehetőséget biztosítottál a számunkra. Lelkipásztorunk és tanítónk voltál. Ma is érezzük, hogy megfeszített erővel segítettel nekünk, s nem vetted figyelembe azt az óriási veszélyt, amely emiatt állandóan fenyegetett. Isten éltesen, erőben, egészségben! Tisztelettel és hálával adózunk ma Neked. Legnagyobb óhajunk, hogy találkozzunk

Veled, Atyánk, Balatonbogláron, az ott 1989. szeptember 14-15-én rendezendő megemlékező ünnepségen. Nagyon kérünk, ha teheted, légy velünk személyesen ezeken a napokon. Ha valamilyen oknál fogva mégsem tudnál velünk lenni, kérünk, szólj hozzánk néhány szót. Nagyon boldogok leszünk, ha legalább néhány élő szavadat hallhatjuk. Ha nem élő szóval, legalább magnetofonszalagról. Lelkiatyánk, tiszteletteljes köszönetünket küldjük Neked azért a szeretetért, mellyel körülvettél bennünket, és mindazért, amit értünk tettél. Fogadd sok szeretetből fakadó üdvözlésünket és a lehető legjobb kívánságainkat. Tisztelet és szeretet, megbecsülés és hála Neked. A balatonboglári lengyel gimnázium és líceum tanulóifjúsága. És ugyanitt közlik Varga Béla magnószalagra rögzítve küldött válaszát:

Kedves lengyel és magyar testvéreim! Nagy a bánatom, hogy betegségem miatt személyesen nem lehetek jelen a balatonboglári lengyel gimnázium ötvenéves jubileumán. Mégis innen, messzi idegen hazámból örömmel állok be lélekben és teljes szívvel az ünneplők sorába. Fülemben cseng a lengyelek nagy pátriárkájának, Sapiecha bíborosnak az üzenete: „A lengyel nép legnagyobb kincsét, jövőjének biztosítékát, hazánk ifjúságát bízunk gondviselő kezeitekre. Úgy sáfárkodjatok vele.” 1939. szeptember közepe táján Magyarország történelmében évszázadok óta először az ország északkeleti határán népvándorlás hullámai tornyosultak hirtelen. Olyan népvándorlá-

sé, amellyel szemben a magyarság nem támasztott akadályt, sőt, együttérzéssel fogadta az ország felé áradó menekülteket. Lengyelországból akkor férfiak, aggok, asszonyok, katonák, polgárok, hivatalnokok, munkások, keresztények, zsidók egyaránt menekültek. Hitler hadserege elárasztotta hazájukat; végül szeptember 17-én Sztálin hadserege is bevonult az akkori Lengyelországba. A II. világháború első áldozata Lengyelország volt. De másfajta áldozat, mint a múlt századok háborúi során. A zarnok célja ezúttal nem csupán egy ellenséges hadsereg legyőzése volt, hanem egy egész nemzet leigázása, meggyalázása, rabszolgasorba kényszerítése. A magyar nemzet jó része ekkor már érezte mindezt. Nemcsak a hagyományos lengyel–magyar barátság készítette a lengyel menekültek befogadását. Földrajzi és más adottságok következtében az akkori Magyarország sok minden vonalon kénytelen volt alkalmazkodni hatalmas német szomszédjához: ennek ellenére a lengyel menekültek iránti szimpátia, nemes érzelmekből fakadó befogadásuk a II. világháború tragikus és szomorú magyar történelmének egyik igen szép fejezetét alkotja. Más ország is volt, amelynek kormánya és népe a lengyel menekülteket beengedte. De távoli – francia és angol – szövetségesein kívül Magyarország volt az egyetlen ország Európában, ahol nemcsak hogy hely akadt a lengyel menekültek számára, hanem a befogadó ország gondozta és támogatta életszükségleteiket is, anyagiakat és szellemieket egyaránt. Balatonbogláron lengyel iskola, sőt gimnázium jött létre: így a magyarok gondoskodtak a lengyel gyermekek és a lengyel fiatalság erkölcsi és szellemi szükségleteiről. 1939 és 1944 között – a II. világháború vérzivatarai közepette és az állandóan növekvő német követelések ellenére – a magyarországi balatonboglári epizód, más hasonló jelenségekkel együtt, még inkább összeforrasztotta a magyar–lengyel barátságot. Ennek emléke a lengyel nemzet gondolatvilágában a mai napig él. Jóleső tudni, hogy ötven esztendő múltán a balatonboglári epizód megünneplése éppen a lengyelek soraiból indult meg. Én magam – egyszerű parasztok gyermeke – akkoriban plébános voltam Balatonbogláron, a Független Kisgazdapárt egyik országgyűlési képviselője. Máig is hálát adok a gondviselő jó Istennek, hogy rám ruházta ezt a kötelességet, hajlékot, anyagi és szellemi táplálékot nyújtandó üldözött és menekült testvéreimnek. Életem egyik legszebb, lelkiemben leggazdagabb fejezete volt ez. De egyedül én nem tudtam volna mindezt megtenni. Jó magyarok, barátok és az akkori magyar belügyminiszter, boldog emlékü Keresztes-Fischer és kollégái, nyíltan vagy burkoltan mellettem álltak, megsegítették munkámat, amelyet – minden emberi szimpátian belül – a Szentlélek illetett.

Ötven év óta kapok híreket, leveleket, néha újságcikkeket volt lengyel barátaimtól és hozzátartozóiktól. És most, amikor újból bizonyos párhuzam alakul ki a két nemzet történelmében, mily öröm és köszönet tölt el annak láttára, hogy az akkori események mily mélyen élnek továbbra is a két nemzet emlékezetében. Mintha csak zálogai lettek volna a két nép ma is kifejezett barátságának, összetartozásának és nem utolsósorban szabadságszerzetetének. Szent kötelességemnek tartom a történelem számára is – itt, hivatalosan, az ünnepség lelkeket emelő, melengető örömeiben – kijelenteni, hogy azok, akik ezt a szép központi épületet emeltük, nemcsak a háborús menekülteknek szántuk,

hanem minden idők lengyeljeinek. Lelki szemeink előtt lebegett a jövő, amikor ezt a területet és épületet tulajdonba veszik majd azok, akiknek szántuk – a lengyel ifjúság –, és benne időtlen időkig ápolják majd a lengyel–magyar barátság szent örökmécsesét. Ezt az álmot többen közülük vérükkel pecsételték meg Hitler rabságában. Ezen az épületen Sapiecha bíboros áldása nyugszik, megszentelve annak minden darabját. Mindörökké éljen a lengyel–magyar barátság! Viva Polska! Isten áldjon meg Benneteket!

D. M.: Arra kérlek Bogdan atya, gondolkodjunk el közösen a felidézett írások kapcsán a világháború és a vészorszak borzalmi között is megmutatkozó irgalomról. Talán meg fogsz lepődni azon a megközelítési módján ennek a kérdéskörnek, mely bármilyen naivnak és egyszerűnek tűnik, de amelynél meghatározóbbat, meg sem tudnék ezzel kapcsolatban felvázolni.

A magyar kis gyermekek talán elsőként azt az imádságot tanulják meg, amit jobbra csak egy étkezés előtti imának tekintünk. Nagy kapkodva elrecitáljuk, valahányszor asztalhoz ülünk, miközben szemünkkel már az előttünk álló falatokat vizsgálgatjuk. Pedig, mit is tettünk az ima szavaival? Vendéget hívtunk. Magát Jézust, de arra már nem igen gondoltunk, hogy Ő el is fogadja meghívásunkat. Ha pedig a társaságunkban, velünk, mellettünk ül, akkor szolgáló szeretettel kell, hogy fogadjuk. De hogy is kéne ezt tennünk, és hogyan tettek ők, a mi idősebb testvéreink, akiknek a történelem nehéz viharából sokkal bőségesebben jutott ki, mint a teli tányér ételből.

Bogdan Adamczyk: Bizony sokan voltak ők, a szolgálat emberei, a felebaráti szeretet hősei, akik életükben ezért, nem kaptak jutalmat és elismerést, az utókor sem emlékezik többségükre, s akikre a kortársaik még gondoltak, mára őket is lassan elfelejtik. A történelemben ritkán valósul meg, a „mondjátok el fiaitoknak!” Pedig a példa és a példakép nem nélkülözhető. Valóban kevesen és keveset tudnak erről az iskoláról is, amely abban az időben az egyetlen lengyel középiskola volt Európában. Azt pedig, hogy milyen légkör uralkodhatott ebben a líceumban a menekültek, a diákság és a befogadók, nevelők, tanáraik között, ezt az ötven évvel későbbi megható levélváltásból világosan kiolvashatjuk. Az ember legnemesebb, legnagyobb, és olykor a szeretet hősi fokban való gyakorlását is megkívánó feladata az életben, hogy a szolgálat útján járjon. Szent Maximilian Kolbe atya életének a mottója szerint: „...az Isten iránti szeretetből következik a felebaráti szeretete. Add felebarátodat Istennek és felebarátodnak Istent *az igazi szeretetet.*” Az Isten szeretete a felebarát igazi és őszinte szeretetének egyetlen forrása. Az idézett kor szentté avatott mártírja ifjúságától kezdve buzgón tanulta ezt a fontos és egyúttal nehéz igazságot, hogy az emberek közti kapcsolat leghelyesebb formája, melynek egyben az egyetlen lehetségesnek is kéne lennie, a szeretet. Megértette ennek a szeretetnek az értékét, meg a háború kitörését, a letartóztatását és az auschwitzi rabságot megelőző időszakban. A táborban ennek a magatartásának gyümölcseit nyerte el, mert ott is,

mindenki számára nyitott volt a szíve, hiszen az, aki igazán szeret – írta a *Szeplőtelen lovag* című munkájában –, nem korlátozza szívét csak magára, családjára, rokonaira, barátaira, munkatársaira, hanem megöleli az egész világot, mindenkit külön-külön, mert mindenki kivétel nélkül megváltott a Krisztus vére által, ezért természetesen mindenki testvér. Ezt érezték a magyarok is, amikor kitárt karral fogadták a lengyeleket, akár csak, mint az „unokatestvéreiket”. Őszinte szívvel, erős hittel bíztak a szeretet erejében és örökké tartó voltában. Állandóan új értelmet, új jelentőséget és mélységet keresve, tettek, amit hittek, annak a kedvéért, akiben hittek. Érdemes tehát tőlük nekünk is példát venni, szorgalmasan és kitartóan tanulni a Szeplőtelen Anya iskolájában, okosan használni az idő minden pillanatát, az órák minden percét. Az érkező Édes Jézust – akit, mint olyan gyermeki egyszerűséggel, fogalmaztat az imént, meghívtunk magunkhoz – nehogy ne vegyük észre. Őt, aki magával hozza az autentikus bölcsesség adományát. Azt az adományt, amelyet azután tovább is kell adni. Sapiecha bíboros kérése, egyben felszólítása megszívlelendő: „A lengyel nép legnagyobb kincsét, jövőjének biztosítékát, hazánk ifjúságát bízunk gondviselő kezeitekre. Úgy sáfárkodjatok vele.” Ezt tartották szem előtt a pedagógusok, nevelők, amikor arra irányították a rájuk bízottak figyelmét, hogy kuperodjanak le, abban a „speciális betániai házban” az oda meghívott Mester lábához, mert csak azokról, akik így cselekszenek, mondhatja majd Jézus, hogy a legjobb részt választották, amelyet nem is veszíthetnek el soha. A Szeplőtelen Szűz nagy kegyelméből élni, Jézus lábai mellett felnővekedni, miközben az életfeltételeket az Isten gondviselése biztosítja. A Szeplőtelen Szűz bátorítja a fiatalság mindenkori nevelőit arra, hogy továbbadják a tapasztalataikból szerzett tudást, miszerint a nehézségek a kegyelmek által viselhetőek csak el. Éppen ezért, ezek miatt a kegyelmek miatt is, hálát kell adni mindenért, mert a hálaadás újabb sok kegyelem forrása lehet. A hálaérzés a legkellemesebb az erények közül, de egyúttal a legnehezebb is. „A hálaérzés másodlagos megtapasztalás, mely meghosszabbítja az első benyomást, mint az öröm visszhangját, a megtapasztalt örömet, mint a boldogság felhalmozódását.”

Megvallom, melegíti a szívemet a levél, melyet ötven évvel később írtak honfitársaim, a valahai diákok. A hála kifejezése az. A háláé, amely olyan természetes és annyira szükséges, és egyszerű emberi érzés, amely pedig mégis tulajdonképpen az emberiség történetében, a kezdetektől napjainkig hiánycikk.

D. M.: Maximilian Kolbe atya, akire utalsz, beszél ilyen világosan a háláról és annak fontosságáról?

B. A.: Igen. Ahogyan a balatonboglári iskoláról kérdeztél, az ő életáldozata jutott azonnal eszembe, a háborúval és a vészorszakkal kapcsolatosan. Valóban elgondolkodtam mindazon, amit a háláról mondott, mert az illik a menekült sorsra ugyanúgy, mint az életünkre. Hiszen átutazóban vagyunk a Földön, útban az örök haza felé. Éppen ezért nem ajánlatos úgy berendezkednünk a világban, mintha ez lenne a végleges otthonunk. Annak a belátása követeli meg az emberi hálát, hogy elfogadjuk azt, hogy életünk minden pillanatában más emberektől függünk, bölcsességüktől, munkájuktól, jóságuktól és gondoskodásuktól, hogy mindent, ami az

élethez szükséges és értékes, azt ajándékba kapjuk. Végtelenségig lehetne sorolni a hála motívumait, amelyeket elfelejtünk. Szent Pál apostol is levele címzettjeinek szigorúan a lelkére köti: „Legyetek hálásak! Bármit tesztek, szóval vagy tettel, mindent az Úr Jézus nevében tegyetek, és adjatok hálát az Atyaistennek általa!” (Kol 3,17). A hála semmit nem vesz el a hálástól. Ajándék az, melyet másoknak nyújthat, semmit sem veszítve. A hála a kellemes érzésen kívül, hogy valamit kaptunk, mást nem ad, és nincs boldogabb és szerényebb erény, könnyebb és szükségesebb kegyelem, mint éppen Istennek, a közeli és távoli embereknek hálát adni, megköszönni az élet különféle ajándékait. A szeretettől irányítottan, mert a szeretet gyakorlására jól megtanították őket, barátságos lelkű és meleg szívű emberré nevelődtek, akik ötven év múlva is készek voltak hálásan viszonzni azt a szeretetet, melyben kamasz koruktól nevelték őket magyar barátaink.

D. M.: A két nemzet kölcsönös barátsága valóban hosszú múltra tekint vissza.

B. A.: A története ezeréves. A magyar és lengyel államok körülbelül ugyanabban az időben alakultak. Hasonló, de nem ugyanolyan körülmények és feltételek mellett. Közép-Európában évszázadokon keresztül azokat a területeket foglalták el, ahol a keleti és a nyugati civilizációk kereszteződtek. Mar ezek a feltételek és körülmények is befolyásolták és irányították a magyar és lengyel nemzet jövő sorsát. Ezek nagy mértékben forrásává váltak annak a csodálatos fenoménnek a nemzetközi kapcsolatokban, amit magyar–lengyel barátságnak nevezünk. Erről a barátságról sokat írtak, kifejezésre jutottak mindkét nemzet művészetében, irodalmában, történelmi munkákban és a publicisztikákban. Sőt, a magyar–lengyel barátság szilárd, de nehezen mérhető elemmé vált a Visztula és a Közép-Duna közt élő népek köztudatában. A XIX. századi költő, Arany János egyszer azt írta: „A magyar szívesen üdvözli a lengyelt, az ismeretség új, de a barátság régi.” A század lengyel publicistája, Stanislaw Worcell pedig ugyanezt a gondolatot a következőképpen fejezte ki: „Magyarország és Lengyelország két ősi tölgyfa, mindegyikük külön és önálló törzssel rendelkezik, de gyökerei szélesesen szétterülnek és összefonódnak a föld felszíne alatt, láthatatlanul összekapcsolódnak egymással. Innen van léte és frissessége az egyiknek, valamint élete és egészsége a másiknak.” Worcell gondolatait folytatva meg kell említeni a magyar–lengyel barátság történetében azokat a momentumokat, melyek jellemző és meghatározó szerepet játszottak. A régi Magyar- és Lengyelország történetét elemezve hasonló társadalmi szerkezetet találunk, hasonló politikai és szociális rendszert és közel azonos állami problematikákat, ezzel a dilemmával szemben szilárd centrális hatalom vagy anarchiává változó szabadság áll. Később a függetlenség elvesztése, a fogság hosszú évei, a szabadság elvesztése, a szabadságharcok, a külföldi száműzetések, a függetlenség jelszavai a két ország legtipikusabb politikai és szociális problémái közé tartoztak.

Ezen kívül a két ország gazdasági struktúrájában is vannak hasonlóságok. Magyarországot és Lengyelországot a múltban a gazdasági fejlődés gyenge dinamikája jellemezte: belső és külső kereskedelem, nehézipar, és ami ezzel jár, a városok gyenge fejlettsége. Amikor meg a középkorban a két országot lendületes gazdasági fejlődés jellemezte, ez

nem tartott sokáig. Jött a gazdasági regresszió, amely a feudalizmus végéig tartott, a XIX. század feléig. A két nemzet kultúrájában még feltűnőbbek a hasonlóságok. Függetlenül az idegen inspirációktól és a nyelvi és mentalitásbeli különbségektől, a lengyel és magyar kultúra formában és tartalomban a legközelebb állnak egymáshoz Közép-Európában. Ez vonatkozik az irodalomra, a szellemi kultúrára és a magatartásformákra. Például említhető a templomok, várak, nemesi kastélyok, városházák építészeti stílusa. A kultúrában is tapasztalhatók kölcsönös áthatások. A Kárpátok nem jelentettek akadályt, nem elválasztották, hanem összekapcsolták népeinket, és manapság még kevésbé választanak el minket, amikor már nem töltik be a határ szerepét. A közelmúlttól pedig a magyar–lengyel együttműködés még szorosabban fogja át a politika, gazdaság és kultúra minden területét. A barátságot szimbolizáló „két tölgyfa gyökerei” továbbra is egybenőve, összekapcsolódva alkotják az erős, tartós és hagyományos magyar–lengyel barátságot. Persze arról a körülményről sem szabad megfeledkezni, hogy Lengyelország életerős érdekei gyakran a magyartól eltérő irányúak voltak. Az akkori Lengyelország politikája a Balti-tengerrel és a keleti határral volt összekapcsolva, a magyar érdekeltségek pedig Dél- és Dél-Kelet-Európához fűződtek. Oda vezetett a magyar politikai expanzió, és onnan jött a halálos veszély a magyar állam létre. Hosszú fogság közelített mindkét nemzethez. Nem tartoznak közös nyelvcsaládhoz. Másképpen alakult nemzetünk államszervezete is. A barátságot a politikai uniók, a királyi családokon belüli házasságkötések és a közös szentjeink szilárdították meg. Ez a barátság ne legyen csak történelmi, és pusztán csak hagyományos, ne csak az ismert mondást ismételgessük: „Lengyel–magyar két jó barát, együtt harcol, s issza borát.”, hanem tegye kapcsolatainkat is éltetővé, gazdagítsa imáinkat és emelje Istenhez szívünket.

D. M.: Most megleptél ismét, mert nem valószínű, hogy ilyen gyorsan és szépen el tudtam volna én mondani mindezt.

B. A.: Hogy ne szégyenkezz, és ne dicséj emiatt érdemeimen felül, bevallom, ezt egy régebbi összeállításomból idéztem a *Tysiąc lat przyjaźni* alapján.

D. M.: De a lengyel–magyar kapcsolatokról beszélve nem lehet persze figyelmen kívül hagyni a konfliktushelyzeteket sem. Hadd idézzem ide nagy nemzeti költőnk fájdalmasan keserű kétségbeesését, amikor éppen a magyarok segítőkészségét akarták egy változott világ sötét erői befeketíteni, a párizsi béketárgyalások előtt szembeállítva a két népet. Illyes Gyula az 1946-os Válasz című folyóiratban kesereg erről, az ironikus Dialektika címmel. A lengyelek jóvátételi igényeinek – mit tehettem? – már örültem. Ez volt a pont az i-n, ahogy a franciák mondják. Ez volt a szerencsés plusz, amelytől egy alkotás jelkép lesz és – ahogy a művészek mondják – többet mond önmagánál. Igen, így már én is bűnös vagyok, így már én is fejet hajtok és megnyugszom. Jöhet, aminek jönni kell. A budapesti lengyel ügyvivő magyarázata következett. A kártérítés azért jár, mert 1939-ben néhány lengyel hadosztály Magyarország felé menekült. Befogadni befogadták ugyan őket, de felszerelésük azóta szőrén-szálán eltűnt. Mind a mai napig nem kaptak róla elszámolást. Hibátlan, klasszikus okfejtés. Valami mégis billen

benne? Az ügyvivő mélyen sajnálja, hogy a magyarok nem „fejtettek ki kellő propagandát” a lengyelek felé, hogy felvilágosítsák őket, tettek közben némi szívességet is nekik. Márványba ezt is. Íme a pillanat, amikor a mennyiség minőségbe csap át, a víz gőzzé forr, a gyászoló özvegy fölkacag. Az igazság és igazságtalanság egyensúly-játéka finomabb, mint a patika mérlege, titokzatosabb, mint a pohár peremén túldagadó s már-már lekívánkozó vörösboré. Ez volt a csepp, amitől parasztian szólva a pohár, költőien szólva pedig a teli szív kicsordul s az ember kutyajókedvében térdére csap. Mérj csak egy legyintéssel többet a bűnösre annál, amit pontosan megérdemel s az igazság menten átugrik az ő oldalára, most már holmi őrangyalként áll elébe; a bűnös már áldozat, a vádlott már üldözött. Így működik a lélek, de csodálatosképpen így működik a világ is. Így nyertem vissza lelkem egyensúlyát a világban a lengyelektől; nem tréfából mondom, hogy őszintén hálás vagyok nekik.

B. A.: De ezek a következő nemzedékeknel gyorsan feledésbe merültek! Például a közös sötétségből, amire a költő már akkor ráértett, egyszerre akart a két nép kilábolni 1956-ban.

D. M.: A poznani események előjátékai lettek az október 23-i budapesti forradalomnak. Az újabb magyar szabadságharcnak. 1956 egyik jelszava volt: Lengyelország utat mutat, csináljunk egy magyar utat!

B. A.: Amire pedig mi lettünk nagyon büszkék.

D. M.: Itt ülsz velem szemben a miskolci Nagy Boldogasszony minorita templom plébániáján, de mondjuk el az olvasóinknak azt is, hogy hogyan is kerültél ide?

B. A.: Jól van, kezdjük hát akkor egészen az elején. 1965. július 13-án születtem a Krakkótól 70 km-re délre fekvő Limanowa nevű kb. harmincötezer lakosú kisvárosban. Szüleim a környékéről származnak. Később Krakkóba költöztünk. Édesapám, bár földműves családból való, a Krakkói Kohászati Kombinátban dolgozott, mint fizikai munkás. Édesanyám háziasszonyként nevelt két fiútestvéremmel. Amikor felnőttünk, varrónőként helyezkedett el. A bátyám két évvel idősebb nálam, magyarul Györgynek hívják. Lelkipásztor ő is, világi pap. Öcsém, Pál, aki tizenhárom évvel fiatalabb nálam, nemrég céget alapított. Öt évvel ezelőtt nősült meg, a kislánya az én szép unokahúgom. Érdekességként említeném, hogy bátyámmal egyszerre szenteltek fel, és egyszerre volt a primiciánk is. Tanulmányaim első nyolc osztályát Krakkóban végeztem, ezután hároméves szakmunkásképző következett. (Szakmai végzettségem építőipari gépszerező). Középiskolai tanulmányaimat esti tagozaton folytattam. Lengyelországban ez szakképzés után mindössze három év. Dél előtt dolgoztam, délután, háromszor hetente, jártam iskolába. Érettségi után jelentkeztem Krakkóban a minorita rendbe. Az egyéves novíciátus után 1987 és 1991 között végeztem Krakkóban a teológiát. 1991. július 15-én jöttem Magyarországra. A rend magyarországi tartományfőnöke arra kérte a lengyel tartományfőnököt, hogy segítsen újjáéleszteni a minorita rendet. Két társammal érkeztünk Miskolcra, az 1990-

ben visszakapott rendházba. Rendtársaink nagy-nagy örömmel és szeretettel fogadtak. Még abban az évben tovább mentünk azután az Egri Szemináriumba. Magyar nyelvtanfolyam után még két évig teológiai tanulmányokat folytattunk. 1993. június 20-án Miskolcon szentelt pappá az egri érsek, Seregély István. Első állomáshelyem Nyírbátor, a körülbelül tizenötezer lakosú város volt. A lakosság egyharmada volt abban az időben katolikus vallású. Nyolc miséző helyet láttunk el a plébános úrral. Főnökömmel jól megértettük egymást, és testvériesen osztoztunk a feladatokon. Másfél évig, 1995 januárjáig szolgáltam itt, ezután újból Miskolcra helyeztek. Kezdetben káplán, majd később plébános lettem. Szolgálatom alatt indítottuk el a plébánia újságját, amely kezdetben csak az egyházközség életét-híreit mutatta be, később a minorita plébániák lapjává nőtte ki magát, olvasható lett Miskolcon kívül a nyírbátori és egri hívek számára is. Soha sem gondoltam volna, hogy újságot fogok írni és szerkeszteni, valamint könyveket adok ki, és nem is az anyanyelvemen. Példaképem ebben is Maximilian Kolbe atya. A szó hatalma. Verbum Dei caro factum est. Tőle tanultam, életművére figyelmesen, hogy milyen nagy súlya van a misszióban a média kommunikációs lehetőségeinek is. Könyveim magyarországi tartózkodásom idején íródtak, jelentek meg. Az első Miskolcon, 2002-ben. *Ferences lelkiiség* a címe, ami természetesen a magam ferences életeszményét is tükrözi. A másodikat egy évvel később adtuk ki, Pap vagy te címmel. Azokat az írásaimat gyűjtöttem egybe, amelyek a már említett kiadványokban – *Miskolci Értesítő, Hírlevél, Egri Levél, Minorita-értesítő* – láttak napvilágot. Talán ezek is mutatják, hogy az eddig itt töltött tíz esztendő milyen fontos volt az életemben. Lengyelországban – mint krakkói – már korán megtanultam Szent Hedviget, aki Nagy Lajos király második leánya volt, és lengyel királynő lett, tisztelni és becsülni. Hazámban, már sokkal azelőtt, hogy II. János Pál pápa szentté avatta, szentként tisztelték. Kapocs volt személye a magyar és a lengyel nép közötti barátságban. Szinte természetes tehát, hogy Magyarországra kerülve kutatni kezdtem ennek a kapcsolatnak más sajátos vetületeit is. Hiszen már a kereszténység felvétele is egy időben történt. Ne feledjük, hogy Szent Istvánnak a pápa által adományozott koronája is eredetileg a lengyel fejedelem számára készült. Az Árpád-házi királyok idején több lengyel herceg vett feleségül magyar királylányt, akik nem hoztak szégyent országukra, nemzetükre, származásukra. Közülük többet boldoggá és szentté avatott az egyház. A magyar trónkövetelő hercegek is a közeli Lengyelországban „húzták meg” magukat. Ottani menedékükből figyelve a magyarországi eseményeket, hogy visszatérhessenek. Külön kiemelném a történelem során kialakult magyar–lengyel perszonaluniót, ami Nagy Lajos magyar király idején valósult meg első ízben, aki édesanyja révén örökölte a lengyel trónt is. De megemlíthetjük I. Ulászló lengyel királyt, akit meghívtak a magyar trónra. Kár, hogy ez a sikeresnek induló összetartozás a szerencsétlen kimenetelű várnai csatával és a fiatal király halálával véget ért. De megemlíthetjük Báthory István erdélyi fejedelmet is, aki dicső királya volt Lengyelországnak is. Az uralkodókon kívül a két nép között is állandóan létezett kapcsolat, rokonság és ismeretség. Lengyelország hármass felosztása után azok, akik nem akartak idegen nagyhatalmak igája alá kerülni, Magyarorszá-

ra menekültek és itt találtak megélhetésre, második hazára. Közülük sokan elmagyarosodtak, asszimilálódtak. Csupán idegen hangzású neveik, a szóvégen a „-szki”, „-szky”, „-cki” és hasonló végződéssel idézi fel lengyel származásukat.

D. M.: Nem tudom, értesültél-e arról, hogy Miskolc mindeddig legnagyobb születjének, a klasszikus magyar költőnek, Zygmunt Krasiński *Pokoli színjátéka* magyar fordítójának, Szabó Lőrincnek édesanyja is lengyel menekültek leszármazottja, Panyiczky Ilona. A költő nagy összefoglaló életmeditációja, a *Tücsökzene* idézi fel az anya visszaemlékezését ősei földjére, szabadságszeretetére, felidézve a lengyelek szent énekét, amely egy kicsit a mi *Szózatunkra* emlékeztet:

Anyám dalolt. Legtöbbször szomorú szövegeket. A megfagyott fiú szívzaggató volt, s édes-kedves a fekete tóban fürdő kis kacsá. De a legjobban az tetszett, ahogy a Lengyel Himnusz – szinte lobogott, mikor azt énekelte: oly üdén szárnyalt a hangja, s oly szomorú fény ragyogta be, hogy szívem reszketett, s bár azt se tudtam, kik a lengyelek, letérdeltem (így biztosan nagyobb foganatja lesz!): háromszor csapott égig a hang, a szent oltár előtt, a térdrehullásnál, s amikor Őt, Istent kértük: „Szabad hazánkat, óh, add vissza nekünk!...” S hogy a zokogó ima elnémult, csend lett, nagy szünet. Ez után csak hallgatni lehetett.

És belesírja ebbe a gyermeki emlékébe a költő a nemzet megalázottságát az orosz megszállás idején. „Legfájdalmasabb zeneszám a lengyel himnusz volt csakugyan; még inkább az lett számomra, amikor ezt a verset írva ’46-ban a saját helyzetünkre gondoltam. A verset Nyíregyházán egy parasztpárti gyülekezetben felolvastam. Tudtam, hogy közben könnyek gyűltek a szemembe, de azt hittem, senki nem látja. Tévedtem. Évek múlva egy ottani ember, nevét már nem tudom, megsúgta, hogy ő látta azokat a könnyeket.”

B. A.: A két katolikus nemzet történelmében a reformáció, különbözőképpen hódított teret. Magyarország földrajzi és történelmi helyzetnél fogva, itt jelentősebbet, mint Lengyelországban, amely meggyőződéses katolikus maradt a mai napig. Ezen a kommunista rendszer sem tudott változtatni, így jelenleg Lengyelországban a lakosság 93%-a katolikus, míg Magyarországon csak kb. 60% vallja magát annak. Összegezve

mindezeket, nyugodtan állítható, hogy a két nép történelme, vallása és mentalitása közös, lelki világának rokon vonásai vannak. Nagyon jó az, ha két nép egymás között testvéri szívre talál. Mi lengyelek nemcsak barátoknak, hanem rokonoknak is tekintjük a magyarokat, akiket brataneknek (rokonnak, unokatestvérnek) nevezünk, és így is szeretünk. Én a béke embereként jöttem hozzátok, hisz a ferencesek köszöntése is „Béke és áldás.” „Pax, et bonum!” Kezdetből fogva igyekeztem kizárni az esetleg ellentéteket kiváltó okokat, és így megszűnt, azaz létre sem jöhetett maga az ellentét. Ugyanakkor nem hagyhatom figyelmen kívül azt a tényt, hogy én a Minorita Rend tagja és papja vagyok, engem ez kötelez. 1993-ban tíz évre szegődtem arra, hogy a magyar minorita rendtartományban fogom a rend érdekeit szolgálni. Azóta, bár az idő letelt, de feletteseim úgy döntöttek, hogy továbbra is maradnom kell. Bár megvallom, nagyon vágyódom haza, Lengyelországba, de kötelez az engedelmesség, alá kell vetnem akaratomat rendem irányítói döntéseinek. Ezért tehát maradok, és igyekszem a Jóisten és a hívek egyszerű, szerény és hűséges szolgálója lenni. *(Végül is örökre itt maradt, végső nyughelye a Miskolci Minorita Nagyboldogasszony Templom altemploma lett. – D. M.)*

D. M.: A pap, alter Krisztus. Ilyen minőségemben is tisztelünk, szeretünk, és hálások vagyunk nemcsak Neked, de érted is a mennyei Atyának, hogy a meghívást, küldetést elfogadtad hazánkba. Sőt előljáróidnak is, hogy nem rendelte vissza a megbeszélte idő leteltével, Remélem, hogy nem vendégnek érzed már itt magad, hanem második otthonodnak is tekinted ezt a várost, és megszeretted a magyar népet.

B. A.: Tudod, hol zártam nagyon mélyen szívembe a Te honfitársaidat? Aradon. Ott a kisebbségi sorsban élők között. Csiszoltam is minden módon a magyar tudásomat, akkoriban még sokkal inkább. A templom az a hely, ahol ők, akik az anyaországtól elszakítottan kénytelenek élni, az anyanyelvükön hallgatják a szentmisét, a prédikációt, éneklük a népénekeket. A Boldogasszony Anyánkat, a második magyar himnuszként gyakorta könnyes szemmel. Komolyan gondolják a hazaszeretetet, fájdalmat éreznek a hazájuktól őket elválasztó határok miatt. Milyen meghatóak a nemzeti ünnepek alkalmából, hosszú kitaró lelkesedéssel előkészített, lebonyolított események. Akkor a haza vendégének érzik magukat, és egyben a hazát látják vendégül. Édes Jézus légy vendégünk – kezdted, s hogy ezt hogyan is kell, lehet egészen szó szerint érteni? Karácsonyos beszélgetéskötethez kérted az interjút, legyen hát valóban annak szellemében is a befejezés. Valamennyien szeretnénk, ha életünk minden napja karácsony lenne. S, hogy valóban az lehet, azt beláthatjuk, ha arra az éjszakára emlékezünk, melyen Szent Ferenc atyánk hívta meg a neki készített parányi jászolba az Édes Jézust, miközben az Édes Jézus az oltáránál vendégelte meg őt. Kegyes Megváltónk, Aki nagyon szerette övét, és nagyon szereti övét, és a világ végezetéig szeretni is fogja, a feledékeny emberiség, az ember számára megalapította az erre a szeretetre emlékeztető Szentséget, a Szeretet Szentségét – az utolsó vacsorán –, az Eucharistiát, „éhes lelkünk táplálóját”.

A szent hagyomány szerint a jászol melletti oltáron, ahol a szentmisét mutatták be, amikor a kenyér Krisztus testévé, a bor pedig vérévé változott, a jelenlevők csodálattal

pillantották meg a jászolban egy édesdeden szunnyadó kisdedet. A szent karjába vette a csecsemőt, míg a Krisztus testévé változott kenyérrrel táplálkozott, a megrendülten körülállókkal együtt, fogadva szívébe az Isten első karácsony éjszakán megváltásunkra, mennyből leszállott Fiát. Édes Jézus, légy vendégünk. Lám csak, milyen szép kép ez! Azt illusztrálja, a mi Urunk elfogadja a meghívást, és mint földi életében is tette, betért barátai, de a farizeusok, tehát ellenségei házába is. Mert mindenkit egyformán szeret. A különbség abban van, hogy az ember, hogyan szereti viszont Őt, „aki előbb szeretett”? Mennyire veszi komolyan Isten meghívását a „Krisztus nevével ékesített” keresztény életre, és mennyire tartja komolynak azt a meghívást, melyben élete társául kéri Jézust, meghívva, hogy vegyen öröklakást nála. Édes Jézus, légy vendégünk halálunk órájáig, és utolsó útravalónkként kísérv át bennünket az „Atyád házába”, melyben helyet készítettél nekünk, és amelyben sok lakóhely van. Az ilyen igaz hitben és szeretetben élték a keresztény remény életét a történelmi tragédiák közepette ők, akikre emlékeztetnek az írárok, melyeket a beszélgetés bevezetőjében adtál közre. „Mindörökre éljen a lengyel–magyar barátság! Viva Polska! Isten áldjon meg Benneteket!” – csak toldjuk meg, még ennyivel: „És Benneteket a késői utódokat is.”

D. M.: Bogdan atya, ezt nagyon szépen mondtad. Kívánjuk is így, végszóként, együtt, hogy úgy legyen! Amen!

2011. augusztus 20: Isteni Irgalmasság Oltárszentelés és ereklye-elhelyezés. A krakkói Jan Zajac segédpüspök, az Isteni Irgalmasság Bazilika igazgatója II. János Pál pápa 1981. május 13-i merénylet során átvértett fehér reverenda ereklyét hozta. Bogdán atya kezében Szent Fausztina ereklye.

(Dobos Klára felvétele)

MIRÁK KATALIN

„Ne féljen Böröcz, magát az Isten nem engedi meghalni!”

Berkesi András államvédelmi őrnagynak, akitől az alcímül írt mondat származik, ezúttal igaza volt. Böröcz Sándort, a letartóztatott, a vizsgálati fogság alatt kihallgatásokkal agyongyötört, egy ízben a börtöncella fala elé állított s nyolcvan-négy órára „ottfelajtott” evangélikus lelkészt nem engedte meghalni az Isten. Sem ott és akkor – 1948 őszén a börtöncellában –, sem a szovjet munkatáborokban, ahol több mint hat évig raboskodott. Megőrizte, hazahozta, s hosszú életet adott neki. Tizenöt éve jött a hír: Böröcz Sándor 2006. december 25-én, karácsony ünnepén eltávozott a földi létből.

Sándor bácsit személyesen nem ismertem. Nem tudhatom, milyen férj, milyen apa volt, nem ültem vele egy asztalnál, csak lányától hallottam, hogy az „öregfiú” a gulág óta csak a tűzforró levest volt hajlandó megenni... Nem ültem a szószéke alatt, nem hallgattam missziói igehirdetéseit, de nem voltam cella- és fogolytársa sem. Csupán rendkívüli sorsának néhány részletét ismerem.

TEKNŐ MELLŐL AZ ÁVH-RA

Tudom – mert ő maga 1995-ben a Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, akkor lendületesen működő egyháztörténeti szakcsoportjának készülő interjúkötete számára (Nem voltam egyedül címmel jelent meg) részletesen elmesélte –, hogy 1913. március 16-án született a Vas megyei Borgátán. Több testvére gyermekként meghalt, de ő, miként a mesebeli legkisebb, a földművescsalád kilencedik gyermekeként életben maradt, és sokra vitte: pap lett belőle.

A soproni evangélikus teológia elvégzése után 1938 szeptemberében a győri Öregtemplomban Kapi Béla püspök lelkészé szentelte.

A következő öt évben segédlelkészként – „száraz káplánként” – nyolc dunántúli gyülekezetben szolgált. 1943-ban feleségül vette Szentgyörgyi Horváth Idát, házasságukból három lányuk

Böröcz Sándor

született. Esküvőjük után két nappal, 1943. február 11-én püspökétől missziói lelkészi kinevezést kapott. Körömdre költöztek, szórványterületéhez harminc falu, hat istentiszteleti hely tartozott.

Tudom – mert emlékiratában leírta –, hogy 1948 augusztusában egyhetes lelkészi evangelizációra utazott Uraiújfaluba, s közben 19-én meglátogatta apósát Vadosfán. Épp a verandán, egy teknő mellett ült, és az az évi bőséges máktermést tisztította – mindig is „gyakorlati embernek és teológusnak” vallotta magát –, amikor „megjelent két fiatalember felhajtott kabátgallérral, mint a régi filléres regényekben a detektívek. Pisztolyt szegeztek rám: »A népköztársaság nevében letartóztatjuk, felszólítjuk, hogy amennyiben megpróbál ellenállni vagy szökni, azonnal leöljék.«”

Majd beültették a ház előtt várakozó katonai dzsipbe... és Böröcz Sándor hosszú útra indult.

A nagy utazás első állomása a szombathelyi börtön 1-es cellája volt. Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) szombathelyi kirendeltségét 1947 decembere óta Berkesi András vezette, akit épp Böröcz letartóztatásának napjaiban rendelték fel Budapestre, és az ÁVH II/2. Alosztály vezetőjévé neveztek ki. Az államvédelmi őrnagy, aki 1956 után huszáros vágással jelentős pályamodosítást hajtott végre, és elv-, cella- és bajtársának, Kardos Györgynek, a Magvető Kiadó igazgatójának a védőszárnyai alatt a Kádárkorszak egyik legnépszerűbb krimiírója lett, 1945–50 között a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályán – a hírhedt Katpolon – szolgált. A katonai elhárítás területén vizsgálótisztként háborús bűnös, népellenes, demokráciaellenes és összeesküvés ügyek nyomozásában vett részt. Ő irányította a „Hadvári-féle kémbanda szombathelyi vonalának” az őrizetbe vételét s így Böröcz Sándor letartóztatását is, aki a vád szerint az összeesküvő társaság „sejtvezetője” volt.

A lelkészt Szombathelyről Budapestre vitték. Folytatódtek a kihallgatások, előbb a Bartók Béla út 24–26.-ban, a Katpol központjának pincebörtönében, ahol a vizsgálati eljárást Berkesi őrnagy vezette. Aztán 1948 egy ködös októberi estéjén átszállították a Vilma királyné út (ma Városligeti fasor) 34–36.-ba, a Budapesten működő szovjet állambiztonsági szervek

egyik börtönébe. A lelkész napokig nem tudta, hol van, csak a kinti zajokból sejtette, hogy a Fasorba került: „A külvilággal csak a közelben lévő fasori evangélikus templom harangjai kötöttek össze.” Negyvenkét napot töltött ott, egy fogdaügynökkel összezárva egy hajdani kecskeólbán.

ÍTÉLET VÁD NÉLKÜL

1948 ádventjében zárt páncélkocsiba tették, és az ausztriai Baden bei Wienbe, a kelet-európai szovjet elhárító főparancsnokság és a szovjet katonai bíróság központjába szállították. Itt a szovjet hadbíróóság 1949. február 24-én negyedszázadnyi, javító munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte: „Egy tört magyarsággal beszélő tolmács segítségével hallgattak ki és ítélték el. Hogy mi a vád ellenem, azt nem közölték, csak a paragrafusokat, az 58. paragrafus 2., 6., 9. és 11. pontja értelmében négyszer 25, azaz 100 évet kaptam. Ennek »természetesen« csak egy részét, 25 évet kellett (volna) leülnöm.”

Badenből fülkés rabszállító vitte Neukirchen börtönébe, majd marhavagonba zárva Lvov (Lemberg) következett. Az ottani elosztótáborból ismét vonatra tették, és irány a Szovjetunió. Politikai elítéltként – azaz nem hadifogolyként vagy málenkij robotosként – került a Gulag táborrendszer három leghírhedtebb körzetének egyikébe, az északi sarkkörön túli Vorkutára. 1949 áprilisától 1955 januárjáig a vorkutai VII-es számú munkatáborban raboskodott, és az ottani szénbányában dolgozott.

Miután 1955. január végén kiállították a szabadulólévelét, előbb egy úgynevezett feljavító táborba vitték társaival együtt. „Feltápláltak, megerősítettek bennünket, hogy ne kelljen »élő csontvázként« hazajönnünk” – mondta. Aztán Moszkvába, majd Mordóviába, a Szovjetunió egyik autonóm területére szállították.

1955. november elején érkeztek magyar földre. A nyíregyházi szűrőtáborban a szovjet szervek átadták őket az illetékes magyar belügyi hatóságoknak, amelyek az egyik csoportot hazaengedték, a másikat azonban magyarországi börtönökbe irányították. Böröcz Sándor számára is folytatódott a rabélet, előbb a jászberényi börtönben, majd a budapest-kőbányai Gyűjtőfogházban, ahonnan két nappal a magyar forradalom leverése előtt, 1956. november 2-án szabadult ki.

KETTŐS PASSIÓTÖRTÉNET

Tudom – és nem csak Böröcz Sándor visszaemlékezéseiből –, hogy a szenvedés mennyi foka mellett sokak, papok és világiak, életre szóló élménye lett egyfajta lágerbeli valódi ökumené megélése. Rabtársaihoz hasonlóan Böröcz Sándor sem tudta soha feledni a hosszú vonatút gyötrelmeit, a tábor embertelen munka- és életkörülményeit, a megalázottság állapotát, a testi és lelki kiszolgáltatottságnak a szabadságban élők számára szinte elképzelhetetlen mélységeit. De sok társához hasonlóan mindezt ő is Isten kezéből fogadta, s elviseléséhez nemcsak a hitéből merített erőt, de a táborbeli keresztyének-keresztények sorsközösségéből is.

Tudom – mert Böröcz Sándor az életinterjúban ezt is elmondta –, hogy hazatérése után családjával együtt keserű sors várt rá. Míg a sarvasi evangélikus árvaházban

éltek, a szarvasi gyülekezet részvétét, támogatását és szeretetét élvezték, de 1958 őszén „minden megváltozott”. Miután megszűnt az árvaház, Vadosfára költöztek. Nagy szegénységben éltek, mert Böröcz Sándor magán hordta a börtönviselt – hazaáruló – pap láthatatlan bélyegét. Még fizikai munkát is nehezen kapott.

Saját egyháza nem merte őt vállalni, teljesen félreállították. Káldy püspök – hajdani teológustársa – évtizedeken keresztül nem létező személyként kezelte. A lelkeszi szolgálatba nem térhetett vissza, de más egyházi beosztást sem kaphatott. Mellőzését egyfajta „egyházi átokként” élte meg. Kitaszítotttsága 1989-es, illetve 1992-es rehabilitációjáig tartott. „Kettős passiótörténetét” 1995-ben így összegezte: „Soha nem szabadna megtörténnie annak, hogy az egyház a világ intésére emelje fel vagy lökje mélyre saját tagjait. [...] A fizikai verést felfogta az Úrjézus, a másodikra meg annyira megedzett az elsővel, hogy természetesnek vettem: engem csak szekercével lehet megsérteni. Látzólag mégis a második passió a nehezebb, mert az a sírig megmarad. Hazám fizikai sebeket adott, egyházamtól lelki sebeket kaptam. A felrepedt bőr behegedt, de az utóbbiak csak testem elmúlásakor múlnak el.”

Egykori rabtársa, Olofsson Placid atya 2016. december 23-án lett százéves. Böröcz Sándornak nem adott az Úristen ilyen hosszú életet, de emlékezete éljen közöttünk ma is.

ZSUGYEL JÁNOS

2021-ben emlékezünk a Várad i Biblia kiadásának 360. évfordulójára

A Magyar Bibliatársulat Alapítvány helyszíni konferencia keretében készült a megemlékezésre, amely kiváló alkalmat kínált a magyarországi és romániai bibliaterjesztéssel foglalkozó szervezetek közötti kapcsolatok erősítésére is.

A magyar nyelvű protestáns bibliafordítás, a *Károli Biblia* felülvizsgálatát I. Rákóczi György fejedelem még 1638-ban rendelte el. A bibliai szöveg javítását, valamint jegyzetekkel és magyarázatokkal való ellátását követően nyomtatása 1657-ben kezdődött az e célra alapított nyomdában, azonban befejezése ellehetetlenült Várad 1660. évi ostroma miatt így a nyomdai munkálatok lezárására 1661-ben Kolozsváron került sor

Szalárdi János *Síralmas magyar krónikának kilenc könyvei* című művének III. könyvében beszél el Várad ostromának történéseit. A mintegy két hónapos, állandó török támadások után a számban erősen megfogyatkozott magyar harcosok a vár feladásával kapcsolatos tárgyalások során elérték a békés elvonulás lehetőségét. Az egyezés részletei tartalmazták a *Várad i biblia* nyomtatásához szükséges nyomdai eszközök és anyagok biztonságba helyezésével kapcsolatos intézkedéseket is. A törökök biztosították ugyan a Debrecen felé elvonuló várvédőket arról, hogy holmijaik egy részét biztonságban a várban hagyhatják, de utóbb ezt a vállalásukat csak részben teljesítették:

„Azon következő éjszaka a jancsárok a prédálásnak esvén, valahol mi helyek, rekeszek, boltok, pincék volnának, mind felverték, s mindent felpredáltak vala, az egy bolton kívül, melyben a tipgráfa, ahhoz tartozó eszközök és bibliai félnyomatásban való exemplárok valának, melyet is még tőlök a vezér nagy nehezen marasztaltatott és oltalmaztatott vala.”

Így veszett oda a várvédők hátrahagyott vagyonának zöme, de erre a sorsa jutott a várad i káptalan felbecsülhetetlen értékű oklevéltára is. Csak közvetett információ maradt fenn arról, hogyan és hová szállították el a nyomdai berendezéseket, mivel a nyomdai munkálatok irányítója, Szenci Kertész Ábrahám is Debrecenbe ment először. De 1661 tavaszán már Kolozsvárott működött a nyomda. Korabeli források sze-

rint másfél ezer példányt sikerült forgalomba hozni. Az akkori technikai és pénzügyi feltételek alapján 1.500 példány kinyomtatása is kivételes teljesítménynek tűnik, jelenleg mintegy kétszáz példányra lelhető fel.

Az ez év őszi megemlékezés a romániai bibliatársulattal történő együttműködéssel valósult meg. A romániai bibliatársulat mind a román, mind a magyar nyelvű bibliaforgalmazást végzi, ez azonban nem az egyedüli indoka a Várad Biblia kiadására történő közös emlékezésnek. I. Rákóczi György fejedelem szívügyének tekintette, hogy az evangélium üzenete eljusson Erdély román anyanyelvű nemzetiségéhez is:

„A fejedelem támogatásával jelenhetett meg az 1648-ban nyomtatott román nyelvű Újszövetség is. A kötet ajánlása a fejedelemhez szól, a címlap versoján a fejedelemi címer található. A fordítónak adott támogatásról Rákóczi így intézkedik 1644. augusztus 24-én fiához írt levelében: 'Az mely oláh pap [egy Sylvester nevű szerzetes] az új testamentumot oláh nyelvre fordította, adasd ötven forintot neki, posztót egy dolmányynak válót, de ezt is püspök uram [Geleji Katona István] kezében adasd édesem.'” (Kurta József: A Várad Biblia története, Királyhágó melléki Református Egyházkerület, 2002. 10.old.)

Kihelyezett ülést tartott Nagyváradon a Magyar Bibliatársulat Alapítvány kuratóriuma

A 360 éves Várad Biblia ünneplésébe bekapcsolódott Magyar Bibliatársulat Alapítvány is, amikor elhatározta, hogy kihelyezett kuratóriumi ülést tartott Nagyváradon a Királyhágómelléki Református Egyházkerület 2021. szeptember 11-én és 12-én ez alkalomból megrendezésre kerülő tudományos konferenciájához kapcsolódóan. Az alapítvány 12 alapító felekezetét képviselő kuratóriumi tagok pénteken délután érkeztek a városba, ahol a Partiumi Keresztény Egyetem kollégiumában szálltak meg. Aznap este lehetőség nyílt a várad vár szabadtéri színpadán bemutatott misztériumjáték megtekintésére, mely a várad vár 1660. évi ostromának és az akkor itt nyomtatott Biblia megmentésének történetét dolgozta fel zenés-táncos formában. A mozgalmas előadást a szereplők és a közönség közös éneklése zárta le. A nyárvégi hangulatú este felemelő pillanatai voltak, amikor több száz torokból hangzott fel a 25. zsoltár: „Szívemet hozzád emelem/ és benned bízom Uram.”

A romániai időzóna egy órás eltérése miatt rövidnek tűnő éjszakát követően a szombati kuratóriumi ülés nyitó áhítattal kezdődött, melyet a vendéglátó reformá-

tus egyházkerület nevében Forró László püspökhelyettes tartott. Ezután került sor az idén elkészült – eredetileg 1908-ban kiadott – Károli Biblia mai helyesírás szerint revideált kiadványának bemutatására. Bár a nyomdai nehézségek miatt a kötetet nem lehetett résztvevők kezébe adni, szövege abibliamindenkie.hu honlap segítségével bemutatható volt.

A délutáni kuratóriumi ülésen online konferenciát tartottak a Romániai Bibliatársulat képviselői részvételével. A résztvevők kölcsönös megértését a bibliaterjesztés iránti elkötelezettségen kívül szakavatott tolmácsolás is segítette. Gáncs Péter püspök alapítványi elnök, illetve dr. Pecsuk Ottó titkár beszámoltak az alapítvány által végzett bibliafordítási és -terjesztési tevékenységről, míg a Romániai Bibliatársaság elnöke, Daniel Zikeli evangélikus püspök és Emilia Iorgandopol főtitkár a romániai szervezet tevékenységéről adtak tájékoztatást. Dr. Zsugyel János, az alapítvány pénzügyi gondnoka tömören ismertette a Váradi Biblia elkészültének előzményeit, valamint I. Rákóczi György fejedelem szerepét az első román nyelvű újszövetség 1648. évi kiadásában.

A nagyváradi látogatás záró aktusaként a kuratóriumi tagok a helyi evangélikus gyülekezet által szervezett koncerten vettek részt, ahol a Magyarországi Baptista Vox Nova és a nagyváradi Dávid férfikar közös hangversenyének élményével gazdagodtak. A két napos látogatás során a vendéglátók képviseletében Vinczéné Pálfi Judit esperes asszony gondoskodott a rendezvény zökkenőmentes lebonyolításáról.

(Az írás a Magyar Bibliatársulat Alapítvány hírlevelének ez évi számaiban megjelent hírek szerkesztett változata)

Emlékoszlopot állítottak Erdélyi Zsuzsannának és adatközlőjének

Ebben az évben emlékezünk a 100 éve született Erdélyi Zsuzsanna (1921–2015) néprajztudósra, a Magyar Művészeti Akadémia néhai tagjára, az archaikus népi imádságok felfedezőjére, aki 1968 decemberében a Somogy megyei Nagyberényben – gyűjtőúton járva – találkozott a 98 esztendőes Babos Jánosné, szül. Ruzics Rozáliával (Rozi nénivel), aki egy „ismeretlen hosszú szöveget mondott. Imának nevezte, melyet kicsi leány korában édesanyjától tanult.” (Az idézet a híres *Hegyet hágék, lőtöt lépék* gyűjteményből, Erdélyi Zsuzsanna lelkes, lendületes, megindítóan szép bevezető tanulmányából származik.) Az MMA Népművészeti Tagozata különleges emlékművet állíttatott e közös kultúrkincsünk megismertetőjének és továbbadójának.

Erdélyi Zsuzsanna

Ez az említett találkozás végleg eljegyezte őt a néprajzzal, mert mint folytatta: „E szöveg számtalan problémát vetett fel, hosszú könyvtári kutatásra késztetett. Megnyugtató megoldást nem hozott. Az eredménytelenség az írásbeliség területéről a hagyomány világába vitt. Oda, ahonnan az ima elindított, az öregek közé: 1969 őszén terepre mentem.”

Ruzics Rozália születésének 150., a „Hegyet hágék...”, azaz az elsőként kiadott, Erdélyi Zsuzsanna által gyűjtött és szerkesztett archaikus népi imádság gyűjtemény kéziratának 50. évfordulója szintén ebben az esztendőben van, ami arra készítette a Magyar Művészeti Akadémia Népművészeti Tagozatát, hogy elsőként állítsanak együttes emléket a gyűjtőnek és ismertté vált adatközlőjének. A fából faragott emlékoszlopot Nagyberényben állították és avatták fel 2021. október 1-jén.

Az emlékmű átadási ünnepségén Tóth András Károly, Nagyberény polgármestere köszöntötte az egybegyűlteket, köszönetet mondva a Magyar Művészeti Akadémiának. Dr. Barna Gábor prof. emeritus, Erdélyi Zsuzsanna-díjas néprajzkutató szakmai méltatását Szatyor Győző akadémikus olvasta fel.

Az átadó beszédet dr. Kucsera Tamás Gergely akadémikus, a Magyar Művészeti Akadémia főtitkára mondta, aki személyes hangú történetek felelevenítésével idézte meg Erdélyi Zsuzsanna alakját, személyiségét. Beszéde végén úgy fogalmazott: egy olyan néprajzi, tudományos eseménynek állítanak most emléket, amivel Nagyberény felkerült az európai, keresztény kultúra világtérképére.

Dobozy Borbála akadémikus, Erdélyi Zsuzsanna lánya a család nevében és képviselőként mondott köszönetet az alkotásért, felidézve, mennyire fontos szerepet töltött be édesanyja életében a nagyberényi asszony, Rozi néni, neki köszönhetően lett „megszállott” munkájában, mely élethivatássá vált.

Az emlékművet Tóth András Károly polgármester, dr. Kucsera Tamás Gergely főtitkár, Dobozy Borbála és az alkotók: Kékedi László, az MMA Népművészeti Tagozata vezetője és Szatyor Győző akadémikus közösen adták át.

Az avatási ünnepségen többen is közreműködtek: Jánosi András és zenésztársai Erdélyi Zsuzsanna munkásságához is kötődő (Lajtha Lászlóval közös) népzenei gyűjtemésekből muzsikáltak – Tendli Pál és Csejtei István dallamait. Barabás Balázs népzeneész, az Óbudai Népzene Iskola munkatársa az Erdélyi Zsuzsanna által Nagyberényben gyűjtött első archaikus népi imádságot mondta el. Juhász Zoltán akadémikus pedig a somogyi tájak archaikusabb népzenei kincséből szólaltatott meg dallamokat hoszúfúruján.

Az emlékmű leírása

Az emlékmű egyik része két egymásra hajló tulipán, amelyből a magasabb jelképezi a 100 éve született Erdélyi Zsuzsanna néprajztudóst, a kisebbik tulipán forma pedig az akkor 98 éves Babos Jánosné született Ruzics Rozáliát, akitől 1968. december 17-én először hallott és jegyzett le archaikus népi imát. A faragott alkotáshoz egy festett-faragott tábla is készült, Szatyor Győző népi iparművész, az MMA rendes tagja jóvoltából, melyen Erdélyi Zsuzsanna portréja kapott helyet, valamint az emlékműhöz kapcsolódó legfontosabb tudnivalók szerepelnek.

Az alkotás tervezője Kékedi László tagozatvezető, faragó, népi iparművész, társköztartója Szatyor Győző akadémikus, a kivitelezésben a Kisgyőri Kézműves Szaktábor faragói működtek közre.

Erdélyi Zsuzsanna munkásságáról

Az elmúlt évtizedekben az archaikus népi imádságok műfaji leírásával, művelődéstörténeti, irodalmi, folklorisztikai elemzésével és közzétételével szerzett Erdélyi Zsuzsanna szakmai tekintélyt magának és a magyar tudománynak idehaza és határainkon túl is. Olyan ember és tudós, aki alázattal folytatta a nagy elődök, Bálint Sándor és Domokos Pál Péter munkáját: a magyar vallási kultúra feltárását. Archaikus imádságyűjteménye, a *Hegyet hágék, lőtöt lépék* (első kiadása: 1974) nélkül ma már nehezen tudnánk elképzelni nemcsak a magyar néprajz, hanem a magyar művelődés történetét is. És ami legalább ennyire fontos: szakma iránti alázatból, emberségből, hűségből, segítőkészségből mindhárman példaképek lehetnek.

Erdélyi Zsuzsanna 1953-tól Lajtha László népzenei kutatócsoportjának munkatársaként került kapcsolatba a népköltéssel. Már a Néprajzi Múzeumban dolgozott, amikor 1968-ban a Somogy megyei Nagyberényben magnetofonra rögzített egy hosszú imádságot, ami őt e csodálatos szövegvilág felfedezésére sarkallta.

A háromkötetes Népdalok és mondákat (1846–48) összeállító Erdélyi János unokája, Erdélyi Zsuzsanna már tizenhét éve népzenekutató – egyébként magyar–olasz–filozófia szakos bölcész –, amikor megérkezett Nagyberénybe, Babos Jánosnéhoz. És ez a találkozás végleg eljegyezte őt a néprajzzal. A felfedezett szövegüniverzum nem hagyta nyugodni a kutatót. Elvárásolta és megindította a „szedett-vedett«, »rémségesen szép« költészet színei, képei, szavai, stílusjegyei, lüktetése mögött meghúzódó valóság”. Örök emléket akart adni Babos Jánosnénak, e „fekete sorsa fekete füstjében kilencvennyolc évesé szikkasztott öregasszonynak, ki magába és szavaiba szikkasztotta múltját is – de nem csak a magáét...” És örök emléket minden öregasszonynak és öregembernek, akik e borzasztóan szép imádságokat megőrizték, hordozták és átadták.

Azután sok úton járt, sok vidék sok falujában sok-sok Babos Jánosné házába betért. És hírmondó lett, a múlt „mélységes mély kútjának” fáradhatatlan, önmagát nem kímélő kutatója. 1969-ben tulajdonképpen versenyfutásba kezdett, az idővel, a halállal... Ahogy Rónay György fogalmazott: „elkapni a sír szélén álló öregek ajkáról, kiásni reszketeg emlékezetükből kincseiket.” Erdélyi Zsuzsanna gyűjtötte az imádságos öregeket, és ők rábízták imáikat. Három év alatt hatezer szöveg gyűlt össze a teljes magyar nyelvterületről. Ezzel a XX. század második felében, abban a bizonyos huszonegyedik órában, annak is utolsó perceiben új műfaj tárult fel az ősi, a sok ezer éves népköltészetben: az archaikus népi imádságok.

Irodalmi folyóirataink, elsősorban az Új Írás, de a Vigilia is, számos cikket közöltek e szövegekről. Ha nincs a nyelv művészeinek, a költőknek elismerése, nem tudható, mi lett volna a kutató és a szövegemlék sorsa. Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Tandori Dezső

és sokan mások lelkesült fogadtatása után azonban már nem lehetett figyelmen kívül hagyni Erdélyi Zsuzsanna munkáját. 1971-től 1987-ig az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának munkatársa volt.

Hosszú éveket, évtizedeket töltött terepen, könyvtárakban intenzív kutatómunkával. Munkája révén feltárult a középkori és a barokk vallásos költészet világának az a szelete, amit minálunk a szóbeliség őrzött meg, öregasszonyaink, az „írástudatlanok felelőssége”. Erdélyi Zsuzsanna felismerte, hogy menteni és rögzíteni kell mindent, amit „öregjeink szétmorzsolódó emlékezete” e gazdag szóbeli költészetből őriz, mert ők a műfaj utolsó őrzői. E generáció távozásával ez az imádságműfaj kihal, mert a 20. század második felében gyökeresen megváltoztak az átörökítés társadalmi körülményei, szükségletei és lehetőségei. Bár csak alkalmanként adott elő egyetemeinken (ELTE, Szeged), nagyhatású publikációival, előadásaival követők és tanítványok sorát indította el kutatóútjukon. A *Hegyret hágék...* megjelenése elindított egy sok-sok embert felrázó és megmozgató gyűjtőmozgalmat.

Munkásságából kiemelve mindenképpen megemlítenéd, hogy Bálint Sándorral együtt alapozta meg az esztergomi népi vallásosság gyűjteményt, amely ma a Keresztény Múzeum értékes részlege. Már halála után jelent meg dédelgetett terve, a *Mária Anya – Mária Anyánk* kötete Medgyesy S. Norbert gondozásában, amely Mária alakját mutatja be a népelemek tükrében.

Minden közép-európai népre és nyelvre kiterjedő, s külföldön is elismert egyéni tudományos teljesítményéért Erdélyi Zsuzsanna számos elismerést kapott: Népművészeti Európa-díjat, a Pitre–Marino-nagydíjat, a Bethlen Gábor-díjat. Munkássága a Magyar Örökség része lett. Kossuth-díjjal tüntették ki, és megkapta a Magyar Művészeti Akadémia – amelynek tagja s tagozatvezetője volt – aranyérmét, majd Nagydíját, 2014-ben pedig a Nemzet Művésze elismerést.

A száz éve született Erdélyi Zsuzsanna élete a hivatás vállalására, fegyelemre, a módszeres, küzdelmekkel teli, kitartó munka szépségére és értékére is tanít.

(A Magyar Művészeti Akadémia honlapján megjelent írással emlékezünk Erdélyi Zsuzsanna születési centenáriumának évében a Keresztény Értelmisségiek Szövetsége alapító tagjára)

ILLÉS GYÖRGY

Kaffka Margit Miskolcon és Budapesten

Hatvany Lajos csak arra emlékszik, hogy „szegény Margitnak csak szeme volt szép, ünnepi, fekete szem, látványos, akár Adyé”, egyébként – írja – lompos volt alakjában, vonásaiban is. Lakása: merő rendetlenség. És hogy pletykáival majdnem fölbontotta a Nyugat köré csoportosult íróársaságot; Hatvanynak párbajoznia kellett miatta Osvát Ernővel, a kritikussal. Török Sophie, Babits Mihályné, megírta, hogyan követte egyszer az írónőt, lába nyomába lépve, s milyen különös, sejtelmes lény volt, pedig kóppott volt a ruhája és cipője, lyukas a harisnyája. Zárkózott, érzékeny és izgatót lénynek jellemzi Szabó Dezső is.

Illés György

De az egész magyar irodalmi világ leborult előtte, mikor a *Színek és évek* napvilágot látott. Móricz Zsigmond akkor emlékezetes cikket írt róla a Nyugatba, hasonló szárnyalásút ahhoz, amelyben az első Ady-versek élményéről írt. 1912-ben jelent meg a *Színek és évek*, s Móricz cikke is. Kivételes nagy regényről van szó, vallja Móricz, rangos írásműről. Kaffka sajátos stílusára hívja fel a figyelmet, a lélektani ábrázolás megkapó helyeire, a különös női látásmódra. Hódolattal írt róla a minden szavát latba vető, nehezen lelkesedő Schöpffin Aladár is.

* * *

Budán lakott, a Márvány utcában, a Márványmenyasszonyról elnevezett étterem mellett, a földszinten. Ahol sűrűgve-forogva vacsorára terítenek az udvaron, a nagy gesztenyefák alatt, olvasztott zsírszag szálldogál, s a konyha melletti üvegmedencében kidülledt szemmel, hápogva forognak a pontyok a légbuborékos vízben. Itt élt Kaffka Margit, ebben a házban, ahol nincs emléktáblája, s az utca lakói nem is tudják, ki lakott valaha itt.

„EGY ASSZONY, AKI EMBER”

Kaffka Margitnak szerencsétlen élete volt. Amikor úgy látszott, megkezdődött boldog korszaka, akkor kellett meghalnia. A spanyoljárvány vitte el őt és fiát, három nap alatt. Kaffka Margit több volt, mint szép nő; érdekes. Sötét és hullámokba verődő, sűrű hajába szinte bebugyolálta a fejét. Középen szétválasztotta, és simán fésülte kétfelé. Mozgékony szája, ha beszélt vagy mosolygott, hosszas vonalban húzódott szét. Egész belső énjéről a szeme adott leginkább hírt, felvilágosítást, illúziót. Székely Aladár, akkori legértőbb fotóművészünk, úgy állította be Kaffka Margitot, hogy egész külsejéből csak a feje látszott a képen, és előrehajtott fejéből is jóformán csak a szeme. A tekintete.

Többi fennmaradt fényképe szinte árt neki. Mintha senki sem vigyázott volna rá és a gépre, amikor a lencse elé került. Csak a Székely-kép mutat méltó és igazi arcot róla. 1880. június 10-én Nagykárolyban született. Származása (anyai ágon az Urayak), családi környezete (Hegyesi Marinak, a híres színésznő-nagynéninek hatása) és édesapjának korai halála eleinte a pedagógus pályára irányította figyelmét. Tanítói majd tanári oklevéllel mintegy másfél évtizeden át az oktató munkának szentelte idejét. Tanított Miskolcon, Újpesten, majd Angyalföldön. Első házassága nem volt szerencsés. 1914-ben újra férjhez ment, Balázs Béla öccséhez, az orvosbiológus Bauer Ervinhez.

Ki ez a nyugtalan, nagyon erős író? Asszonyoskodó férfit, aki játékos komolysággal szeszélyes mintázatú, drága vásznakat sző, vagy férfias erejű asszony, de a nagy örök asszonyhibával: valamit ingathatatlanul fölépíteni nem tud? – kérdezte Ady Endre Kaffka Margitról szólván. Hadd idézzem erre Móríc Zsigmond szavait, aki így írt a *Színek és évek*-ről: *És hogy van ez megírva, milyen asszonyian. Soha még senkinél nem éreztem, hogy a regény objektivitásának dongáit ilyen erős líra feszítse... Vérző sebakjú líra, amely az életet sirja: de azt az életet, amely árad, duzzad, dagadozik, sodor. És micsoda különös asszonyi líra.*

Igaza volt Móríc Zsigmondnak. Kaffka Margit valóban asszonyköltő volt. Valami olyasmit tudott mondani a világról, amelyeket és ahogyan csak asszonyszem láthat. Ugyanakkor úgy idézte meg a magába fogadott életet, ahogyan arra csak kivételes képességű művész, a toll áldott kezű mestere képes.

1934-ben a szegedi tudományegyetem bölcsészeti karára *Kaffka Margit művészi fejlődése* címmel doktori értekezést nyújtottak be. Szerzője így értékelte Kaffka regényeit: *Ráébredve a lélek beláthatatlan mélységére és az ábrázolhatatlanul sokrétű összefüggésekre, lemondott a teljes ábrázolás utáni törekvésről, de ugyanakkor más módon, sokszor a lélektani játék eszközével tiszteli a lélek megismerhetetlen és teljes egészében úgy is ábrázolhatatlan hatalmát.*

E sorok fogalmazója Radnóci Miklós volt, aki Radnóti néven vonult be a magyar halhatatlanok közé. Kaffka Margitot, a regényírót (*Színek és évek*, *Mária évei*, *Állomások*, *Hangyaboly*... stb.) elsősorban az asszonyi sors, a nő elnyomottsága foglalkoztatta. De ezen keresztül az általánosabb társadalmi kérdésekre is fény derült. A nő alakja körül eloszlott minden ködös homályt, amit éppen azért vont köréje a világ, hogy annak megaláztatását leplezze, sőt igazolja.

Három évvel halála előtt letette a tanítás nehéz terhét, hogy teljesen az irodalomnak szentelhesse életét. Második férje oldalán családi élete is rendezetté vált. Nemcsak mint szépíró, hanem, mint publicista is egyre haladóbb nézeteket vallott és hirdetett. Egyre gazdagodó munkásságába azonban a halál tragikusan közbeszólt.

AZ ERDŐMÉRNÖK

Első házassága csalódásokkal, bántalmakkal volt terhes. Amikor Miskolcon kapott tanári állást, a nagyszülei házában lakott. Környezetét azonban nem kedvelte. A családban uralkodó dzsentri-tisztviselő szellemmel lelki alkata nem egyezett. A pesti, haladóbb, nyíltabb légkörre vágyott. Nagyanya sürgető férjhezadási noszogatásai un-

tatták, bántották, míg csak meg nem szerette Frólich Brúnó erdőmérnököt, akinek 1904-ben felesége lett. 1906-ban született egyetlen gyermekük, Laci, akit műveiben, Lócinak, Péterkének is nevez. (*Petike jár, Lackó, Emberke* című verseit gyermeklíránk legszebb alkotásai közé soroljuk.)

Férjhez menetele után a városi kórházon túl, az „Otthon-telep”-nek nevezett részben laktak. Ez a lakóház ma is áll a Csabai kapu 29. szám alatt, s falán emléktábla látható. Kaffka Margitot elég zárkózott embernek ismerték Miskolcon, s Sassy Csabának az a megjegyzése (*Margit asszony, Reggeli Hírlap* 1921.), hogy Kaffka Margit körül valóságos irodalmi szalon alakult ki, némi korrekcióra szorul. A család, néhány barát, Sassy Attila festőművész és pesti vendégek, pl. Fenyő Miksa, fordultak meg házánál. Férje nem érdeklődött az irodalmi kérdések iránt, felesége irodalmi terveit nemigen támogatta. Viszonyukat mi sem jellemzi jobban, mint az alábbi történet, amelyet az író nő kortársa, Simon Aranka mesélt:

Egy reggelen Kaffka Margit erélyesen nyitott be a tanári szobába, s szinte felindultan, magából kikelve szólt kolléganőjéhez:

– Jaj Istenem, ezt nem bírom tovább! Mégis csak borzasztó! Jaj ez a Brúnó! Mit tegyek? Mégis csak borzasztó!

Simon Aranka nem tudta, mi történhetett otthon, és ijedten kérdezte:

– Kedvesem, hát mi történt? Mi az a borzasztó?

Kaffka Margit így felelt:

– Hát nem borzasztó?! Ez a Brúnó otthon mindig tömönatokban beszél!

Miskolcon sokan emlékeznek rá. Egykori tanítványai elmondták, mennyire megszerette velük a magyar irodalmat. Könnyedén mesélve tanított. „*Úgy vegyétek, hogy én vagyok a madáranyó, akinek sok fiókája van, akiket repülni tanít, s egyszer majd kirepít*” ismételtette. Szívesen szavalt, saját verseiből is. Többször elszavalta a *Petike jár* címűt, mondott Ábrányi Emil verseket, s a jó tanulókat nemegyszer saját verseivel ajándékozta meg. Néha készülő munkáit is megbeszélte velük. Valósággal anyai barátnőjük volt, mindig *Pá kislányok!* köszöntéssel búcsúzott el tőlük. Csinos, tarkavirágos batisztruhájára emlékeznek, de megjegyzik, hogy férjhez menetele után elhanyagolta öltözködését. Kaffka Margit nem szerette Miskolcot. Elvágódott onnan. Nem rajongott saját környezetéért sem. A régi kedélyes, barátságos céhvárosból zajos és piszkos tőkés város lett. Ha fellapozzuk a *Miskolci Napló* egykorú példányait, nem is csodálkozhatunk. A május elseji tüntetés szétverésével dicsekedett a rendőrség, antiszemita heccet zajlottak le a Főutcán, 214 embernek adtak útlevelet egy hónap alatt Amerikába. Nyüzsgött a civilizáció, de erőtlen a kultúra. S politikai bátorság, eszmei nyíltság sem vot annyi, mint Nagyváradon, ezért nem tudott Miskolc úgy hatni Kaffkára, mint Nagyvárad Adyra.

Hogy Kaffka Margit hová vágyott, azt legjobban Gellért Oszkárhoz írott leveléből tudjuk, melyeket Gellért tett közzé *Kortársaim* c. kötetében. Nem egészen egy évi miskolci tanárság után, 1903. március 30-án írta: *Húsvét táján felmegyek Pestre az állásom dolgában. Hátha valamiképp elkerülhetnék innét.* Június 30-án: *Most megint érzem, milyen rossz itt. A művészi életnek egy lüktetése se juthat el hozzám.* Egy másik levél szerint: *Ez itt unalmas, pókháló csizmadiaváros, csupa rüt, szennyes patakvíz és csupa*

vaskezü forma. Ismét másutt: *Felsőbbrendű, finomultabb élet kellene mégis, amilyenben a fővárosban részem volt.* Levelei világosan mutatják, hogy a vidék unalma és „vaskezü formái” üzték el innen, mélyebb, tartalmasabb életre vágyott. Amikor Ady és társai már Pesten voltak, ő se tudott tovább ellenállni: Pestre költözött. Férjétől csendben elvált, s a leendő *Nyugat*-körben teljesedett ki teremtő, művészi ereje.

A MÁRVÁNY UTCAI MAGÁNY

A felbontott házasság után kislával 1910. november 29-én költözött a Márvány utca 29-es számú ház földszint 3-as lakásába, „jobbra a kaputól” – emlékezik vissza Szabó Dezső.

S a már Miskolcon elkezdődött szerelem itt is folytatódik. Sassy Attila, a festő a közelben, az Alkotás utca 31-ben lakott akkoriban.

Milyen volt Kaffka Margit otthona? A családi életéről, lakásáról fennmaradt kortársi emlékeket csak úgy ítélni meg a maguk értéke szerint, ha megpróbáljuk megérteni azt az egyéniséget, akiben együtt van az egyenrangú szerepre törő író, a lázadó asszony, az odaadó nő, a felelős családanya.

Szabó Dezső így látta őt: *Margit nem volt szép, de megállító arca volt. Valószínű, hogy mélyen aláárkolt, nagy, sötét szemei állították meg az ember pillantását.*

Kaffka nem sokat adott a külsejére. Barátnői és ellenségei, szerelmei és rajongói egyaránt feljegyezték ezt a nőknél igen ritka tulajdonságát. A kenyérkereső tanítás és az írásra kiszakítható idő közti feszültségben a divat legelemibb külsőségeivel sem törődött.

Rolla Margit (Út a révig... 1948) szorgos kutatásaiból ismerjük Kaffka hétköznapijainak legalábbis töredékes krónikáját. A Márvány utcai lakásról ő maga így számolt be anyjának: *Ez jó kis magasföldszinti kétszobás lakás, 450 forintért, de hát gáz, villany, fűrdőszoba minden. A Lánchíd budai oldalán van az alagúton túl... most megfeszített erővel írok éjjel-nappal. Bizony házaseletem alatt éjjel is csak lopva lehetett...*

Egyébként a ház új, de Bölöni György megírja: *Arról lett nevezetes, hogy a háziúr hanyagságából és Margit asszonyos gondatlansága folytán, hónapokig nincs a lakás ajtajának kilincse.* Hatvany Lajostól tudjuk, hogy homályos, földszinti szobájában a tanítónő mindennapos, hosszú útján, a messzi iskolából hazaérve, sohasem ért rá rendet teremteni. (1911-től az Üteg utcai polgáriban tanított.)

A *Nyugat* szerzői, barátok, ismerősök is megfordultak itt. *Jó meleg volt nála* – írta Füst Milán. – *Meg is tisztelt minket, – úgy fogadott, ahogy nagyrebecsült művészeket szokás. Szivarokkal és teával kínált. Ott sürgött, forgott körülöttünk. Később lilaernyős lámpákat gyűjtött.*

Az írotársakkal – akik közül nem egyhez, Osváthoz, Szabó Dezsőhöz szenvedélyes érzések is fűzték – Kaffka gyakran megfordult a budai kiskocsmákban. Időről időre feltűnt a Vár alatti, Lovas úti Novoszád vendéglőben (amely a Logodi utcából is megközelíthető volt) vagy a Palermo Kávéházban.

A Márvány utca, ahol most a 2-es és 4-es busz dübörög végig, akkoriban csendes környék volt, ebben a lakásban született meg – egyebek mellett – a *Színek és évek* is.

Hogy milyen kapcsolat volt Osvát Ernő és Kaffka Margit között, azt Margit mond-

ja el egyik versében. Ez a verse nem jelent meg Összes versei posztumusz kötetében, amelyet Radnóti Miklós rendezett sajtó alá, s a Franklin Társulat adta ki.

Hajnali rigmusok, 1912. május 23.

...Kincses jóságom aranyesője; egyszeri, első, méretlen pazarlás!

— — —

Azt hittem én bizony, szerelmes szavam felavató ige,
Cseppenként gyűlt grálvér drága kelyhe szívem; becses ajándék.
Így magam őriztem, várva és váltva – azt hittem, koronául adódom –
De jött – és letaposta virágos ágyaim, hogy megrövidítse hozzámig útját,
Végigszaladt, szőnyegemen, – még kibonthattam előtte egészen,
Nem úgy jött, mint a király. Sietett kósza kalózként;
Habzsolva itt a vérbort és összetörte a kelyhet.
Úton–útfélen kínált csókot olcsón habzsolni szaladt. –
Lesz–é valaha még oly szegény és elhagyott, hogy megmérhesse és megsirassa
tékozolt jussát?
Vagy leszek–e én olyan bölcs, oly szabad és erős –
Hogy ne számláljam és ne sajnáljam...

Ez csak töredéke a versnek.

Mihez hasonlíthatjuk ezt a költeményt? Ady *Margita élni akar* eposzához? Az is takarva sejtet. Pontosan öt héttel azután, hogy ez a Kaffka-vers megjelent, kezdődött a *Nyugatban* – 1912. július elején – a folytatásos *Margita-eposz*.

Hogy mit árulnak el a *Hajnali rigmusok*? Mindenekelőtt azt, hogy Margit már szabad. Ady hozzáírt verse a *Nyugat* 1912. július 16-i számában jelent meg. És a verset követte a margitszigeti incidens, amikor Ady elvitte Margitot pezsgős vacsorára, de hazament a fiatalasszony, ijedten megszökött, kitért az italos költő udvarlása elől. Ám barátságukat ez semmiképpen nem zavarhatta meg, amit bizonyít az az egy évvel későbbben keletkezett Kaffka-levél, amit Margit 1913. augusztus 20-án írt. Márvány utcai magányából üzent Ady érmindszenti magányába:

Kedves Bandi! Illedelemforma tenálad a kártyaküldés vagy igazán gondolsz valamit olyankor? Furcsa, látod, hogy most szeretném, (de igazán), ha barátságos hajlandóságból volna. Általában – be furcsa –, közeledéseket, őszinteségeket, némi krisztusit és emberségest áhítok, egy-két-három emberrel úgy vágyok megmásolhatatlanul összebékülni, mintha haldokolnám és búcsúznám. Már úgy a torkomba van ez a sok kénytelenségből vállalt rosszaságom: hiszen meg tudnék én most már rosszaság nélkül is élni!

Azt mondd, hogy az ilyen hajlam mindig a félős gyermek anyjához bújása. Igaz is, hogy ijedt vagyok most magamért. Férfiúnak fogalma sem lehet róla, milyen semminek érezheti magát egy asszony, ha egyszer ráébred. Sok mindenért most kellene megválni, vágyok-e valami: és ez borzasztó. Egy percig se hiszem. És ha legalább asszony tudtam volna lenni amúgy igazán! Jaj, ezekről szégyen beszélni!

...Sohse tudtam biztosabban, hogy csak nyájas ingerkedés, ha egy férfi azt mondja asszonynak, hogy jóbarátja. Asszonynak csak gyerekei lehetnek isten kegyelméből. Erőpróba csak lehetne nékem: hogy bírom-e a magányt? És ez – lámcsak – úgy kezdődik, hogy hallatlanul hosszú epistolában kesergek hozzád. Mikor látlak? Elmegyek veled utazni férfiruhában!... Látod, ez az, hogy erre nem volnék képes mégsem...

Margitot

Ez volt Kaffka Margit élete, érzésvilága, lelki- és idegállapota 1913 nyarán. Szerencsére nemsokára találkozott azzal a fiatal férfival, aki várva várt szerelmese lett. Balázs Béla öccse volt, Bauer Ervin orvosbiológus. 1914-ben Perugiába utaztak.

...Emlékszel? E nyár havában, ős forum tört kövei fölött
S az antik szűzek feredője felé kiáltoztuk egymás nevét...
...Álmodtuk-e akkor e rengést? Olyan külön voltunk.
Csak mi voltunk!... Társam, te, harmóniám, első jó s boldog szerelmem!
Társad én! Harmóniád! Első jó és boldog szerelmed!
Kik tapintva egymás szívét: „Egy matéria!” – szóltunk.
Kik ámulva öleltük egymást: „Szégyentelen ölelés!”...
„Most boldog vagyok” – ott mondtam, te tudod, hogy először mondtam...

A szerelem örök maradt. A boldogság? Fialat férjét már a háború kitörésekor harc-terre vitték. Margit már nem tanított, fiát erdélyi nevelőintézetbe adta, ő hol a Mária-vány utcában élt, hol az ura közelében, valamelyik katonai kórházban, ahová őket a háború éppen vetette.

Ha Pesten járt, nagyon ritkán látni író- vagy művésztársaságban. Ady írta 1918 tavaszán a *Nyugat* bírálata Margit akkor megjelent gyűjteményes verskötetéről, Az élet útján címűről. Ady őszinte volt. Megírta, hogy Kaffka Margit nagyrótságával nem egyenrangú a költő. Összegezett véleménye pedig így szólt:

Az utolsó évek verseiben ingerítően dicsekszik boldogságával, de végig a könyv: egy kálváriás emberélet. Jaj, egy asszony, aki ember s mégis egy túlságosan asszonyt kell vagy kellene önmagában lebírnia...

Jaj, egy asszony, aki ember.

Ez Ady végső Kaffka-értékelése és Margit örök sírfelirata.

„KÉT AGYONGYÖTÖRT BOLDOGOK”

Egyetlen éltetöm, szerelmem! Ha kimennél itt a falu déli kijáratánál a völgybe, igen sok helyen megtalálnád a nevedet beleírva a tapadós hóba... Margitom, egy szűk kis patakocska völgyében, lassú havazásban, kívül a házakon a hóban ültem egyedül, a hóba írtam, hogy MAR-GIT – azután elővettem a képedet mind-mind, és sorra néztem őket... „Galícia, 1915. március 15. Az egész napot odakinn töltöttem, hogy meneküljek az ágyú-dörgés és puskalövések hangjától...

Ezt a levelet Dr. Bauer Ervin, tábori orvos írta feleségének.

Bauer Ervin testvére volt Balázs Bélának, a kiváló írónak, filmesztétának. Alighogy megszerezte diplomáját, jött a háború, a katonaság... A Tanácsköztársaságban tevékeny szerepet vállalt, következett hát az emigráció: Bécs, Göttingen, Prága, Berlin, azután 1925-ben a Szovjetunió. Lázasan mélyedt el a kutatómunkában, méltatói a biofizika egyik megalapítójának tekintik – míg koholt vádak alapján le nem tartóztatták. 1942-ben egy törvénytörtő per áldozata lett.

Mindazok, akik ismerték – írja róla egyik orosz munkatársa – *megrendülve emlékeznek erre a törekény, melegszívű, szerény férfirra, aki szerette a zenét és elmerült a tudományban.*

Mindkét házassága jól sikerült – Kaffka Margit, tudjuk, az 1918-as spanyoljárványban meghalt. Bauer Ervin újra megnősült. – Úgy látszik, volt benne valami nagy belső gazdagság mások boldogítására, az adni szerető és mindent megköszönő nagyság. *Tudatosan gyönyörködöm abban, amit tudok: hogy vagy* – írja haza a frontra tartó katonanovatról – *amit most megláttam írásaidban és mindenedben, az őszinte, a maga szépségét tudatosan élő asszonyembert, aki sorsát éli...* Mennyi biztatás feleségének, aki nemrég még egy hozzá méltatlan szerelem érzelmeit sértő és érzékenységét letipró hatalmával küzdött, s közben még az alkotáshoz szükséges önbecsülés is megingott benne!

*Az én két fáradt asszonykezem
Hogy milyen lány, amikor simogat,
Mily enyhén táruul, amikor ad,
Terajta d ösmerte meg
– Köszönöm neked a két kezemet!*

énekli a megújult asszony, *A te színed előtt* című versében.

A te színed előtt... Olvassunk csak bele Bauer Ervin naplójába:

1915. február 3. Tegnap elmentünk a jeggyűrűkért... Milyen szép a te kezeden az én jeggyűrűm: „A te színed előtt – 1915!” – Parsifalod + És az enyémben: „A te színed előtt! – 1915 – Solveigod.

Írásaik mindig így rímelenek egymásra. Mint akik megfejtették egymás jelrendszerét, s életük minden rezdülése, mint távolba küldött elektromágneses hullám, a másik írásában képpé áll össze. Íme, hogy visszhangzik „Solveig dalá” a *Záporos folytonos levél*-ben, a háborút elátkozó nő örökszép zsoldárában:

*Megölnék? Ó, nyugózi e gyilkot görcsösen virrasztó szerelmem,
Ha percre ellankadnám, tán meglelné drága szíved!!
De régebben vagyunk mi egyek – tovább is egy a mi utunk...
Tán elmossa képem az idő?... Hogy szánnálak nélkülem téged!!
De csak egy szót kell majd szólnom, hogy a szívemre ösmerjen szíved.
És visszajöjj akárhonnán Solveigod esti dalára!*

A férfi pedig ott ült a galíciai völgyben, kezében fényképek, s a szállingózó, tétován kavargó hóban szálltak, kavargtak gondolatai... Hazafelé. Ahol egy jó hónapja ezt

írta naplójába: *Végtelenül jólesett és szép volt a tegnap este veled csavarogni a havas világban – iszonyú jó nekiünk együtt, egymásba kapaszkodva sétálni! Szép délelőtre készülődünk... te majd ágyban maradsz, olvasok neked, és a délelőtti ezüst nap besüt hozzánk. Milyen szép, szent, békés délelőtrünk lesz! – mondtuk, és délelőtt jött az okmány: kedden okvetlenül be kell rukkolnom.*

Abban az otthonban szomjasan várták, mohón olvasták leveleit, melyeket írt és küldött egyre... Talán éppen most olvassa a kedves: *Találkoztunk néhány sebesülttel, fagyott lábú sántával, akik a csapattól jöttek – egyedül a hegyek között, anyátlanul barangoltak lassan hazafelé, az egyik két bottal is alig tudott menni – úgy elveszett szegény a sok széljárta hegy között, de hazafelé ment... Vagy lehet, hogy már a következő levél is megérkezett: Kétszáz sebesült egyetlen nap! Köztük csaknem fele igen súlyos, sok halálos is... Reggel a rajvonalba talált halottaink száma 158! A sebesültek ruhája testükhöz és a hordágyhoz fagyva, kezük-lábuk teljesen elfagyva! Rémes! A halált nem lehet megszokni...*

Közben beesteledett, ismét jött egy hideg téli éjszaka. A fiatal orvos felállt, elindult a falu felé. Ma este megint írni fog hazá! *Az egész háborúban csak egyet akarok; teljesen kívül és – felülmaradni, hogy a végén ne kelljen semmit sem restellni, csak hevesen végig szenvedni az egészet...*

Jöttek-mentek a levelek, az üzenetek egymást érték. A végét tudjuk: amíg a kedves, szorongó lélek a háború szörnyű markába került férjére figyelt, a halál alattomosan az ő háta mögé állt. De az az öt év, amit egymásnak éltek – „két agyongyötört boldogok” – két értékes ember felejthetetlen életműve volt: a szeretet ünnepe.

Végezetül adósak vagyunk még Lacikával, Kaffka Margit első házasságából született fiával. Ránk maradt az ironőnek egy hozzá írt levele:

Drága fiacskám!... A béke csakugyan közel van, elég szomorú béke... Azon legyünk, hogy a megmaradt kis magyar szigeten igazi rend, becsületes munka, népuralom (demokrácia) legyen, és helyes, igazságos törvények megakadályozzák, hogy megint azok legyenek uralmon, akiknek műve ez a pocsek 5 év volt. S akik készek volnának 20 év múlva „boszszú” címén vagy más címen megismételteni a szegény emberiséggel. Ez a ti dolgotok lesz, hogy ne engedjétek...

Lacika nem tudta e látnoki szavakat megfogadni: egy nappal az anya halála előtt őt is elvitte a járvány...

• SZERKESZTŐSÉGI ÜZENETEK •

Folyóiratunk karácsonyi számának élén *Siklós József* református lelképásztor verse áll, mely az Apostolok cselekedeteiben található példázat nyomán, a modern kor visszataszító európai jelenségei kapcsán szól a Szent Pál-i elkötelezettségű evangelizálók utáni sóvárgásról.

Jelentős terjedelmet foglal el a folyóiratunkat kiadó Éltető Lélek Alapítvány által szervezett őszi *Regio et religio – Hívek és felekezetek Észak-Magyarországon* interdiszciplináris konferencia előadásainak közlése, melyek a különböző keresztény felekezetek, illetve egy zsidó vallási közösség jelen- és múltbeli tapasztalatait dolgozták fel.

Dobos Marianne írása a közelmúltban Szegeden elhunyt, de éveken át Miskolcon is szolgáló *dr. Bogdan Adamczyk* minorita szerzetes életpályáját méltatja. *Mirák Katalin* visszaemlékezése a 15 évvel ezelőtt elhunyt, s éveken át szovjet munkatáborokban fogva tartott *Böröcz Sándor* evangélikus lelkész szenvedéseiről szól.

A 100 éve született *Erdélyi Zsuzsanna* néprajzkutató emlékére szóló írás közlését életművének jelentősége mellett az is indokolja, hogy személyesen is sokat tett a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének megalakulásáért és működésének beindításáért. *Illés György* írása a miskolci kötődésű *Kaffka Margit* emlékéét idézi fel, aki szeretett fiával együtt vált az 1919-es spanyolnátha járvány áldozatává.

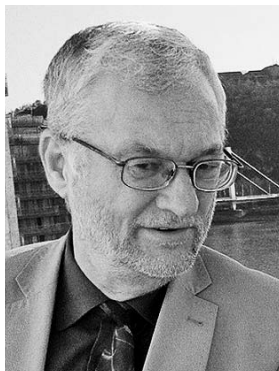
A Magyar Bibliatársulat ez évben a Román Bibliatársulattal közös konferencián emlékezett meg Nagyváradon a 360 éve kiadott Váradai Bibliáról, mely az első magyar nyelvű, magyarázatokkal is ellátott bibliakiadás volt. E Biblia szövege a közismert Károli Biblia javított szövegét tartalmazta, melynek ez év őszen megjelent, mai helyesíráshoz igazított szövegű kiadására szintén felhívjuk a figyelmet.

Bízom abban, hogy az e számunkban található írások is találkoznak majd az olvasói érdeklődéssel.

Köszönet azoknak, akik 2021-ben személyes adományaikkal segítették lapunk megjelenését:

Bacsa Tiborné	Berta Eleonóra
Bódig László és felesége	Bognárné Kiss Erika
Dr. Czibere Tibor és felesége	Dr. Dobai József
Dr. Elekné dr. Vörös Zsuzsa	Dr. Gyulai Gergely
Dr. Hevesi Attila	Holndonner Ferenc
Dr. Majorosné Dr. Hortai Rita	Máger Ágnes
Német István József	Dr. Papp Gyula és felesége Dr. Nyári Edit
Pfliegler Péter	Solymosi Róbert
Dr. Szegő Szilvia Mária	Dr. Várhelyi Krisztina
Dr. Várhelyi Tamás	

Hálásan köszönjük a támogatást mindenkinek, aki önzetlen tevékenységgel szolgálta a lap tartalmának alakítását, megjelenését, terjesztését és előállítását!

MEGJELENT!

Keresse
a könyvesboltokban,
vagy rendelje meg
kedvezményesen
a Kálvín Kiadó
webáruházából:
www.kalvinkiado.hu/

SZENT BIBLIA

Revideált Károli (1908) mai helyesírással (2021)

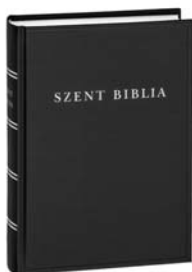

A mai magyar helyesírás kívánalmainak megfelelően, de megőrizve az 1908-as revideált Károli-Biblia szövegét Javitott, ellenőrzött keresztivatkozások a ma használatos bibliai könyvcím- rövidítésekkel

Mai hangzású szakaszcímek

Napjainkban alig használt kifejezések magyarázata a lábjegyzetben

Hagyományos betűtípus és kéthasábos tördelés

Nagy családi méret

- 175 × 248 mm
- 1312 oldal
- keménytéblás
- 9300 Ft

Nagy méret

- 157 × 217 mm •
- 1312 oldal •
- keménytéblás •
- 7000 Ft •
- 157 × 217 mm •
- 1312 oldal •
- bőrkötés, arany élmetszés •
- 20 000 Ft •

MAGYAR BIBLIATÁRSULAT ALAPÍTVÁNY

1113 Budapest, Bocskai út 35.

info@bibliatarsulat.hu

www.bibliatarsulat.hu

<https://abibliamindenkie.hu/> • <https://www.facebook.com/bibliajarat> • <https://www.instagram.com/bibliajarat/>

E számunk szerzői

Prof. Berkő Péter, MTA Miskolci Akadémiai Bizottság

Dr. Bodnár Mónika etnográfus, muzeológus, Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Dobos Marianne író, újságíró

Dr. Gyulai Éva történész, egyetemi docens, Miskolci Egyetem BTK

Dr. Sz. Halász Dorottya történész, egyetemi docens, Miskolci Egyetem BTK

Dr. Illés György irodalomtörténész, író

Dr. Kecskés Judit nyelvész, egyetemi docens, Miskolci Egyetem BTK

Molnár Dávid történész, PhD-hallgató, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem,
Eger

Dr. Lengyel Gyula római katolikus plébános, Erdőtelek

Szabó Roland görögkatolikus parókus, Bekecs

Jan Twardowski (1915-2006) lengyel római katolikus pap, költő

A szerkesztőbizottság:
Alakszainé dr. Oláh Annamária,
Gróf Lajos, Papp András, Hangóné Birta Melinda,
Sasvári István, SzeleNGe Judit,
dr. Várhelyi Krisztina, dr. Zsugyel János (főszerkesztő)

Lapalapító: *Gróf Lajos*
Tipográfia: *Keglovics János*

ISSN 2676-8127

Kiadja: *az Éltető Lélek Alapítvány*

Támogatók:

MTA Miskolci Területi Bizottság

**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

**Eszmék és Értékek
Alapítvány**

MISKOLC

Felelős kiadó: *Holndonner Ferenc,*
Alakszainé dr. Oláh Annamária

Tipo-Top Nyomda, Miskolc
Felelős vezető: *Solymosi Róbert*

**Olvasóink a folyóirat megjelenését
az Éltető Lélek Alapítvány CIB Banknál vezetett
10700086-68936099-51100005 számú számlájára
történő átutalással támogathatják.**

HOZZÁJÁRULÁSUKAT KÖSZÖNJÜK!